

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

5

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

No. 5 (362), May, 1978, Vol. XXXI

Головний Редактор д-р Степан Галамай

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1978-ий РІК

Країна	Річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	20 дол.	10 дол.	6 дол.	2 дол.
Австрія	300 шіл.	150 шіл.	80 шіл.	30 шіл.
Аргентина	5000 пез	2500 пез.	1500 пез.	500 пез.
Бельгія	800 б.фр.	400 б.фр.	200 б.фр.	80 б.фр.
В. Британія	10 ф.	5 ф.	2,70 ф.	90 п.
Канада	25 дол.	12.50 дол.	7 дол.	2,50 дол.
США	25 дол.	12.50 дол.	7 дол.	2,50 дол.
Німеччина	50 н.м.	25 н.м.	15 н.м.	5 н.м.
Франція	100 фр.	50 фр.	30 фр.	10 фр.
Швеція	100 кор.	50 кор.	30 кор.	10 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Адреси наших Заступників на стор. 3-ій обкладинки

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 5 (362)

ТРАВЕНЬ, 1978

Річник XXXI

Зміст V-ої книжки

ПЕТРО КІЗКО: ПЕТЛЮРА, вірш	515
Проблеми національного визволення	
СТЕПАН ГАЛАМАЙ: НА ЇХНІХ ЧИНАХ БУДІВЛЯ НЕЗНИЩИМА	517
До світового становища	
М. ТРАЧ: В ПОШУКАХ ЗА НОВОЮ СТРАТЕГІЄЮ	525
Матеріали й документи з поневоленої України	
СУД У СПРАВІ О. ТИХОГО Й М. РУДЕНКА	535
До 60-ліття визвольної війни	
ЛЕВ ШАНКОВСЬКИЙ: УНР І АНТАНТА НА ПЕРЕЛОМІ 1917-18 РОКІВ	543
БОГДАН ЛІВЧАК: ПОДІЇ, СПОСТЕРЕЖЕННЯ Й ВИСНОВКИ	550
До джерел московського імперіялізму	
П. БАЛЕЙ: КРИТЕРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В МАРКСИЗМІ (6)	564
СТАНОВИЩЕ УКРАЇНЦІВ В СЬОГОДНІШНІЙ РУМУНІЇ	570
З галерії творчості наших письменників і поетів	
Д-Р МИКОЛА М. АРКАС: ПОВІСТЬ ПРО НАШ СТЕП ШИРОКОДОЛИЙ (28)	571
ГЕО СИВАШ: ПОВІРТЕ НА СЛОВО (повідь, продовження, 9)	576
СЛАВА ДРИМАЛИК-ШЕВЧИК: ЛІТО, вірш	583
БОГДАН БОРА: ТИ ТВЕРДО СТИЙ, вірш	584
ЮРІЙ БУРЯКІВЕЦЬ: КОЛОДЯЗЬ, вірш	586
ЯРОСЛАВ КУРДИДИК: ЗГАДАВСЯ ДОЩ, вірш	587
Наука і дослід	
Д-Р МИХАЙЛО КУШНІР: БОЛЬШЕВИЦЬКА ФІЛОСОФІЯ. Частина III:	
Оцінка	588
Критика й огляди	
ІВАН СИДОРУК: ПОСТАТЬ МАЗЕПИ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА	
В ПОЕЗІЇ ЯРА СЛАВУТИЧА	600
О. Д-Р І. ТИЛЯВСЬКИЙ: ДО 25-ЛІТТЯ ПАПСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ	
СЕМІНАРІЇ В РИМІ (закінчення, 2)	609
О. ПИТЛЯР: ЖИТТЯ МАЛОГО МІСТЕЧКА	619
БОГДАН КОРИНТ: З НОВИХ КНИЖОК	625
ЯК ПОСТАЮТЬ ПРИКРОЩІ	631
ПІД ОСУД УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ	632
*	
У НЬЮ-ЙОРКУ ПОМЕР Д-Р ВОЛОДИМИР НЕСТЕРЧУК	635
ІЗ ХРОНКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ	636
БІБЛІОГРАФІЯ	637
ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»	639

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ «УКРАЇНСКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Олена Л. Кульчицька (* 15.9.1877 р. м. Бережани — † 8.3.1967 р.)
РУЙНУЮТЬ ЦЕРКВУ*

*) Copyright 1978 © Ukrainian Publishers Limited.
Усі права репродукції світлин цієї серії застережені за Українською Видавничою
Спілкою в Лондоні.

Не дозволяється нікому поширювати, копіювати, ані передавати цих світлин у якій
би це не було формі, або яким би це не було способом без письмового дозволу УВС.

Петро КІЗКО

ПЕТЛЮРА

Тоді були ми юнаками,
Коли ім'я Петлюри пронеслось,
Мов старший загукав надхненно хтось:
— Не вмерла наша Україна,
З'явився вождь, війська його ідуть.
Яка ж то радісна хвилина:
Від росіян нам звільненими будуть!
А тут вояки із Тризубом
На прапорах ввіходили в село.
— Петлюра! Симон! Вічно будем
З тобою, рідний наш! — усе гуло.
Ми ще не досить розуміли,
Що сталося, яка прийшла це мить?
Але серця у нас раділи:
З Петлюрою ми вільно будем жити!
Позбавимось пітьми Росії,
Яка, мов крук, шугала над Дніпром
У ролі хижого злодія
В Москву тягла українське все добро.
І ми в ті роки помужніли,
Розпізнавати стали, що і як.
У військо козаків спішили,
Уже тоді з нас кожний був вояк!
Мов океану хвиля грізна,
На бій ставали юні і старі.
Бо рвалась, билася Вітчизна
За блакитно-жовті прапори.
За те, щоб Самостійна встала,
Щоб не терпіли горя матері,
Щоб Україна квітувала,
Як рожа чиста, світла на зорі.
Петлюра... Рідний наш Петлюра...
Ти вів народ, неначе справжній вождь!
Яка ж була шалена буря,
Який вогненний падав тоді дощ!

Бої важкі, страшні тривали...
То проти комуни Симон бивсь,
Як проти московської навали
Богун, Мазепа в давнину колись.
Хмари... Хмари... Чорні тучі...
Уся Росія в наш ввалилась край.
Дніпрові заридали кручі,
У пекло перетворився рай.
Вмовкли дзвони на Софії,
Затихла пісня хлопців і дівчат.
Ніхто з приходу не радіє
Далекого, чужого москвича...
Алеж свобода в нас сіяла
У вісімнадцятий прекрасний рік,
Коли ясным Універсалом
Республіку Народню Він прорік!
Петлюра... Рідний наш Петлюра...
З тобою зв'язані мільйони судьб.
І хоч які пронеслися бурі —
Ти з нами був і далі з нами будь!
Твоє ім'я — то Україна,
То твій Народ, за котрий бився Ти.
І хоч Ти вмер, в крові загинув, —
Твоєму імені в віках цвісти!

»Русифікація, економічна експлуатація, приниження гідності неросіян і винищувальна протинаціональна політика «старшого брата» створюють для українців нестерпні умови життя. Їх провідні діячі приходять до висновку, що русифікаторському насильству необхідно протиставити свободу національного самопізнання, самоусвідомлення і самовироблення. Разом із тим конечні і максимальний культурний розвиток на ґрунті національної мови, традицій та послідовна боротьба проти російського великодержавного шовінізму.

Українці свідомі того, що на практиці «ще тісніше зближення» з російським народом означає насильницьке «зливання націй», а передусім української, з нацією російською. Панівна російська нація послідовно намагається здійснювати «злиття націй» у межах своєї імперії на базі російської культури».

(Ствердження й постанови V-го Великого Збору ОУН)

Степан ГАЛАМАЙ

НА ЇХНІХ ЧИНАХ — БУДІВЛЯ НЕЗНИЩИМА

Героїзм, як відповідь для історіософії

Хто стоїть вище — той бачить даліше. Наш великий та дужий нарід у кривавих періодах історії породжує і видвигає нагору відважних лицарів духа й чину, здібних провідників із міцним характером, коротко, таких надзвичайних людей, одержимих ідеєю які, піднявшись вище, видять далеко, проникають навіть закрите й невідоме майбутнє. І, силою волі перемагають особисті перепони — відосередні тенденції та здобуваються на великий подвиг для загально-народнього добра. Тільки життєві ідеалісти мужньо борються на барикадах й перемагають. Вони — герої нації.

То в них якраз зосереджується й могутнє вся потенціально сила українського народу. То вони спалахують ясними зорями на національному обрії. Своїми талантами, ідеями й діяльністю приносять мов у коло своїх «магнетних піль» особи, відділи, групи, загони вірних послідовників, внесли прикладами зовуть їх за собою, єднують когорти, вказують шлях кудю йти до перемоги. І пам'ять про них, і їхні ідеї та чини ніколи в народі не гаснуть. Мабуть тут саме, тобто в появі ідеалістів-героїв, слід національній історіософії шукати правильну, хоч, можливо, й неповну відповідь на важливе питання *»бути чи не бути нації й самостійній державі?«*

Либонь не конечно пояснювати, що історіософія — глибша за історіографію, яка займається вивченням розвитку й нагромадження знань з історії. Здавна тужимо за рідною історіософією. Але жорстокий окупант у тюрмах чи концтаборах гноїть українських істориків і потенціальних історіографів. Йому йдеться про те, щоб разом із живими носіями вбити українську правду й народню пам'ять. Він підсуває на місце української *правди* свою брехню, неправду, щоб несвідомі своєї сили 50 мільйонів рабів без спротиву, але навпаки *»з ентузіазмом«* будували імперію для *»старшого брата«*, навіть не випростовуючи боязко зігнутих хребтів...

Так, наприклад, незламний Валентин Мороз, ще заки його запроторили в тюрму, в диких умовах, все таки зумів дати, хоч і невеликі твори, бо завжди перешкоджали йому, але вони справжні перлини, самоцвіти, з яких б'є вогненне проміння. Його речі — це не лише історія, але історіософічні узагальнення. Це тіль-

ки один приклад, а подібних сотні. Не знаємо чи будуть продовжуватись нитки дослідів-творів, розпочатих Липинським, Крупницьким, Багалієм, Донцовом й іншими.

Недалеко столиці України, як підпільник, загинув автор синтетичної праці п. н. »Ідея і чин України« Максим Орлик — Дмитро Мирон, який міг би був дати нам історіософський твір. Сл. пам. проф. Ленкавський С. рівнож мав дані в тому напрямі. Загинули при переході Сяну більші праці філософа д-ра Юліяна Вассіяна, знов же інший знаний мені автор, який час до часу в своїх статтях виявляє елементи історіософії, з konieczности займається політичною, хоч і важливою, але біжучою діяльністю. А ще два інші (д-р М. Кушнір і д-р Б. Стебельський) орюють нам переліг на відтинку культури й мистецтва, бо такі потреби висунуло наше національне буття. На засланні підорвалось здоров'я д-ра Княжинського, автора »Дух нації«. Згасли під большевиками уми Кужіля, математика Кравчука й ін. Можна б на цю тему мати багато більше думок, але наша головна тема — це національні герої.

Таким чином, так, як досі, то українська наука дала декілька історичних творів, але покищо рідної історіософії або філософії історії, на жаль, не маємо. У висліді ніби в незайманому просторі єхидно й безлично у сферу наших інтелектуальних зусиль втискується ворожа історіософія, підсуваючи послідовно отруйні твори, що є погубні, вбивчі для національної свободної української думки. Довівши до перфектності свої методи вдосконаленого терору, розкладу, дезінформації, заставляє він науку психології сіяти серед мислячого українства зневіру, апатію, безнадію й острах.

Але нація наша не здається у ворожий полон. Молоде покоління, що мусіло виростати в задушливій, матеріялістичній, колективістичній російщині, сміливо відбиває ворожі підступи й наступи, одверто проголошуючи, що воно не падатиме навколішки перед ворогом, але воно буде, якщо вже вмирати, то стоячи.

Бували в житті нашої стародавньої нації грізні події, нас рубали впень, як усвідомлює собі молоде українське покоління, не раз у минулому од козацької крові почорніли Дніпрові береги, знищували мільйони голодом, але по сьогоднішній день український нарід уже цілі століття засвідчує свою велетенську біологічну відpornість, величезну життєву, вітальну тугість. Щождо духової площини, то, немов підземні ручаї серед степу, пробиваються стихійно й непередбачено незглибні й невичерпні сили, власні сили народу. Вони то, як завважають культурні діячі в Україні, ставлять незбагненні загадки для реакційних імперіялістичних стратегів »нової історичної сутності« — советського безобличного народу. Вони перевертають горікоренем усі псевдоісторіософічні маячіння русифікаторів, »інтернаціоналістів«.

Отже виникає запит: в чому, де саме, в якій то, так би мовити, «вогнетривалій касі» (сейфі) нація чи радше її кращі представники зберігають непошкодженим, але ясним, світлим отой чудодійний талісман, той самоцвіт, який скриває в собі цю животворну силу для того, щоб підіймати її побиту, зруйновану, окрадену з пам'яток минулої величі і слави. Щоб могла вона струснути крилами до лету, мов Фенікс із попелу. Щоб напружитись на нові подвиги, нові зусилля, себто не тільки пережити всі жажливі історичні катаклізми, але ще й у своїх посухах від столиці в напрямі Чорного моря, українським морем прозваного, заселити українським елементом південь і схід української землі. Україна, мов молода царівна у вінку із квітів весни, іде в зелений луг (Вассиян). Вона воскресає у красі минулих віків і грядучих подій.

Не сумніваємось, що в тому комплексі діє не сама тільки біологічна живучість, що виходить переможно із змінливих світових бур, течій, ударів грому. Так то насувається ніби сам від себе історіософський запит: в чому таємниця й де саме знаходиться ця сила, що дає звагу, видержливість і міць — при повній байдужості Заходу — ставати на про з корінною силою московського ґрунту, яка піднялась з-під брил (із глибів) номадської породи та давить у смертельних обіймах Україну, використовує сателітні країни і приготовляється на підбій світу, на «той останній рішальний бій»?

Цілком певно, наш нарід черпає у значній мірі таємну силу з великої невичерпної скарбниці індивідуального та збірного (масового) героїзму. Може доцільно тут пригадати, що наше молоде покоління в 1930-их роках з великою увагою читало, захоплювалось, наприклад, творами Томаса Карляйла, який цінив геероїв і писав про героїзм. Героями позначений національний ріст й наша визвольна боротьба. Для народу в неволі герої мають велике значення, вони визначають шлях до безсмертя нації, бо кожний нарід щиро любить своїх героїв навіть тоді, коли про них небагато й нечасто згадує, як це від деякого часу стало модою на Заході. Вся людська культура багатіє надбаннями героїв, їхньою творчістю, їхніми зусиллями, без героїв немає поступу, немає традицій, немає високо-ідейних вартостей... Чи ж не впала римська імперія разом із послабленням пам'яті про героїські подвиги?

Комуністичні, російські ідеологи, партійні пропагандисти кладуть натиск, дають перевагу масовому героїзмові. У цьому сенсі виникає черговий раз їхня «діалектична» забріханість, бож на практиці, в них не маса, не нарід, але щоденно, більше, щогодини проголошується всіми засобами впливу на маси саме культ особи, саме найбільшими героями кожночасові секретарі партії: Ленін, Сталін, Хрущов, Брежнев...

В українській політичній, а зокрема у визвольній думці не ставиться питання, чи давати перевагу індивідуальному, чи збірному або масовому героєві. В нас, у протизвагу й до Заходу, й до

Росії, все те знаменито поєднується, синтезується. Ми завжди ясно відчували, що найвище (Державин), що людина може досягти, є героїчне життя. Великий володар нашої древньої Руси Володимир Мономах навчав: «Не бійтеся смерті, ні на раті, ні од звіра, але творіть мужеське діло».

Культурні діячі в Україні, світогляд яких оформлявся на пам'яті про боротьбу ОУН-УПА й Нескорених, стверджують неодноразово, що наше історичне минуле, героїзм й ідеалізм провідних постатей — це духовий щит, високопробний досвід, найбільший скарб наш. . . Звичайно, ми складаємо у скарбницю безсмертну націю не те, що вітер принесе, й не накинений Москвою ідеал, але все своє найкраще й найздоровіше, а беремо звідси — скільки хто може. Ми впливаємося краплиною в українське море й дуємо про вічність рідного моря.

Це для себе велика тема щодо цього, як сприймалось героїство і як розглядалось нашими видатними авторами. Про героїв і героїство писали Д. Донцов, С. Бандера, Максим Орлик, Ю. Бойко, ген. Т. Чупринка й інші. Ярослав Стецько стверджував, що герої живуть у такому духовому світі, який недоступний іншим, вони одержимі такими візіями, ідеєю, вірою, що їх не завжди розуміє їхнє оточення. Герої — це перш за все люди великої віри й незламні характери. То вони творять виховний ідеал для молоді, бо для неї ідеал — не виправдання слабости, а обожнювання мужности й героїзму, приклад самопоєвяти.

Квадрига безсмертних

Крайовий автор, П. Полтава, про борців-героїв Української Повстанської Армії і про бандерівців стверджував в Україні, на полях боїв, що «як теперішнє, так і минуле бандерівців — славне, героїчне». В іншому місці він обґрунтовував тезу, що «наш стиль — високо героїчний, бо в його основі лежить нечувано висока, прямо безприкладна ідейність учасників нашого руху, наш глибокий патріотизм. . .»

Інший крайовий автор, із молодого покоління, з-поміж шестидесятників по-своєму й по-новому стверджує нашу давню істину словами: «Україна нічого так не прагне, як прикладів, як мужности, сміливости, відваги й самопоєвяти її борців».

Понад численними рядами визначних борців за останнє півстоліття, таких, як: Голожд, Пришляк, Басарабова, Єфремов, Павлушков, Білас, Данилишин, М. Сорока, Гасин-Лицар, Грицай-Перебийніс, Мацейко-Гонта, Орлик-Мирон, Климів-Легенда, Арсенич-Михайло, Сидор-Шелест, Лемик Микола, який як караюча рука ОУН застрілив у відплату за голод в Україні представника совєтської влади, Робітницький — герой Волині, Волошин-Павленко, Равлик, Любович, Березинський, лицарі з-під Базару, з Холодного Яру, Антін Олійник, який 20 років скривався після

II-ої світової війни, В. Макух — вояк УПА, що з окликом: «Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава», самоспалився, а також Бериславський, який з окликом: «Припиніть дискримінацію України», підпалив себе, 500 жінок в Кінгірі, які по-геройському стали проти московських танків, й багато інших — ми високо підіймаємо прапорні імена квадриги безсмертних, котрі за українську державність склали свої голови: в Парижі, в Роттердамі, Білгороді й у Мюнхені. Тацит в «Анналах» писав: «Заслуги й чесноти славних попередників не можуть попасти в забуття».

Обидва перші, які відіграли визначну роль у війні 1918-20 рр. й після неї, загинули з рук російської агентури за те, що стали прапорами боротьби проти Росії. Загинули вони в місяці травні, й українські націоналісти дали почин традиційного щорічного відзначування їхньої пам'яті у цьому місяці. Тому у вільному світі місяць травень зветься місяцем Героїв.

Симон Петлюра і Євген Коновалець були вірні до загибелі ідеї активної боротьби за державну незалежність великого українського народу. На них у 1918-1920 рр. лежав тягар відповідальності за готування збройних сил на мілітарну розправу з одвічним ворогом України. Були то трудні переломові часи, але ж і Чупринці, й Бандері довелося керувати революційно-визвольною і збройною боротьбою в набагато трудніших умовах, поскільки вони не мали тієї «золотої нагоди» (за висловом українського історика-самостійника проф. Л. Шанковського), яка траплялася в 1918 році під час розвалу царської Росії й кайзерівської Німеччини та Австро-Угорщини.

Це правда, що більший тягар відповідальності в 1918 р. лежав на Головному Отамані Симонові Петлюрі, як на полк. Євгенові Коновальцеві, що був Командиром корпусу Січових Стрільців й мав усього-навсього 22 роки — був від Петлюри значно молодшим.

Не маємо змоги в цій статті зупинятись на важливіших думках і діях Симона Петлюри, — йому присвячені книги й має вийти 2-ий том «Листів, статей», — а тільки зачитуємо основну думку, що пронизувала весь його національно-громадський світогляд: «В українську державність ми віруємо, в її неминучості ми переконані... Ще не зтих гуркіт гармат недавньої боротьби за нашу державність, ще не засохла свята кров, пролита мучениками і лицарями її, ще не розвіявся той дух боротьби...»

Дії УВО й ОУН, які очолював полк. Є. Коновалець, засвідчували, що Петлюра не помилявся, хоч довгий час українські борці не могли йому дарувати нещасного варшавського договору.

Разом із військовою рішучістю, яка вимагається від військового командира і то тих найвірніших частин армії Української Народної Республіки полк. Є. Коновалець відзначався великою скромністю, що не дозволила йому прийняти почесне місце кооптованого члена уряду УНР, ані запропонованої йому диктатури.

Натомість своєю твердістю, своїм авторитетом він домігся того, що у склад Директорії увійшов Симон Петлюра, проти якого був Володимир Винниченко, тодішній голова уряду. Таким чином, завдяки Є. Коновальцеві головним отаманом став безкомпромісний самостійник і антибольшевик Симон Петлюра, який у критичний момент узяв у свої руки й уряд УНР.

Євген Коновалець — це великий державник і соборник. На Конгресі ОУН він заявив: »Спротиви, які ми зустрінемо, будуть величезні, бо будова Української Самостійної Соборної Держави сама собою однозначна з ліквідацією московської імперії, як і польського історичного імперіалізму, і спричинить таку докорінну перебудову Сходу Європи та великої частини Азії, що це з konieczности вплине не менш глибоко і на політичний вигляд усієї решти світу. . . Хочу вірити, що завдання, які в нашій програмі ми накреслили собі, зуміємо, як мужі, виконати. Тільки в тому випадку вільно буде сказати, що дату створення нашої Організації майбутні історики зарахують, як одну з переломових, творчих і позитивних дат на тисячолітньому шляху життя української нації. . .«.

І справді, надії Євгена Коновальця сповнилися, дата заснування ОУН стала переломовою, творчою позитивною датою в новітній історії України. У цьому велика заслуга саме Є. Коновальця.

Не можна кількома словами передати невтомну діяльність як самого Є. Коновальця, так і ОУН, якою він керував. Це велика й багата на історичні події сторінка нашої історії. Боротьбу за визволення України продовжували Степан Бандера, Тарас Чупринка й інші. Тут і історія невмирущої УПА, тут і розвиток та зміцнення фронту поневолених Московю народів, організованих в АБН, тут і героїчне життя та славні подвиги, іменних і безіменних героїв української визвольної революції, яка не притихає донині на Рідних Землях.

Євген Коновалець згинув, як вірний ідеї воїн на фронті боротьби з ворогом. 23-го травня 1938 р., напередодні Другої світової війни, впав на стійці, на чужій голландській землі, з руки підсланого московського агента Валюха. Появилась збірна праця (понад 1000 ст.) п.н. »Євген Коновалець і його доба« і в ній освітлено геройські діла полк. Коновальця.

Завжди та сама Москва вбила чотирьох найбільших і найвизначніших провідників — Симона Петлюру, Євгена Коновальця, Тараса Чупринку-Шухевича і Степана Бандеру.

Це чотири головні постаті нашої історії останніх десятиліть, з якими в'яжеться незрівнянна, геройська символіка української визвольної боротьби.

Кожний із них був на даному етапі репрезентантом найкращих елементів нації і її рушійних сил. Кожний із них наголошував на даному етапі боротьби інші революційні моменти, але всі вони зливалися в одну велику симфонію, бо такою багатогранною, все-

охоплюючою є українська визвольна революція. І вона переможе!

Про геройські подвиги Степана Бандери, іменем якого звуть у московській імперії кожную українську свідому патріотичну дію й навіть у популярному словництві українську мову називають бандерівською, появилось дуже багато коротких і довгих відзвітів, нотаток, становищ, книжок і т.п., а тепер друкується перший том його творів, і це в якійсь мірі звільняє мене від спроби давати оцінку його, як національного героя. Повинні це зробити наші молоді наукові сили. Справжні науковці знають, що нація, яка прагне жити й розвиватися, не сміє дозволити на те, щоб ворог знищував її історичну пам'ять. Отже, перед молодим поколінням стоїть незвідхильне й почесне завдання про чотирьох наших героїв новітньої доби: про Симона Петлюру, Євгена Коновальця, Степана Бандеру та Романа Шухевича-Чупринку дати повну й високу оцінку, бо вони архітекти вічної будівлі, незнищимої сили, героїства народу, що веде до історичного безсмертя нації.

Військові штаби ще вільних держав пильно студіюють стратегію повстанства й партизанської війни, що її опрацьовували ген. Тарас Чупринка, Головний Командир славної Української Повстанської Армії, ген. Грицай Дмитро-Перебийніс, шеф Головного Штабу УПА, полк. Лицар — Олекса Гасин, Головний Штаб УПА, полк. Шелест — Сидор Василь та інші.

Великий подив для героїства Шухевича-Чупринки викликає вже сам факт, що він зумів понад 10 років вести війну УПА проти Німеччини й Росії. Високу оцінку Шухевичеві-Чупринці дав сам Степан Бандера: «Постать сл. п. Романа Шухевича — одна з найвизначніших у всій історії націоналістичного революційно-визвольного руху, а в переломових етапах останнього двадцятиріччя (стаття написана в 1954 р.) — її символ і дороговказ». . . Про боротьбу УПА та її Командира, герой українського народу Степан Бандера писав: «Щоб усвідомити собі всю її вагу (мова про понад 10-річну важку боротьбу ОУН-УПА під більшовиками), треба пригадати: скільки людей було б повірило в 1944-45 роках, що ця боротьба втримається десять років у таких обставинах? А сьогодні вже загально утвердилось переконання, що і в майбутньому більшовикам не вдасться її зламати й вони змушені вголос визнати її живучість!

В тому найбільша заслуга незрівняної ідейности, героїзму, жертовности й бойовости всіх кадрів ОУН-УПА та українського населення. . . і далекогозорого, мудрого й мужнього провідника сл. п. Романа Шухевича та всього, керованого ним, провідного Кадру.

Героїчна смерть Шухевича-Чупринки-Тура — найбільша втрата, але він переконаний, що «перенесе (нарід) і той найважчий удар, бо у ньому живе дух, віра й хоробрість найбільшого його Провідника і Командира — ген. Чупринки-Тура».

Вшановуючи пам'ять Героїв України в місяці травні, надихаємося впевненістю, що даремні намагання Москви та її вислуж-

ників. На історичному шляху до своєї перемоги український на-
рід склав безліч жертв у боротьбі за свою державу. У цьому ле-
гіоні впавших героїв творять корону (неначе на чотири сторони
світу), вінець найкращих із найкращих чотири безсмертні герої
України: Симон Петлюра, Євген Коновалець, Роман Шухевич і
Степан Бандера. Вони — символи визвольної боротьби України.

Їхні ідеї й їхні вчинки — високогірні, нев'янучі цвіти. Вони
створили нерукотворний пам'ятник маєстатові нації. На їхніх ге-
ройських вчинках росте й могутніше незнищенна, міцна твердина,
що перетриває бурі й переможе національних ворогів, щоб укра-
їнська шляхотна нація жила, міцніла в своїй самостійній й собор-
ній державі на віки.

УВАГА!

НОВЕ ВИДАННЯ

УВАГА!

Накладом Української Видавничої Спілки в Лондоні по-
'явився черговий роман відомого українського письменника

Степана Любомирського

ПРОМЕТЕЇВ ВОГОНЬ

Автор розгортає широке полотно подій, які відбувалися на
західноукраїнських землях після закінчення II-ої світової
війни та боротьби на життя і смерть українських патріотів
з московськими наїзниками. Як і всі попередні твори С. Любо-
мирського, »Прометеїв вогонь« читається легко, а хвилюючий
зміст викликає непослаблене зацікавлення у читача від
першої до останньої сторінки. Взявши до уваги ще й велику
ідейну вартість твору, Видавництво без вагання поручає його
широкій читацькій публіці, а зокрема молоді.

Книга має 544 сторінок, формату А-5, на доброму папері,
в твердій оправі з мистецькою сорочинкою, коштує:

Вел. Британія	фунт.	6.00
США і Канада	дол.	15.00
Австралія	а. дол.	13.00
Німеччина	н.м.	30.00
Франція	ф. фр.	70.00
Бельгія	б. фр.	500.00

В інших країнах рівновартість ам. доляра.

При гуртових замовленнях опуст. Замовлення слати на
адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.,
200, Liverpool Road,
London, N1 1LF.

ДО СВІТОВОГО СТАНОВИЩА

М. ТРАЧ

В ПОШУКАХ ЗА НОВОЮ СТРАТЕГІЄЮ

Лінія рік Везер—Лех

Припадково чи може за якимсь пляном попадаються на сторінки преси »стратегічні студії«, які часто мають великий »вибуховий« політичний характер.

Так, наприклад, не так давно привід для пресової дискусії, офіційних спростувань і вияснень дали пресові вістки про наради »Найвищої координаційної комісії для національної безпеки«, на яких було схвалено пропозицію нової стратегії американських збройних сил у Середній Європі. Ця »нова стратегія«, опрацьована у студійній праці »ПРМ-10«, передбачає, на випадок масового нападу збройних сил Варшавського пакту на Німецьку Федеративну Республіку, відтягнення з'єднань НАТО, тобто бойовий відступ, на лінію Везер (на півночі) й Лех (на півдні — притока Дунаю).

Коли провести на мапі пряму лінію від Бремену до Авгсбургу (ці обидва міста добре відомі українській повоєнній еміграції), то це означатиме, що треба буде залишити Москві одну третину території НФР, в тому майже цілу Баварію, без оборони. Ця дивна студія передбачає т. зв. »стратегію зволікання«, яка означає, що, замість розпочинати оборонні військові протидії, американський уряд повинен »розраховувати« на те, що прилюдна світова опінія, включно з Об'єднаними Націями, засудить агресію Советського Союзу (а що, коли при сучасному складі ООН, не засудить?). Даючи відчутти натиск світової опінії і політичні наслідки агресії, а далі проголошуючи мобілізацію у США, яка спричинила б відстрашуючий ефект, треба було б чекати, як поводитиметься Москва, з уваги на такі політичні наслідки.

Дорадник президента Картера Бжезінський, якого вважають головним ініціатором цього »епохального твору«, очікує, що під тиском Советський Союз припинить дальший наступ. Виглядає на те, що наївність не робить великої різниці між людьми, без огляду на їх становища. Перед, властиво, воєнними акціями московських танків проти східнонімецьких робітників у Берліні в 1953 році, угорських намагань у 1956 році, як також чехо-словацьких зусиль у 1968 році (тут брали участь формації всіх сателітів, за винятком Румунії) звільнитися з-під московської »брат-

ньої опіки», Москва очікувала критики й тиску прилюдної opinio, але, не звертаючи уваги на сподівану гострослівну реакцію західних демократій, усе таки провела свою брутальну політику насилля.

Присутні на нарадах інші дорадники президента Картера — віцепрезидент Мондейл, шеф Сі-Ай-Ей Тірнер і шеф розвідки Варнке — не протиставлялися поглядам Бжезінського. Приявність на цих нарадах найближчих дорадників американського президента, добре обзнайомлених із безупинними імперіялістичними тенденціями московської зовнішньої політики, тим більше занепокоїла всіх. Не хочеться тут уживати гострих висловів, але одобрену в такому колі фахівців «студію», з деяким перебільшенням, можна було б уважати початком повільного капітулянтства перед імперіялістичною політикою Москви.

У своєму звіті журналісти Еванс і Новак уважають, що у згаданій «студії стратегії зволікання» опрацьовані чотири різні плани, основою яких є обмеження видатків на оборонні потреби. В усіх цих планах передбачається відтягнення військ НАТО на лінію Везер—Лех. Бжезінський, як найвищий дорадник президента Картера в питаннях національної безпеки, згідно із заявою одного учасника на засіданнях «Ради Безпеки», мав сказати, що в сучасній політичній ситуації США не має можливості отримати згоду на розбудову конвенціональних збройних сил до тієї величини, яка була б кінцевою для НАТО, щоб оборонити й затримати цілу територію на випадок невдачі «стратегії відстрашування».

У цій новій «стратегії студії» не передбачається збільшення видатків на оборону, бо це означало б «провокацію Советського Союзу» (!) й розділило б американський уряд на два табори.

Тому, що така «планова гра» цілковито протиставиться відомій стратегії НАТО «оборони передових позицій» і «змінливої відповіді», базованої на непередбаченій реакції на несподіваний наскок комуністичного бльоку, вона спричинила, зі зрозумілих причин, велике занепокоєння, особливо в НФР. Читаючи про плани, просякнуті такою, майже трагічною, наївністю, мимоволі опиняєшся перед питанням — невже Вашингтон хоче закривати очі на безперебійно посилюване озброювання Москви? А що це озброєння могло б означати «провокацію Вашингтону», безсумнівно, жодному москалеві не прийде навіть на думку.

Спростовування

Першими особами, які спростовували чи вияснювали опублікований звіт про «стратегію зволікання», були американський міністер оборони Бравн і речник Міністерства закордонних справ, Треттнер. Перед сенатською комісією оборони міністер Бравн заявив, що у згаданому звіті є кілька «очевидних неточностей, неправильних даних, заяв і тем». На запит сенатора Нанна він від-

повів, що політика втрати території була б обманом американського народу, Американського Конгресу, американських збройних сил і членів НАТО. На його думку, це була б не тільки погана політика, але й поганий спосіб урядування. Міністер Бравн підкреслив, що «оборона передових позицій» і далі залишається стратегією НАТО. Це potwierдив також речник Міністерства закордонних справ, Треттнер, вказуючи на те, що Советський Союз «у випадку несподіваного нападу ризикує атомовою війною».

Цього ж вечора речник Білого Дому, Повелл, заявив на спеціальній пресовій конференції, що США далі притримуватимуться концепції «оборони передових позицій» і могли б ужити атомову зброю, щоб відбити атаку збройних сил Варшавського пакту. США й НАТО, — сказав він, — мають змогу відбити кожний наступ. У зв'язку з цим, Повелл вказав на промову президента Картера під час квітневої лондонської конференції НАТО «на вершинах», в якій Картер підкреслив, що НАТО мусить поробити різні кроки, включно із стандартизацією зброї, щоб і далі затримати змогу відбиття кожної атаки. Повелл наголосив перед журналістами, що «стратегія відстрашування» від нападу й «оборони передових позицій» проти такого нападу базується на «змінливій відповіді», яка полягає у «триєдності» конвенціональної зброї та тактичних і стратегічних збройних систем.

США й НАТО приготовані на еventуальну потребу застосувати одну з цих трьох можливостей і не мають наміру віддавати якої-небудь частини Європи Советському Союзові або іншому членові Варшавського пакту. Припущення, що США були б згодні із советською окупацією території члена НАТО є «прямо неправдиві» — підкреслив Повелл, бо США далі дотримуються їхньої політики, що кожний наступ армій Варшавського пакту мусить бути зупинений, і повинен бути привернений попередній стан границь.

Того самого вечора мала місце незвичайна дипломатична активність поміж Вашингтоном і Бонном, яка завершилася розмовою Бжезінського з міністром закордонних справ Геншером, і в ній дорадник президента Картера «вияснив стан речей». Речник західнонімецького уряду, Грюневальд, підкреслив задоволення уряду в Бонні, що, з уваги на різні припущення, Вашингтон негайно вияснив суть справи й висловився за незмінність стратегії «оборони передових позицій».

Представник США в Головній квартирі НАТО у Брюсселі, покликаючись на заяву з Білого Дому, також наголосив той факт, що стратегія «оборони передових позицій», яку США розвинули спільно зі своїми союзниками, в цілому залишається незмінною. У військових колах НАТО в той же час було стверджено, що засада «оборони передових позицій», залежно від обставин, конвенціональною чи атомовою зброєю, є всіма членами союзу визнана й одобрена, як найкраща для оборони стратегія. Немає жодних намірів до зміни цих засадничих поглядів. Отже, з усіх висловлених

спростувань виходить, що концепція «оборони передових позицій» залишається незмінною, зобов'язуючою.

Осторога для Європи?

В офіційних спростованнях і виясненнях виринало формулювання «публікації через недискретність» чи «намірену недискретність», а також і те, що, згідно з політичними спостерігачами у Брюсселі, недискретність не була випадкова, а навмисна. Причиною цієї недискретности вважається намагання американського уряду спонукати Американський Конгрес до розбудови конвенціональної оборонної спроможности. Іншою причиною вважається бажання того ж уряду цією дорогою «заохотити» європейських союзників до скріпленої розбудови коротко- й довгочасових оборонних плянувань НАТО, про які президент Картер говорив навесні в Лондоні. Частина європейських членів західного союзу не проявляє намірів збільшити видатки на оборонні потреби. Навпаки, оправдуючись різними, перш за все господарськими труднощами, є спроби ці витрати обмежити, зменшити.

Не виключається також й тієї можливості, що був задум перестерегти уряд у Бонні перед надто великою активністю при плянуванні ініціатив для дальших віденських «розмов про розрядку». Вже попередні роздумування керівних західнонімецьких соціал-демократів на цю тему, без уваги на велику конвенціональну перевагу Москви, передбачали численно однакове «символічне» зменшення збройних сил США й Советського Союзу. Такі роздумування послужили підставою для скептицизму і привели до гострої критики опозиції, тобто з боку християнських демократів.

Цинізм Москви

Слід відмітити, що реакція Москви на опублікований звіт була швидка й повна брутального московсько-імперського цинізму, бо, мовляв, Советський Союз не має найменшого наміру атакувати Західну Європу. Коментатор імперської пресової агенції ТАСС цинічно твердив, що американський уряд не взяв до уваги «двох малих деталей»: поперше, США «розпоряджають територією, яка до них не належить», а, подруге, Советський Союз не заміряє скористати з таких поступок, бо має досить власної землі й не потребує земель інших.

Це для нас найцікавіше місце зі згаданого коментаря, який наскрізь просякнутий московським імперіялізмом. До першої зауваги можна дати тільки коротке ствердження: дійсно, уряд США не мав і не має наміру «розпоряджати» територією Німецької Федеративної Республіки, бо стаціонавані на ній американські збройні сили — це сили приятеля, які, разом з іншими членами НАТО, готові обороняти демократичний Захід перед комуно-

большевицькою червоною навалою. Це факт, якого не розуміє, хіба, тільки Москва та її сателітні поплентачі.

Важливим для поневоленої української нації є, повне підлоти й московського імперського шовінізму, друге ствердження ТАСС-у, що «Советський Союз має досить власної території і не потребує чужої». Комуно-московські імперіялісти й поневолювачі, рупором яких є ТАСС, опинилися на дуже слизькій дорозі (на якій вони собі одного дня поламають хребти!), коли землю українського поневоленого народу й території всіх інших із нею заприязнених, але також уярмлених націй, уважають своєю власністю. Їхні землі Москва підкорила на деякий час тільки у кривавій боротьбі й одного дня вона мусітиме повернути все поневоленням народам у такій самій нещадній боротьбі, з якої переможцями вийдуть українці, білоруси, балтійські, кавказькі, азійські й усі інші уярмлени народи. На руїнах московської імперії ці народи створять незалежні держави, а ця імперія залишиться тільки сумним спомином для дослідників історії насильств і трагічних соціальних експериментів.

Думки генерала Гейга

Через несповна два тижні після опублікування «недискретного звіту» і зв'язаних із ним дискусій та здогадів, головнокомандувач збройних сил НАТО генерал Гейг, у розмові з представниками світової німецької газети «Ді Вельт», спростував усякі думки про добровільне відступлення без оборони частин території держав-членів НАТО. З думок генерала Гейга можна було зробити висновок, що стратегія, яка передбачає виключення з оборонного планування якоїнебудь частини цієї території, мусіла б потрясти цілим союзом. На основі такої стратегії, — сказав Гейг, — не можна було б очікувати від членів союзу цілковитої співучасті в оборонних планах. Він відмітив, що «жодний союз суверенних націй не був би життєздатним, коли б його стратегія вже заздалегідь передбачала віддачу життєважливої території чи частини населення потенціальному ворогові».

Заторкнувши проблему «відстрашування і змінливої реакції», він вказав на те, що «ядром відстрашування є непевність, у який спосіб ми (НАТО) zareагуємо на напад». Змінлива реакція, як стратегія, не передбачає виявлення ворогові всіх ризиків чи вможливлення їх обрахувати». Критикуючи стратегію «змінливої реакції», яка з огляду на «оборонний характер», ніби виключає бойові дії на ворожій території, він звернув увагу на можливість, що критики і противники цієї стратегії, мабуть, не зрозуміли її суті.

Гейг підкреслив, що «наслідки агресії відчули б не тільки її жертви». Пояснюючи дещо ширше останнє твердження, слід уважати, що «стратегія змінливої реакції» не виключає такої мож-

ливості, коли на випадок нападу НАТО могло б поширити «оборонні дії» також на територію держав-членів Варшавського пакту. Напасницька Москва чи будь-який із її сателітів мусить рахуватися з тим, що «стратегія оборони передових позицій» може несподівано перемінитися на «стратегію оборони — вперед»! Можна тільки побажати, щоб вашінгтонські політики заступали такі ж погляди.

Поважну турботу спричиняє генералу Гейгові постійно зростаюче советське зброєння. Звертаючи увагу на модернізування бойових ракет, він вказав на «драматичні зміни» в повітряних силах Варшавського пакту. Там уже ввійшли на озброєння літаки т. зв. «третьої генерації», які здатні виконувати подвійну роль — конвенціональну й атомову. Крім цього, він з'ясував цілковито новий аспект советського озброєння. Є познаки того, що невдовзі має розпочатися постачання атомових стрілен для двох родів гавбиць, і Гейг окреслив цей крок лише як «еволюційний», а не «революційний», бо формації НАТО вже давно мають до диспозиції такі системи. Однак, введення советських гарматних атомових стрілен скріплювало б нападницьку силу армій Варшавського пакту, й Гейг остеріг перед оборонними плянуваннями, які зосереджуються на сучасності, бо «ключове питання лежить у майбутньому». Оцінюючи ситуацію, він вважає, що коли у віденських розмовах про «обмеження збройних сил» та в переговорах САЛТ про обмеження стратегічного зброєння не вдасться домовитися до сприємливих для Заходу умов, то цей Захід опиниться перед konieczністю роздобути нові джерела для оборонного сектора.

Кілька днів пізніше, під час свого перебування в Данії, Гейг зову підкреслив, що НАТО має обов'язок боронити кожну територію і все населення в засягу своїх членів. «Спільна оборона була б утопією, — сказав Гейг, — коли не буде вказано, що напад на одного члена союзу є нападом на цілість НАТО». «Ми мусимо охороняти всі території і все населення» — відмітив Гейг, але одночасно з цим, ствердив, що кожна країна, яка очікує охорони союзу, повинна також «визнати ризик утрати території». «Стратегія НАТО базується на тому, щоб відстрашуванням запобігти війні й не залишити можливому напасникові ніяких сумнівів, що відплатний удар не обмежуватиметься на безпосередніх жертвах» — сказав Гейг. Це знову вказівка на евентуальне поширення «оборонних дій».

Кілька висновків

Через кілька днів після опублікування звіту про «стратегію зволікання», вицезгадані журналісти повідомили, що на підставі широкої і гарячої дискусії, яка розвинулася довкола цієї студії, на нашу думку, досить сумної вартості, її автори змінили найбільш суперечне місце, тобто, додаючи половину речення (!), вони

формально погодилися на зобов'язання НАТО супроти стратегії «оборони передових позицій». Одначе, Еванс і Новак також зачитували із студії одне ствердження, а саме, що для успішної оборони «передових позицій» американських збройних сил в Європі не вистачає, бо треба б принаймні 35 дивізій, замість теперішніх 16-ти. Із цього вони зробили висновок, що тільки скріплення «вогнепальної сили» змогло б вирівняти числову недостачу. Та у студії про таке скріплення нічого не згадується. Проте, не зважаючи на всі спростування й вияснення та беручи до уваги доповнення «половини речення» й, навіть, ураховуючи те, що «оборону передових позицій» не можна уявляти, як незмінний перебіг фронтової лінії, в західніх столицях, особливо в Бонні, залишився був прикрий несмак, чи неприємне почуття, яке викликає «мурашки».

«Оборона передових позицій» уже в 50-их роках була політичним постулятом, який став передумовою для приступлення Німецької Федеративної Республіки до НАТО. Із військовим здійсненням цього домагання, при особливій підтримці США, передову оборонну позицію було пересунено з лінії Райну на лінію Везер-Лех, пропоновану в занепокоючій стратегічній студії, а відтак — на лінію Ельби-Верри. Оперативне планування у штабах НАТО відповідало цьому пересуненню, на що вказували маневри і «штабові плянові гри», до речі, дуже важливі в підготовці маневрів.

У всіх спростуваннях ішлося про пояснювання, а не про заперечення існування такої застрашуючої студії. Також було потверджено, що ця оборонна концепція є найновішою дати. Відрадіним, крім вияснень, є, хіба, факт, що такі «студійні стратегії» так довго залишаються тільки «грою на папері», поки за ними не стоїть політична воля чи політичне рішення. Президент Картер повинен таки подбати про те, щоб, після його лондонського заклику до більшої суцільності й поглиблення співпраці в НАТО, всякі обтяження довір'я між керівною західньою потугою і її європейськими союзниками стали зайвими. Якщо б такі «стратегічні планування», незалежно від причин, дійсно відповідали настанові його найближчих співпрацівників, то й над цим президент Картер повинен глибоко застановитися. НАТО має й так багато прерізних недотягнень і труднощів, а подібного роду додаткові «інтелектуальні розважання» не скріплюють позицій західнього демократичного військово-політичного союзу, тому вони шкідливі й цілковито зайві.

Про «несподіванку»

Хвилювання, пов'язані зі звітуванням про «стратегію зволікання», були вже дещо притихли, коли з Вашингтону, 18-го серпня 1977 р. прийшла ще одна «несподіванка». Посол Аспін, один із

фахівців у ділянці оборони в Американському Конгресі, опублікував іншу «студію» з оборонної проблематики, опрацьовану в Пентагоні — Американському міністерстві оборони. В цій «студії» стверджується, що якби США і їх союзники хотіли обороняти цілу територію НФР перед комуністичним нападом, то, протягом наступних п'яти років, Сполучені Штати Америки мусіли б видати на оборонні цілі додатково 30 мільярдів доларів. За власними обрахунками Аспіна з березня, треба було б 46,4 мільярда.

Згідно з Аспіном, оборонні аналітики розважають над чотирма «альтернативними можливостями» тієї реакції, яка повинна бути на несподіваний напад комуністичних збройних сил:

- скріплення оборонного потенціалу на західнонімецькому кордоні;

- спочатку відступ, а потім протинаступ, скерований на вигнання противника зі здобутих територій;

- вжиття атомової зброї;

- відтяжуючий наступ на советські мілітарні бази поза Європою.

Аспін особисто схильний до четвертої альтернативи. Він, навіть, висловився проти «лінії Мажіно» між демаркаційною лінією Західня Німеччина — комуністичний бльок («Лінія Мажіно» — це були прикордонні укріплення, які мали охороняти Францію перед гітлерівською Німеччиною).

Аспін підкреслив, що видавати стільки грошей для «оборони кожної травинки перед дуже віддаленою загрозою — це безглузда стратегія». Він висловився за «політичним зменшенням шансів советської атаки». В німецькій пресі була звернена увага, передусім, на те, що саме ці «травинки», про які у студії Аспіна мова, ростуть на території Німецької Федеративної Республіки, й дотепер поміж членами західнього союзу була однозгідність, що у випадку нападу Варшавського пакту НФР оборонятиметься на демаркаційній лінії між обидвома бльоками, тобто на своєму східньому кордоні.

Вже згадувалося про те, що пляни — це ще не політика. Генеральні військові штаби постійно опрацьовують пляни для політичних і мілітарних керівництв, проте, було б недоречним опубліковувати кожний із цих плянів і спричиняти в союзі та серед населення неспокій. Але й тут не треба виключати можливості, що Аспін, будучи знавцем оборонної проблематики, заміряв пригадати партнерам із НАТО минулорічні «весняні лондонські постанови», щоб вони врешті підвищили видатки на скріплення союзу. У відношенні до НФР це була неправильна дорога, бо, хоч і з деякими застереженнями відносно західнонімецької оборонної політики, як от питання «відмови від військової служби», годиться ствердити, що Німецька Федеративна Республіка є солідним членом НАТО.

Напрями президента Картера

Після кількомісячної дискусії в різних урядових органах, як міністерствах оборони й закордонних справ, національній Раді безпеки та розвідці, в зарядженні до міністерства оборони, президент Картер potwierдив стратегію НАТО «оборони передових позицій і змінливої відповіді». У цьому, основаному на порівняльній студії про збройні сили США й Советського Союзу, зарядженні, з накресленням основ оборонної політики на кінець 70-их років, було вказано, що, у випадку несподіваної атаки Варшавського пакту, не може бути мови про опущення однієї третини території НФР, як це передбачалося у «стратегічній студії» до-радників. Навпаки, втрата території мусить бути мінімальна, з рівночасним намаганням привернути попередній стан.

Крім potwierдження стратегії НАТО, є вимога, що США мусять затримати спроможність відповісти «нищівним протиударом» на першу атомову атаку Советського Союзу. Рівночасно, як альтернатива, мусить бути змога для обмеження вжиття тактичної атомової зброї, щоб не спричиняти неограниченого конфлікту. Директива президента Картера виходить із «припущеної» термоядерної рівноваги поміж надпотугами. Першим завданням американських стратегічних сил є відстрашування Советського Союзу від нападу. Ці сили, однак, мусять розпоряджати вистачальними резервами, які запевнювали б США «якнайкорисніший вислід» у поширеному конфлікті. Президент Картер вимагає також створення добре охороненої стратегічної резерви, яка була б до диспозиції у випадку «поширеного атомового зудару». У своїй директиві Картер уважає, що існуюча рівновага поміж обидвома надпотугами зумовлює розбудову конвенціональних сил і запланування вжиття тактичної атомової зброї при обороні Західньої Європи. В часі «неатомових криз» США мусять мати змогу для «змінливої реакції» у випадках, важливих для їх власної безпеки.

Американські збройні сили в НФР повинні, спільно із союзниками, бути спроможними протистояти несподіваній атаці армій Варшавського пакту, й із цієї причини президент Картер наказав скріплювати оборонну готовість для Західньої Європи. Тут же Картер зарядив зорганізування «легких дивізій» — надзвичайно рухливих з'єднань для еventуальних акцій на таких важливих «політичних скраїнах», як Близький Схід, Перська затока або Азія. Це пов'язане також із переформуванням американських збройних сил в Азії, а передусім у Південній Кореї протягом наступних п'яти років. У напрямних президента Картера potwierджується запланований тривідсотковий річний ріст американських оборонних видатків.

Цю політику, схвалену спільно із союзниками, не можна оцінювати тільки під аспектом державного бюджету, бо ж ідеться про стратегію, в якій доповнюють себе взаємно технічні, військові, політичні і психологічні фактори. Це неминуче призводить до постійної дискусії про суть стратегічного відстрашування, стан бойової готовності збройних сил і тактичні уявлення. Таке може привести до розбіжності думок, але у свобідному союзі цього не можна виключати, — сказав під час однієї розмови, що відносилося до змісту директив президента Картера, Бжезінський. Кажучи це, він, мабуть, мав на увазі горезвісну стратегічну студію про «стратегію зволікання», авторство якої приписується, передусім, йому.

Пояснюючи напрямні президента Картера, Бжезінський висловив надію, що його директива заспокоїть, передусім, населення й уряд НФР. Ця американська концепція вправді не є нова, але так оформлена, що вона достовірно спростовує «стратегію зволікання», яка викликала була занепокоєння. Заплянування в директиві «мінімальної втрати території» слід розуміти як евентуальність, пов'язану з перебігом бойових дій, якої ніколи не можна виключати, а не розглядати її як заздалегідь передбачений факт. Хоч із директиви виходить, що оборона розпочинається «далеко наперед», то із цього неможливо виводити «оборонної стратегії вперед». Така стратегія означала б, що оборона конвенціональними силами й середниками у своєму «цілеспрямованому плянуванні» також мусіла б сятати далеко на схід, тобто поза демаркаційну лінію. В такому випадку треба б теж «уперед думати», замість того, щоб у концепції оперативний перебіг оборонного бою спершу був подуманий з евентуальним пересуненням оборонних позицій «назад».

Це, однак, є проблемою дальшої дискусії, а перш за все дійсності, якої ніколи не треба виключати.

Роблячи підсумки, можна ствердити, що напрямні президента Картера створили нову основу довір'я для скріпленої співпраці в західньому оборонному союзі.

**ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ**

МАТЕРІАЛИ Й ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

СУД У СПРАВІ

ТИХОГО Олексі Івановича, 1927 року народження
та
РУДЕНКА Миколи Даниловича, 1920 року народження.

СКЛАД СУДУ:

Головуючий — Заступник голови Донецького обласного суду в кримінальних справах
ЗІНЧЕНКО, Едвард Миколаєвич.

Засідателі —
ПЕРУШ, ЛУКАЩЕНКО,
БЕЗВЕРХНИЙ (запасний).

Секретар — СУСІДКО, Надія Григорівна.

Прокурор — АРЖАОНВ (з Києва).

Оборонець Руденка — АЛЕКСЄВНІН, Федір Іванович.

Оборонець Тихого — КОРЕЦЬКИЙ.

Початок суду — 23 червня 1977.

Кінець суду — 1 липня 1977.

Справа налічує 47 томів

Суд у справі Тихого й Руденка розпочався 23 червня 1977 року, але їхні родини дізналися про це лише 27 червня, коли отримали повістки з'явитися, як свідки, на 10 годину 28 червня в суд м. Дружківка, Константинівського району, Донецької області.

Родичі з'явилися на день раніше, ніж було зазначено в повістках, тобто 27 червня.

Голова Нарсуду м. Дружківки — Ладижський Микола Олексієвич сказав, що суд у справі Тихого й Руденка відбувається в іншому будинку, але відмовився сказати, де саме, мотивуючи тим, що повістки на 28 червня, а сьогодні лише 27-го.

— Прийдете завтра о 10 годині, — сказав він — і я вам дам адресу, де відбувається суд.

Після цього родичі Тихого й Руденка почали розпитувати в місті, чи не знає хто, де відбувається такий суд. Виявилось, що люди знають і подали адресу. Суд відбувається в приміщенні контори «Смешторг»*.

Прийшовши до цієї контори, вони побачили, що вивіску, яка вказувала, що тут контора «Смешторгу», знято. Видно лише слід від неї. Увесь цей 2-поверховий будинок охороняють два міліційні авта, декілька міліціонерів і приблизно 20 чоловік у цивільному.

*) «Смешанная торговля» — «Мішана торгівля».

Дружина Руденка хотіла ввійти в коридор, але й там виявилось чоловік шість охоронників у цивільному.

Коли вона наблизилася, всі вони стали стіною коло дверей, де вона помітила напис «Червоний куток». Дружина Руденка попросила пропустити її до залі, але їй брутально відповіли, що не можна, і почали виштовхувати її з коридору. Вона попросила тоді, щоб вони взяли в неї для Руденка їжу й білу сорочку, але охоронники брутально вилаяли її й виштовхали на вулицю.

На вулиці були якісь люди. Вони розповіли, що прийшли (а деякі приїхали) з Донецька й Краматорська, коли почули в радіо про цей суд, але їх не пустили до залі.

Приїхали з Києва двоє молодих людей (Петро Вінс з другом), але їх теж не пустили до залі і перевірили їхні документи. На питання, чи суд прилюдний, чи закритий, сторожа відповіла, що прилюдний, але в залі нема вільних місць.

О 14 годині (2 годині пополудні) з будинку вийшло чоловік 50 «публіки». Вони сказали, що це перерва на обід до 15 години. З двору виїхало два «воронки» (тюремні авта). Це повезли Тихого й Руденка до Дружківського відділу міліції. Потім з двору виїхало два особові авта. Це поїхали на обід судді.

О 15 годині у двір приїхали спочатку два особові авта, а потім «воронки», що зупинилися поза вбиральнею надворі. Спочатку з «воронка» вивели Олексу Тихого й повели, в супроводі двох військових, через чорний хід до контори «Смешторгу». Потім з другого «воронка» вивели Миколу Руденка. В цей момент з дворової вбиральні вийшла дружина Руденка, побачила, що його ведуть, і голосно поздоровилася з ним. Йому не дали навіть озирнутися, швидко штовхнули в двері, а на дружину накинuloся з лайкою декілька чоловік у цивільному і почали силою виштовхувати її з двору, погрожуючи арештом. Вона звернулася до міліціонерів, що наспіли, прохаючи їх сказати хуліганам, що вони не мають права лаяти й виштовхувати її, бо цей двір не є заборонена або приватна територія. Представники міліції розмовляли ввічливо, але сказали, що ці люди поставлені тут для охорони, тому вони не хулігани і вона повинна підкоритись їм. Тоді Раїса Руденко спитала, чому в них нема пов'язок або інших відзнак, які свідчили б про те, що вони не хулігани, а охоронники. На це нічого не відповіли, а її вивели з двору.

По перерві обидва кияни пішли до залі попереду всіх, щоб застати вільні місця. Але коло входу чийсь сильні руки відтягли їх, одного праворуч, другого ліворуч, і тримали доти, аж поки залю не заповнили ті самі, що були там і раніше. Тоді киянам, родичам і друзям сказали, що вже нема вільних місць. А тим, у кого повістки на завтра, не можна заходити, поки їх не допитували.

О 18-ій годині «публіка» вийшла з залі і зразу ж з двору від'їхали судді. А «воронки» повезли Тихого й Руденка до Донецької тюрми (від Дружківки до Донецька приблизно 90 км.). Судді від'їхали так хутко, що нікому не пощастило дізнатися, який суд судить, чому не повідомили рідних тощо. Охорона й міліція відповідали, що нічого не знають.

Усі охоронники, судді й частина «публіки» жили в готелі м. Дружківки. Це свідчить, що вони були відряджені сюди звідкись у зв'язку з справою Тихого й Руденка.

Коли дружина Руденка попросила дозволу адміністрації готелю пропустити до неї двох друзів на 30 хвилин (з 18 години до 18.30), то адміністрація рішуче заперечила, не зважаючи на те, що поруч висіли правила, які дозволяли запрошувати гостей, якщо це не пізніше 23 години.

Наступного дня, тобто 28 червня, суд мав був продовжуватися з 9 год. ранку. Родичі, свідки й друзі підсудних прийшли на 7 год. ранку і побачили, що будинок охороняється ще пильніше і що охоронники в цивільному (цього разу вже з червоними пов'язками на руках) уже нікого не пропускають у двір користуватися вбиральнею.

Дружина Руденка намагалася зазирнути в порожню ще залю, але її знову виштовхнули з коридору.

О 8.30 годині вийшла секретарка суду і збрала повістки від свідків. Дружина Руденка просила, щоб вона прийняла від неї заяву до суду щодо порушення прав оборони. Секретарка відмовилася прийняти і сказала, що в підсудного Руденка є оборонець і про це треба розмовляти з ним. Вона пообіцяла сказати адвокату, що його хоче бачити жінка Руденка. І адвокат, справді, незабаром вийшов. Його звати Алексеєв, Федір Іванович. Він сказав, що оборонцем Руденка його призначив Президіум Донецької колегії адвокатів, а працює він в Юридичній консультації Калінінського району м. Донецька. Потім він запитав, про яку заяву говорила дружина Руденка секретарці суду. Жінка Руденка відповіла, що заява містить протест проти того, що КГБ призначив свого адвоката, а її не повідомив про закінчення слідства і таким чином позбавив змоги взяти такого адвоката, якого вона бажала. На це адвокат Алексеєв дуже образився і, сказавши «Тоді нам з вами нема про що говорити», пішов.

Тим часом «публіка» почала заходити в залю. Але з натовпу знову чийсь сильні руки висмикували тих, чия присутність на суді була небажана. Тих, хто наполягали, посадили в міліційне авто й повезли до відділу міліції «для вияснення особи». Це були двоє молодих людей з Москви (Петро Старчик та Кирилл... [нерозбірливо]). Їх протримали в КПЗ* з 28 червня по 1 липня 1977. Відпустили 1 липня дві години по присуді. Того самого дня (28-го

*) Камера попереднього залячення — камера попереднього ув'язнення.

червня) з Донецька до Дружківки знову їхали два кияни (Петро Вінс з другом), сподіваючись усе таки потрапити на суд, але їх зняли з автобуса, відвели до міліції, обшукали, відібрали гроші, вручили натовістю квитки на літак, посадили їх у літак і відіслали додому до Києва. Згодом у міліцію завезли ще трьох, які намагалися потрапити до суду. Хто вони — невідомо. Не дозволили зайти до суду й мешканцям Дружківки, Краматорська, Константинівки та Донецька, які юрилися коло будинку, хоч у залі було багато вільних місць. Не пустили навіть рідну сестру Тихого з чоловіком, дарма що вони й не були свідками. Сторожа відповіла, що голова суду не дозволяє.

На шостий день суду, тобто 28-го червня, до залі пустили лише 80-літню матір Тихого та сестру Руденка, а під вечір того самого дня і двох синів Тихого.

Напочатку викликали свідків Тихого — Гребенюка Г. С., Цапа, Чуприненка, Скрипкіна, Сядристого, Бахасву (викладачку Донецького університету), а на 29 червня викликали Стебуну Іллю Ісаковича — професора, завідувача катедрою теорії літератури Донецького університету. Раніше в справі Тихого допитували й інших свідків, але про їхні виступи нічого невідомо.

Із свідків Руденка викликали:

1. Русаковську Аллу Василівну — зав. відділом психо-неврологічного шпиталю, де перебував на обслі́дженні М. Руденко протягом двох місяців, з січня по березень 1976 року. Вона свідчила, що Руденко прибув до шпиталю під час обслі́дження для встановлення групи інвалідності. Протягом одного місяця обслі́дження провадили лікарі шпиталю і вона особисто, і Руденка визнали цілком здоровим. Але для певності його залишили ще на другий місяць і на цей раз обслі́дження провадили науковці й професори Психіатричної лікарні ім. Павлова. Вони також визнали його цілком здоровим.

Лікар Русаковська свідчила ще, що Руденко привіз з собою транзисторний приймач, щоб слухати західні радіостанції, але другого дня вранці вона (Русаковська) відняла в нього приймач і віддала лише за два місяці, коли Руденко був виписаний з лікарні.

2. Потім прочитано було свідчення Балана Володимира Володимировича, колишнього військового, який свідчив, що Руденко під час перебування в шпиталі постійно слухав західні радіостанції, бо в його сусіда в кімнаті хворих був приймач (на це Руденко відповів, що в сусіда Русаковська теж відібрала приймач, а Русаковська сказала, що певно пам'ятає лише про приймач Руденка, а про другий нічого не може пригадати). Далі свідок Балан Володимир Володимирович говорить, що Руденко, будучи в шпиталі, демонстративно вимикав радіо, а коли інші протестували проти цього, то він виходив з кімнати. Далі Балан свідчить, що Руденко говорив, нібито в радянських радіовисиланнях нема жодного слова

правди, і відмовлявся дивитися телевізійні пересилання. Але Баллан Вол. Вол. говорить, що сам він цього не бачив і не чув, бо був в іншій кімнаті, а про це йому розповідали Гончаров та Жілкин. Гончаров уже помер, а Жілкин можливо ще живе і міг би потвердити це.

3. Потім викликали свідка Кандибу Івана Олексійовича, який сказав, що Руденко приїжджав до нього.

4. Світличну Надію Олексіївну, яка сказала, що давала Руденкові свого листа на ім'я Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод.

5. Бердника Олександра Павловича, українського письменника-фантаста.

6. Лук'яненко Левка Григоровича, який свідчив, що Руденко приїжджав до нього, а в нього в той час був Тихий; що зустріч ця не була заздалегідь підготована, а так сталося випадково; що Руденко привіз Деклярацію Групи і Меморандум ч. 1. Лук'яненко вийшов у кухню, прочитав там ці документи і підписав їх. Потім у кухню вийшов Тихий Олекса Іванович і також ознайомився з цими документами та підписав їх. А Лук'яненко й Руденко в той час сиділи в кімнаті. Обговорення цих документів не було. Тоді вони втрьох розмовляли про Загальну декларацію прав людини та Прикінцевий акт Гельсінських угод.

Прокурор запитав, хто був автором антирадянських документів: Деклярація, Меморандум ч. 1, ч. 2, і ч. 3. Лук'яненко відповів, що авторами були всі члени Групи, які підписали ці документи. Кожен вносив свої зауваження й зміни. На прощання Тихий попросив Руденка прийняти до документів Групи й листа Тихого та влючити його до Меморандуму. І Руденко прийняв.

7. Потім викликали дружину Руденка — Раїсу Афанасіївну Руденку, і прокурор запитав, які антирадянські документи вона розмножувала на друкарській машинці. Вона відповіла, що жодних. Вона заявила, що їй досі невідомо, в чому звинувачують її чоловіка, і вона вважає, що суд порушує права оборони тим, що їй не дали знати про початок суду. Вона сказала, що американський адвокат Кларк Ремсі згодився боронити Руденку і вона послала листа до АПА* та МАЮД** з проханням допустити пана Ремсі Кларка боронити її чоловіка.

На це голова суду Зінченко Е. М. сказав, що закордонні адвокати не мають права боронити радянських громадян.

8. Потім прочитали свідчення Каплуна (брата Раїси Руденко), який казав, що брав у мешканні Руденка, без їхнього відома й згоди, частинами рукопис «Енергії прогресу» і читав удома. Дружині своїй про це не казав. Він ще свідчив, що «Енергію прогресу» та інші праці Руденка друкувала його сестра (тоді як Руденки

*) American Bar Association — Американська палата адвокатів.

**) International Association of Democratic Lawyers — Міжнародна асоціація юристів-демократів. Централь в Брюсселі (Бельгія).

твердили, що все друкував сам Руденко, а дружина цього не читала і не друкувала).

9. По перерві адвокат Алексєвнн підійшов до жінки Руденка і сказав, що розмовлятиме з нею на прохання Руденка. Вона запитала, який суд судить і чому до залі впускають лише вибраних. Адвокат відповів, що суд прилюдний і назвав прізвища суддів. А от що до залі пускають лише вибраних, то він цього «не помітив». Алексєвнн розповів, що радив М. Руденкові визнати свою вину й покаятися, але, за його словами, Руденко дуже розсердився й просив його більше не торкатися цього питання, інакше йому доведеться відмовитися від його послуг оборонця. Тому адвокат радить дружині умовити Руденка розкаятися. Дружина Руденка відповіла, що не буде радити таке своєму чоловікові, бо вважає, що йому нема в чім каятися. Жінка Руденка запитала адвоката, чому він не повідомив її про початок суду. Алексєвнн відповів, що не було від самого Руденка заяви з проханням повідомити її про це. А він, адвокат, не має права накидати таку думку. І взагалі суд не зобов'язаний повідомляти когось. Нема такого закону.

Суд відмовився прийняти письмову заяву від Раїси Руденко про порушення прав оборони.

10. Прочитували свідчення Барладяну В. І., який говорив, що прийшов до Руденка М. Д. 19 грудня 1976 в день його народження, потім переночував на вокзалі й на другий день знову прийшов та дав Руденкові свого листа до Прокуратури Одеської області, а Микола Руденко ознайомив його зі змістом Меморандуму ч. 2. За два дні в Руденка був обшук і цього листа вилучено. Тому через місяць Барладяну знову послав поштою Руденкові такого самого листа і при тому просив Руденка розпоряджатись його (Барладяну) підписом.

Суддя заявив, що все це потверджується вилученими в Руденка в час обшуків документами.

11. Прочитували свідчення Матусевича Івана Петровича, який ствердив, що під час обшуку в нього вилучено було чорні коверти з паперами, які залишив його син.

Цих паперів він не читав і не знає, що це за папери. Про діяльність свого сина нічого не знає. Знає лише, що син тепер ніде не працює через те що, як син пояснив йому, він підшукує собі іншу працю.

12. Потім прочитано свідчення Матусевича Миколи Івановича, точніше, оголошено, що він відмовився давати свідчення.

13. Тоді прочитано свідчення Мирослава Мариновича, який каже, що бував у Руденків часто і розмовляв здебільшого на літературні теми.

14. Прочитано свідчення проф. Ю. Орлова, але не до кінця.

М. Руденко просив прочитати додаток до протоколу допиту Ю. Орлова, але суд відмовив у цьому.

М. Руденко просив прочитати свідчення Матусевича й Мариновича — ті, які дають після арешту, бо суд оголосив тільки ті їхні свідчення, які вони дали перед арештом.

Суддя спитав Руденка, навіщо це йому потрібне. Руденко відповів, що бажає, щоб свідки — члени Української громадської групи — знали про ці свідчення, бо вони наклепницькі, провокаційні й страшні. В них говориться, що це не Громадська група, а підпільна антирадянська організація.

Голова суду заборонив говорити про це, посилаючись на те, що це йому (Руденкові) в провину не ставиться.

Руденко й Тихий просили прочитати всі документи, що їм інкримінуються, в тому числі: Деклярацію, Меморандуми ч. 1, 2, та 3, відкритий лист до КГБ Бориса Ковгара, відкритий лист Й. Терелі та багато інших. Суд відмовив їм у цьому. А про листи Ковгара й Терелі, які інкримінують Руденкові, суддя заявив, що вони обидва психічно хворі, тому їхні листи і не прочитано.

Тихий просив, щоб не відраховували грошей за експертизу, бо він не заперечував, що ті чи інші документи друковані на його машинці, тому не було потреби призначати експертизу. Тихий також просив, щоб судовий процес стенографовано або записувано магнетофоном. Але суд відмовив у цьому. Тихий багато разів відмовлявся від свого адвоката Корецького, але ні суд ні сам адвокат не звернули на це уваги.

4 липня 1977 Руденко розповів своїй дружині на побаченні, що в справі було дуже багато свідчень інших свідків. Але погані свідчення давав проти Руденка Цибульський Євген Володимирович; він регулярно писав доноси на Руденка до КГБ. Що було в тих доносах — невідомо, бо Руденкам не дали кінчити розмову.

Свідок Стебун говорив, що Тихий одного разу телефонував до нього в катедру і просив призначити йому час на зустріч для розмови. Він призначив, і між ними відбулася дискусія, під час якої Тихий висловив ворожі нашої ідеології погляди на національні питання; що Тихий наклепницьки твердив, нібито в нас гине українська культура, зникає українська мова. А праці Тихого, на думку Стебуна, мають ворожу радянській дійсності політичну спрямованість, фальсифікацію і наклепи на радянську дійсність. Стебун сказав, що Тихий ненавидить російську мову.

Суддя запитав, чому ж тоді Тихий закінчив Московський університет. А Тихий відповів, що це свідчить якраз про те, що він жодної ненависти до російської мови не почуває.

М. Руденко спитав Стебуна:

— Чи пам'ятаєте ви, Ілле Ісаковичу, як 1949 року вас звинувачували в космополітизмі? І як я тоді ставився до цього?

Стебун: — Так, справді, мене звинувачували в цьому, а Руденко в той час був секретарем парторганізації Спілки Письменників.

Він гостро виступив в оборону письменників (яких згодом реабілітували). Але мені особисто він нічим особливо не допоміг.

Руденко: — Навіщо ж ви посипаєте сіль на живі рани тих, хто страждає тепер?

Стебун: — Це вигадане страждання. Нема ніякого страждання в нашому народі і сіяти такі розмови — це злочин проти радянської дійсності.

Тихий (звертається до Стебуна): — А пам'ятаєте, як 1939 року ви у своїй статті писали, що Рильському та іншим таким, як він, місце не на Україні, а в Сибіру?

Суддя: — Тихий! Тихий! Не смійте зневажати органи слідства!

Тихий: — Я не давав вам своїх праць і не просив писати на них рецензії. Хто давав вам на рецензію мої статті?

Стебун: — КГБ.

Тихий: Я подзвонив вам у катедру і попросив, щоб ви дали мені копію рецензії на мої праці, спрямованої до КГБ. Ви сказали, що дасте, а коли я прийшов, то відповіли, що рецензії дати не можете (бо хтось там не дозволив), але ви не від того, щоб побалакати зі мною. Таким чином ініціатива щодо розмови виходила від вас, а не від мене, як це твердите ви. Ви наклепницьки твердили, що я прийшов змінити ваші переконання, щоб притягнути вас до ворожої діяльності. А розмови про конфлікт між російською культурою та українською взагалі не було.

Тихий звертається до суду: — Я звинувачую Стебуна в наклепі та в доносі до КГБ на Тихого (тобто на мене)!

Примітка: Свідок Бахаєва — викладач Донецького університету, була допитана напередодні і сказала, що була присутня під час дискусії Стебуна й Тихого, та схарактеризувала цю дискусію точно так, як і Стебун.

Усе це відбувалося 28 та 29 червня, а що було на суді в попередні дні, про те відомо лише судові, КГБ та підсудним.

Далі буде виступ прокурора, який у своїй промові напав спершу на Руденка, потім на Тихого, а далі на Українську громадську групу сприяння виконанню Гельсінських угод, називаючи її анти-радянською, ворожою і т. д.

(Далі буде)

»Русифікуються ті, кому не вистачає сили повірити і зберігати віру в Україну. Без духового відродження — нема й відродження віри. Ні один духовий переворот не відбувся без апостолів. І сучасне відродження можливе тому, що вони є. Віра не приходить після процесу розумового доказування. Спочатку людина спалахує, переймається вірою, і тільки тоді підбираються аргументи для готового переконання«.

(Ствердження й постанови V-го Великого Збору ОУН)

ДО 60-ЛІТТЯ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

Лев ШАНКОВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ РЕСПУБЛІКА Й АНТАНТА НА ПЕРЕЛОМІ 1917 І 1918 РОКІВ

(До визнання УНР Францією й Англією 3. 1. 1918 р.)

У минулому 1977 р. українська спільнота у вільному світі відзначала 60-річчя Української Національної Революції, а в 1978 р. — 60-річчя проголошення самостійности України 4-им Універсалом Української Центральної Ради 22 січня 1918 р.

Відомо, що було прогаяно понад десять місяців догідного часу, поки проголошено те, що треба було проголосити вже в перших тижнях і місяцях по розвалі царської тюрми народів. Проте не торкатимемось тут того, чому так сталося і чому треба було майже 9 місяців, щоб провідні революційні чинники України, в часі найбільш для нас сприятливих обставин проголосили 20 листопада 1917 р. Українську Народню Республіку і тільки в рамках російської федерації. І проголосили її з москвофільськими уболіннями над долею республіки Російської і драгоманівськими ілюзіями про федерацію вільних народів на її території, хоч жодної федерації тоді не існувало. Большевицького Совнаркому в Петрограді Українська Центральна Рада не визнавала за всеросійський федеративний уряд, тільки як уряд Росії.

Таким чином проголошена 3-ім Універсалом Українська Народня Республіка мала підстави стати фактично незалежною державою. Вона мала визначену державну територію (9 губерній без Криму), мала народ, який у виборах до Всеросійських Установчих Зборів у листопаді 1917 р. і до Українських Установчих Зборів у січні 1918 р. значною більшістю голосів дав їй підтримку і, врешті, законодавчу та виконну владу — Центральну Раду і Генеральний Секретаріят. Ніхто і ніяк ззовні влади УНР не обмежував, вона була суверенна, зорема в тих державних функціях (закордонна політика, організація власної збройної сили), що їх звичайно обмежують федеративні, чи конфедеративні зобов'язання. Влада УНР обмежувалася тільки власними постановами і законами. Щоб бути цілком точним у представленні тодішньої зовнішньої та внутрішньої ситуації на Україні, треба пригадати обставини, що існували перед проголошенням 3-го Універсалу і підкреслити, що в перших тижнях існування УНР, її уряд мусів ще якоюсь мірою оглядатися на свого «союзника» з «трикутного» бою в Києві, себто на большевицький «Воєнно-революційний комітет».

Після большевицького перевороту в Петрограді (7-9. XI. 1917), в Києві утворилася складна ситуація, тут стали проти себе три сили: прихильники Тимчасового уряду із Штабом Київської Військової Округи (ген. Квецінський) на чолі біля 10.000 війська (переважно юнаки військових шкіл), большевики (біля 6.000, але з перевагою артилерії та панцерників) і українці (біля 12.000 вояків, але без артилерії). Бої тривали від 10-13. XI., в яких большевики перемогли прихильників Тимчасового уряду, змушуючи їх залишити Київ. Українські частини помагали большевикам досягнути цю перемогу, але в її результаті Центральній Раді довелося фактично ділитися з большевиками владою в Києві: утворилося своєрідне кондомініум — дві влади. Все ж таки, після проголошення 3-го Універсалу, між Центральною Радою і большевицьким Военно-Революційним Ксмітетом конфлікт шораз дужче загострювався і Комітет почав готувати нове збройне повстання в Києві на цей раз проти Центральної Ради. Та українці цим разом випередили большевиків. Військова влада УНР (пполк. Віктор Павленко на чолі вже Київської Військової Округи УНР) провела надзвичайно енергійне роззброєння большевицьких частин київського гарнізону. В ночі на 13 грудня 1917 р. українські війська в складі частин 1-ої Сердюцької дивізії, 1-го піх. запасного полку, куреня «смерти» ім. Т. Шевченка, що самочинно прибув до Києва з Хмельника, 1-го кінного полку та одного полку 1-го Українського корпусу (414-й п.п., майбутній 2-й Стародубський) роззброїли несподіваним нападом усі большевицькі частини в Києві, а роззброєних солдатів вивезли приготованими ешелюнами поза межі України. У цій операції дійсний спротив українським військам ставив тільки 3-ій Авіопарк, фактично военний авіаційний завод, що обслуговувався авіаційними механіками, привезеними до Києва з Риги, або Петрограду. Авіопарк, як теж Арсенал, в якому більшість становили теж робітники, привезені з Московщини, були військовою опорою большевицьких «ячейок» в Києві. Роззброєння Авіопарку перевів сам пполк. Павленко.

Ми зупинились довше на цих подіях тому, що ця перша українська операція проти московсько-большевицьких частин у Києві, проведена була блискуче і дуже піднесла авторитет нової української влади. Українські війська змогли зліквідувати московсько-большевицьку загрозу в Києві. Вони здобули від большевиків 70 гармат, 350 кулеметів, 5 мільйонів набоїв, літаки й бомби, мільйонове військово майно. Військо заарештувало теж усіх ватажків з большевицького Военно-Революційного Комітету на чолі з Леонідом П'ятаковим, але уряд УНР наказав їх негайно звільнити. Проте роззброєння московсько-большевицьких частин у Києві та одночасні перемоги українського війська над большевиками на Правобережжі (дії 1-го Українського корпусу ген. Скоропадського) зробили велике враження на своїх і чужих; про них часто можна зустріти повідомлення у звітах чужинецьких

представників на Україні, які цю подію записують на рахунок зросту українського визвольного руху.

Для нас ця подія важлива тим, що від неї починається фактична незалежність України, а її уряд з ніким не ділить влади на українській землі; вона про всі свої справи може рішати сама. На овиді з'являється нова, фактично незалежна держава. Її економічні багатства є велетенські і вони мусять привернути до себе увагу держав Антанти, але й теж увагу Центральних Держав. До Першої світової війни Україна давала понад 70% загальноімперського вугілля і залізної руди, 67% чавуну, 57.2% заліза і сталі, 41.3% загальноімперського виробництва паровозів, 51.5% сільсько-господарських машин, 16.7% виробничого машинобудування, 80-85% цукру-піску і 73-75% рафінаду. Продукція зернового господарства України в середньому за п'ятиріччя (1909-1913) по чотирьох культурах (пшениця, жито, ячмінь, овес) становила 432 млн. пудів, по тваринництву за триріччя (1912-1914 рр.) — 231 тис. голів худоби, загальною вагою понад 6 млн. пудів.¹⁾

У цьому місці варто теж відзначити деякі особливі інтереси, що зв'язували чужоземний капітал з українською економікою. При сприянні царської влади чужоземні корпорації активно розгортали свою діяльність в Україні. Так, у 1913 р. на підприємствах з чужоземними капіталами припадало 70% загального видобутку вугілля в Донецькому басейні. 12 металургійних підприємств, що належали майже виключно чужоземному капіталові, в 1913 році дали 67% чавуну і 58% готового продукту. У тому ж 1913 р. 87.5% загального видобутку залізної руди на Україні було в руках 14 акціонерних товариств, в яких переважав чужоземний капітал. Видобуток марганцю у Нікополі зосередили 3 акціонерні товариства з чужоземним капіталом. Загалом напередодні Першої світової війни на Україні діяли 83 чужоземні компанії, які вклали в промисловість України 413.8 млн. карбованців, що становило понад 30% загальної суми чужоземних капіталів, вкладених у промисловість всієї Росії. Поряд з цим Україна була великим експортером сировини та сільсько-господарських продуктів і водночас добрим ринком для збуту промислових виробів західних країн. Частка України в загальному експорті дореволюційної Російської імперії становила 26%, у тому у вивозі зернових у 1910-1913 рр. в середньому 41.5%. Понад $\frac{3}{5}$ ввозу, що направлявся на Україну, були фабрично-заводські вироби.²⁾

Отож, не можна дивуватися, що новопостала УНР і своєю величиною, і своїми природними багатствами, і своїм політично-економічним потенціалом привернула увагу обох сторін у Першій світовій війні (Антанта — Центральні держави), і, в дуже скоро-

1) Понищі цифри подано на підставі книги: «Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР», Москва, 1954, Изд-во АН СССР, стор. 69-78.

2) Там же, стор. 66, 85-86.

му часі, вона з внутрішньої проблеми неіснуючої Російської імперії — стала проблемою інтернаціональною. УНРеспублікою почали інтересуватися обі сторони у війні, не з приязні до українського народу чи його визвольних змагань, але виходячи з власних корисливих інтересів і плянів. Одні й другі прагнули використати Україну, перш за все, як можливого «союзника» у боротьбі проти себе. Твердження советських істориків (Симоненко, Карпенко, Хміль та інші), що обі сторони прагнули використати Україну, як форпост у боротьбі проти «радянської Росії», нібито з великого страху перед нею, заперечуються всіма доступними документами (Антанти, Центральних держав) з цього часу. Обі сторони легковажили большевизм у Московщині, але старалися використати його як знаряддя для здійснення своїх плянів. І, так, німецька допомога Ленінові і тов. мала на меті допровадити Росію до виходу з війни і тим самим до послаблення Антанти, що й сталося. Після зірвання Троцьким переговорів з Німеччиною в Бересті («ні війна, ні мир»), Антанта цікавилася большевицькою Московщиною настільки, наскільки вона могла ставити збройний спротив німецьким військам, і, тим самим, в'язати їх на Сході. А вже про мотиви американської допомоги для московського большевизму, зокрема з боку славнозвісної «Волл стріт», яка негайно zorganizувала допоміжну експедицію з Троцьким на чолі, де були сотні подібних до Троцького «революціонерів» та мільйони доларів з банку Морґана, Куна, Леба та ін., можна тільки догадуватися. Корабель з усім цим добром своєчасно причалив до Петрограду. Отож, для обох імперіялістичних хижаків, що вели між собою боротьбу на смерть і життя, не якийсь московський большевизм і його «пролетарська революція», що їх обі сторони вважали явищем переходовим, але інтереси війни і її переможного закінчення були найважливішою проблемою. Коли ж, у різних відступах часу, обома сторонами справді велася (зрештою, мало-ефективна) «антисовєтська політика», то вона зумовлювалася, головню, ставленням «советської Росії» до війни, а не якимись уявними «розгубленістю і страхом», що, нібито, оволодівали «імперіялістами всіх країн» у зв'язку з «Жовтневою революцією».

З тих самих причин і питання про Україну було перетворене, в скорому часі, на питання міжнародне, і тому «комплімент» дослідника «дипломатичної історії Української ССР», І. С. Хмеля на адресу «українських буржуазних націоналістів», що вони, нібито, «підлими стараннями»³⁾ перетворили питання про Україну на питання міжнародне, є незаслужений. Очевидно, в семантиці цього автора, термін «підлий» має не те значення, що його він має в нормальній мові, але якесь інше, може автор хотів сказати про «самовпевнені» чи «зухвалі» старання наших дипломатів, а може хотів тільки показати, що вони були «ворожі» для «советської

3) І. С. Хміль: «З прапором миру крізь полум'я війни. Дипломатична діяльність Української РСР (1917-1920)». Київ, 1962. Вид. АН УССР, стор. 52.

Росії». Йдеться про те, що, по суті, ніяких »старань« не було, а українська проблема сама стала перед обома воєнними сторонами на денний порядок. Українська інтелігенція, що очолювала визвольний змаг української нації, була дуже мало підготована до своїх завдань. Вона була малочисельна, а при тому поділена на різні орієнтації (антантофільська, германофільська, советофільська, москвофільська). Події для неї розвивалися зашвидко, і, в результаті, вона не передувала подіям, але пленталася в хвості за ними. З цих усіх причин, про »самовпевнені« чи »зухвалі« дії нашого проводу на зовнішньо-політичному відтинку, шкода й говорити. Замість них були довгі й болісні вагання, на кого — на Антанту, на Центральні держави чи на »советську Росію«⁴) — робити основну ставку, щоб вивести УНР на чисті води і ясні зорі державного існування. Найважливішої орієнтації, орієнтації на власні сили, не було!

Вперше українська проблема звернула на себе увагу держав Антанти влітку 1917 року, під час невдалої офензиви Керенського. Офензива ця почалася 1 липня 1917 року, після небувалої досі в історії російської армії артилерійської підготовки. Вранці 1 липня, на відтинку Конюхи-Потутори до наступу рушив під жовто-блакитними прапорами українізований VI-й корпус імперської армії, і, як повідомляє британський аташе, ген. Нокс, у першому ударі здобув три лінії німецько-австрійських окопів⁵. Направо від нього наступав на Лисоню майбутній XXXIV-й корпус імперської армії (майбутній 1-й Український), що хоча ще не українізований, мав у своєму складі велику кількість українців. Ще далі, направо, від нього наступав українізований XVII-ий корпус і чехи в складі російського XXXXIX корпусу, які здобули Зборів. Але, на цих успіхах українських та чеських частин закінчилися й успіхи офензиви Керенського. Австро-німецькі війська ставили завзятий спротив наступаючим частинам, і вони, в наступі, понесли дуже важкі втрати. Коли після трьох днів офензиви, їх за пляном мали заступити інші корпуси імперської армії, цих корпусів на бойовій лінії ніхто не побачив. Московський 1-й гвардійський корпус під проводом большевика, капітана Дзевалтовського, замість на позиції, пішов у запілля, громлячи комендантури, склади, грабуючи цивільне населення. Московські частини, поголовно, почали мітингувати і схвалювати резолюції типу: »воевать да хотим, но на позицию итти не желаем«. Офензива Керенського заломилась на небажанні московських корпусів іти до наступу, і почався панічний відворот. Австро-німецькі

4) Орієнтація на »советську Росію« з'явилася в колах Центральної ради вже в 1917 році. Частина лівих есерів та есдеків вчинила заговор з метою перевести большевицький переворот у Центральній Раді. Серед заговорників бачимо майбутніх будівничих Української ССР — М. Полоза, М. Любченка, В. Єлланського-Блакитного, Ол. Шумського, С. Нероновича та ін. Заговорників арештував комендант м. Києва, М. Ко-венко в будинку Центральної Ради, але Грушевський наказав їх звільнити. Пор. Дмитро Дорошенко: »Історія України 1917-1923«. Нью-Йорк, 1954, Булава, т. I, стор. 280.

5) Knox, Sir Alfred W. F.: "With the Russian Army, 1914-1917", 2 vols, London, Hutchison and Co., Ltd. 1921, Vol. II, p. 642.

війська рушили самі до наступу на Тернопіль. Від них ніхто не відбивався, крім української 155-ої дивізії VI корпусу, що втратила тоді 75% свого особового складу. Її підтримували жіночі батальйони «смерти» і бельгійські панцерники — іншого війська не було, воно панічно тікало на схід.

Постава українських частин в офензиві Керенського зробила колосальне враження на російське командування і на закордонних воєнних аташе, що, як британський ген. Нокс, зблизька спостерігали офензиву. Низка російських фронтових команд, а теж Ставка головнокомандуючого зверталася з ігратуляційними телеграмами до Українського Генерального Військового Комітету Центральної Ради, підкреслюючи бойову поставу й здисциплінованість українських частин в офензиві. Блискуча постава цих частин звернула теж увагу закордонних дипломатів, і це стало джерелом їхнього зацікавлення українською проблемою. Вже в липні 1917 року, а зокрема після виступу Полуботківського полку в Києві, вночі з 17 на 18 липня 1917 року (тоді полуботківці захопили були Київ, роззброюючи московські частини та міліцію), воєнні аташе отримали доручення вивчити українську справу, склад Центральної Ради, політичні і соціальні плятформи українських партій, стан українських частин на фронті і в запллі і т. і. Вже на початку серпня 1917 року, в Києві, з'явився французький журналіст Жан Пелісьє, що став напівофіційним емісаром Франції в Україні. Ще перед війною, Пелісьє цікавився проблемами поневолених національностей і для ознайомлення з ними французької публічної опінії видавав річники п. н. «Аннали національностей». Річник цього видання за 1913 рік був присвячений Україні.⁶⁾

У майбутньому, Жан Пелісьє виявився щирим другом української визвольної справи. Деякі його звіти французькому міністерству закордонних справ уже є відомі⁷⁾, але теж відомі є його статті про Україну та Росію, що їх він посилав до газети *L'est Républicain*.⁸⁾ І Пелісьє залишився тим щирим другом української визвольної справи, навіть тоді, коли Франція стала ворогом України. В 1919 році, він видав у Люзанні книжечку, в якій вимагав справедливості для українського Гарібальді — Симона Петлюри.⁹⁾

А тим часом, після невдачі офензиві Керенського та після большевицького путчу в Петрограді (17 липня), по цілій Росії йшов швидкими кроками повний розвал та анархія. Щоб рятувати армію, в момент відступу, Керенський призначив головноко-

6) *Annales des Nationalites*, Paris, 1913. Цей журнал був відомий у французьких політичних колах; його підтримували такі французькі політики, як Пенлеве, Бранже, Лейг та інші.

7) Oleh Semenovych Pidhainy: "The Ukrainian Republic in the Great East-European Revolution". Vol. I. The Formation of the Ukrainian Republic. Toronto—New York, New Review Books, p. 382.

8) Там же.

9) Pelissier, Jean: "Ce qui s'est passé en Ukraine — justice au Garibaldi Ukrainien, Petlioura", Lausanne, 1919.

мандуючим ген. Корнілова, сміливого й чесного вояка. Керенський дав ген. Корнілову спеціальні повновасті для заведення порядку й дисципліни в армії. Цікаво, що одним із засобів упорядкування армії, ген. Корнілов уважав українізацію частин. В офензиві Керенського він командував VIII-ою армією, що виконала була удар на Калуш, і він бачив сам, що українські частини краще б'ються і більше додержують порядку і дисципліни (XI-й корпус ген. Єрошевича). І тому вже на початку серпня ген. Корнілов наказав ген. Скоропадському українізувати XXXIV-й корпус, який став I. українським корпусом. А 5 серпня, ген. Корнілов наказав виділити з VI-го корпусу всі українські частини, які ставали II-им українським корпусом, і, врешті, своїм наказом з 14 серпня намітив українізацію дальших 6 корпусів (IX, X, XI, XXI, XXVI, XXXX) і 4 кінних дивізій (7, 9, 10, 12). Ген. Корнілов сприяв теж виділенню інших національних частин з імперської армії, і, таким чином, постали окремі польські, фінляндські, лотиські, естонські, грузинські, вірменські корпуси і дивізії та мусулманський корпус. З московських частин ген. Корнілов виділював ударні полки й батальйони («корніловці») і творив спеціальні «батальйони смерті». Але, хоча він мав повні повновасті для переведення основної реорганізації імперської армії, його заходи викликали в Керенського і в «революційної демократії» підозріння, що він хоче встановити мілітарну диктатуру. Це й було причиною конфлікту між Керенським та ген. Корніловим, який закінчився невдалим путчем останнього та арештом його і всіх сприяючих йому генералів. Після невдачі путчу ген. Корнілова (14. IX), розклад імперії пішов уже швидким темпом.

І, власне, тоді дипломатичні представники Антанти втратили вже всяку надію на те, що східний фронт може бути втриманий силами імперської армії. Вони почали шукати інших можливостей і, тому, немає дива, що їх зір спрямувався на Україну, коли вони стільки похвального чули про українські частини на фронті. 9 жовтня члени французької військової місії в Росії, ген. Табуї та полк. Перльє відвідали Генерального Секретаря Військових Справ, Симона Петлюру¹⁰⁾ і відбули з ним довгу розмову. Представники французької армії мали широку розмову в справі українізації війська і тих обставин, в яких вона відбувається. Ген. Табуї цікавився українською військовою справою як з чисто політичного боку, так і з військового. Наприкінці розмови ген. Табуї висловив побажання мати більш тісний контакт з військовим органом Центральної Ради — Українським Генеральним Військовим Комітетом (УГВК).¹¹⁾

(Далі буде)

10) Згідно з інструкцією Тимчасового уряду з дня 17 серпня про автономічний устрій України, Генеральний Секретаріат Центральної Ради не мав посту Генсека військових справ. Але, Симон Петлюра був призначений на цей пост тоді, коли формувалася Генеральний Секретаріат і продовжував вести свій ресорт після 17-го серпня як голова УГВК.

11) «Робітнича газета», Київ, 27 вересня—10 жовтня 1917.

Богдан ЛІВЧАК

ПОДІЇ, СПОСТЕРЕЖЕННЯ Й ВИСНОВКИ

ВІД РЕДАКЦІЇ: Вміщуємо порядком обговорення думки про події з недавнього українського минулого. Хоч стаття написана декілька місяців тому, то чимало спостережень й висновків п. Богдана Лівчака можна віднести й до нашого теперішнього сьогоднішнього. Як це прийнято, за «висновки» відповідає насамперед автор статті.

У травні 1926-го року від куль московського агента-вбивці, Шварцбарта, загинув Головний Отаман військ УНРеспубліки й Голова Української Держави Симон Петлюра. З того часу минуло вже понад 50 років і вже можна цю подію розцінювати з історичної перспективи.

Французький суд звільнив убивцю від вини і кари, на радість Москви, яка дала наказ убити Симона Петлюру.

Підчас Олімпійських ігор у Мюнхені 1972 р. палестинські терористи постріляли 11-ох ізраїльських спортсменів. Перед французьким судом опинився Абу Дауд, провідник цих терористів, і його, як давніше Шварцбарта французькі присяжні судді звільнили від вини й кари.

Як у першому випадку (суд над Шварцбартом), так й у другому (суд над палестинцем Абу Даудом), сторонні чинники мали визначний вплив не лиш на перебіг судового процесу, але й на його висновки — присяжні судді звільнили вбивців від вини й кари.

Москва, як найбільше зацікавлена в звільненні від вини й кари Шварцбарта доклала дуже багато зусиль для виправдання убивці Симона Петлюри, огидно очорнюючи українську визвольну боротьбу. Відомі в історії й організовані московськими чорними сотнями погроми жидів вони приписували українцям. Ще й тепер появляються книжки, як наприклад «Погромщик», які скеровані своїм вістрям проти Петлюри.

Як написав І. Клейнер з Ізраїлю в «Неделя в Израеле» ч. 188, то представники старшого покоління жидів ворожо наставлені до визвольної боротьби України й відкликуються до т. зв. погромів. Це дуже дивно... «невже вони забули клич російських чорносотенців: «Бий жидів, спасай Росію!?!». Невже вони не знають — пише молодший автор з Ізраїлю — про аранжовані погроми в Україні ленінськими російськими бандами?! Невже не знають най-

більш ліберальної політики уряду Петлюри супроти жидівського населення з міністерством для жидів, з культурною автономією?!»

Майже рівночасно зі звільненням Абу Даоуда, преса принесла інформацію про великі замовлення воєнних матеріалів у Франції для Єгипту. Можна припускати, що ті мільйони доларів не заплатить Єгипет. Остаточно можна зрозуміти Єгипет, чи взагалі арабський світ, що в такий спосіб купує справедливість. Але трудно погодитися з фактом, що Франція чи, пак, французький уряд або суд таку різочу несправедливість підтримував чи їй потурав.

Не думаємо, щоб українці могли радіти з приводу такого несправедливого висліду французького правосуддя. Стоїмо на становищі, що треба збудити атмосферу примирення. На нашу думку, треба, щоб усі докладали максимум зусиль у тому напрямі, щоб врешті запанувала справедливість.

Коли ж присяжні судді видали присуд, звільняючи Шварцбарта, то з того не випливає, що французьке правосуддя було однозгідне з рішенням тих присяжних суддів. Навпаки, у книжці «Документ судової помилки» (Париж, 1958) читаємо, що: Голова Трибуналу і прокурор цілком інакше розглядали ці справи, що видно з перебігу самої розправи. Наприклад адвокат Вільм висловився так, що Шварцбарт міг убити Петлюру в Польщі, де той жив кілька років. А прокурор подав, що Шварцбарт не вбив С. Петлюру в Польщі тому, що в ній існувала кара смерті, а доконав цього вбивства в Парижі, бо розраховував на шляхетність і м'якість французького суду.

І так як багатو держав чи державних мужів, а також преса, осудили таке поступування французького суду, який звільнив Абу Даоуда, так і тоді звільнення Шварцбарта мало відгук і серед різних прошарків французького суспільства, й серед інших народів. Чи не можна б в обличчі тих двох випадків помилкового французького правосуддя зробити перевірку обидвох судових процесів і хай би це стало нагодою для «реабілітації» Симона Петлюри?

Сміло можна сказати, що вбивство Головного Отамана Симона Петлюри — це був гей би межовий стовп у змагу за визволення України з ланцюгів неволі. Шлях до цього визволення важкий, бо Україна була розчехтована, поділена прикордонними стовпами на чотири займанщини. Здавалося, що, поділившись здобиччю, наші вороги тріюмфували. Але цей тріюмф був дещо передчасний.

*

На західноукраїнських землях, загарбаних поверсальською Польщею, почала діяти УВО, що своїми виступами й чинами не давала спокою окупантові, який таврував наших бойовиків «бандитами». Й це відбувалося, саме, тоді, коли на чолі польської

держави стояв маршал Пілсудскі, який іще так недавно був прозваний таким самим «бандитом» за його відомий виступ проти царської Росії. Цей бойовий акт під Безданами, цілком подібний до актів УВО, вихваляли як героїство польські мемуаристи у своїх книжках, що їх ми, українські юнаки, мали змогу читати під Польщею.

Треба хоч схематично насвітлити дії УВО. Про напади на пошти та про всякі інші того роду акції ми, молоді юнаки, мали змогу читати в українській і польській пресі, а вона обкладала соковитими епітетами тих «хайдамацких молойцуф». Кожний чин УВО, незалежно від його важливості, діяв на окупанта пригнічуючо, бо захитував відому польську самовпевненість, щодо, таких сподівань, мовляв, у короткому часі (як це означив один із польських «стовпів україножерства» Ст. Грабські, подаючи, навіть, 25-річний реченець) — уже не буде ані сліду з українців у Галичині. Та проминули десятки років, а польонізаційного успіху окупант не добиєся. Натомість поборювання українського підпілля коштувало «моцарстову» державу поважні суми грошей на тайну й явну поліцію і т.д.

Нерувалися польські можновладці, бо час від часу не тільки на «провінції», але й на терені Львова, українське підпілля давало полякам відчуття, що вони на західноукраїнських землях зайди, які скоріше чи пізніше таки будуть примушені той, як вони про нього співали, «укохани Львуф» покинути, тобто, бо як співалось в іншій пісні: «Львуф не для каждого здрув».

Отож, серед таких нестерпних обставин, польонізації та господарської експлуатації, УВО і її тодішній крайовий комендант сотник Ю. Головінський рішили радикальним способом запротестувати проти «ніщення Русі». Так прийшло до видання присуду смерті на того, що відіграв ганебну роль в ополячуванні українських земель і який нищив українське шкільництво, — тобто на шкільного куратора Яна Собінського, який жорстоко ліквідував українське шкільництво й був дуже через це зненавиджений українцями. Отже 19-го жовтня 1926 року цей нищитель українського шкільництва загинув на одній із львівських вулиць від револьверних куль.

Хвилю прокотилися масові арешти українців не тільки у Львові, але й також по всій Галичині. Між арештованими опинився й сотник Ю. Головінський. Слідство тривало понад рік, урешті 24-го січня 1928 року перед судом присяглих у Львові, в залі Окружного Суду при вул. Баторія, крізь яку безконечною чергою, пройшли тисячі українських революціонерів, почався т. зв. процес 17-ти, або процес Атаманчука й Вербицького. Суд відбувався щодня й тягнувся майже два місяці. Трибуналом проводив польський суддя Казімерж Ангельські, а обвинувачував вихрещений жид Ляндав, який звався Ляневські. Родину Собінського зас-

тував адвокат д-р Новак-Пшигодзкі, президент шовіністичного «Звйонзку Оброньцуф Львова». Підсудних боронили найвизначніші українські адвокати — д-р В. Старосольський, д-р Ст. Шухевич, д-р Л. Ганкевич і д-р М. Волошин.

Як кожного разу з нагоди політичних процесів проти українців, так і цим разом польська сторона, майже без винятків, покористувалась нагодою виявити несамовиту зоологічну лють і виливати цілі потоки всякої соковитої лайки. «Ельоквентна» бруківка преса переліцитовувалася у творенні всякого роду вигаданих «історій» в стилі «батька» Г. Сенкевича, автора саме протиукраїнських «творів», що освітлювали добу Б. Хмельницького. Отже гістерія огорнула польську суспільність, вулиця вимагала — «крови» хайдамакуф». Це все спадало, в першу чергу, на голови двох чоловік підсудних: Атаманчука й Вербицького.

Вислід процесу мусів бути один, бо під час розправи замість холодного безпристрасного закону діяли настрої «патріотичних» мас, або кажучи іншими словами, вулиця судила Василя Атаманчука й Івана Вербицького, як «виконавців» атентату на Собінського. Їх засудили на «ару смерти, яка була заміненна на 10 років ув'язнення Атаманчукові і на 15 років Вербицькому.

Нині, не маючи змоги вивчати джерельні матеріяли, все ж таки треба звернути увагу на те, якою була дійсність у тодішніх часах на українських землях під ворожою окупацією Польщі.

Поперше, вбивство Собінського сталося 19-го жовтня 1926 року, а суд відбувся щойно 24-го січня 1928 року. Отже, слідство, яке вели фахові судді, тривало понад один рік, а 17-ох підсудних переслухувала ціла кавалькада явних і таємних поліційних агентів.

Подруге, сама розправа тривала аж два місяці, й на ній усе знову перемелювали, «переливали з пустого в порожнє». Бож, власливо, ніякої вини жодному з підсудних не доказали, а присуд був такий, що Атаманчука й Вербицького засудили на смерть, а потім «уласкавили»: один дістав 15, а другий 10 років. Треба тут ствердити, що це дійсно був вершок цинізму й глупоти.

Нещодавно д-р П. Мірчук видав книжку «Роман Шухевич» (ген. Т. Чупринка), в якій на стор. 26-ій читаємо таке: «Виконання атентату — цього революційного акту — доручено молодому студентові Р. Шухевичеві... Після докладної підготовки, атентат виконано. Виконавців атентату не впіймано. Після проголошення присуду на Атаманчука й Вербицького, Роман Шухевич негайно зголосився до Команди УВО і заявив, що він добровільно виявить поліції і судові, що то він виконав наказ Організації. Засуджені нічогісінько спільного з атентатом не мають, а тим самим суд повинен їх звільнити як непричетних.

Команда УВО прохала д-ра Ст. Шухевича наперед розвідати в польських судових і урядових властей, яке значення мало б приз-

нання дійсного виконавця атентату. Д-р Ст. Шухевич дістав від польських чинників таке вияснення, що тоді дійсний виконавець атентату теж буде засуджений на кару смерти, але присуд на Атаманчука, Вербицького й на інших залишиться в силі незмінним. Розваживши це, Команда УВО заборонила Р. Шухевичеві признаватися, що то він є виконавцем атентату».

Можна навести й інший випадок туполобости польських судових та урядових чинників, які, або через свій нерозум, або через брак фахової рутини, не хотіли «втратити обличчя».

Юрій Мозіль у книжці «Записки політ'в'язня» пише: «Поляк убив українця. Вони були власниками млинів. Першим, хто безпосередньо після вбивства українця (який називався Мельник) побачив замордованого, був місцевий селянин Іван Козак, заможний, а також і свідомий патріот. Його не любили місцеві поляки, а в першу чергу польська поліція.

Він, Козак, побачивши замордованого власника млина (Мельника), наробив вереску, збіглися люди, прийшла заалармована поліція, яка заарештувала Івана Козака. Не помогли ніякі вияснювання, що він не причетний до цього морду. Поліція забрала Козака. Він сидів у слідстві кілька місяців у Станиславові, після чого його було засуджено на кару смерти і присуд виконано, а тіло його (Козака) поховано на окремому кладовищі для злочинців.

А справжній злочинець — поляк Адам Більчевскі — щойно тоді почав переживати страшні душевні тортури. Врешті, сам віддав себе в руки суддів, тих самих суддів, які недавно засудили на смерть селянина Івана Козака якраз за це вбивство. Розправа Більчевського відбулася перед трибуналом і лавою присяглих, які більшістю голосів признали вину А. Більчевського».

Одержавши рішення лави присяглих, трибунал пішов на нараду. Між суддями виникла суперечка, при чому один із них обстоював погляд, що не можна засуджувати двох осіб за один і той самий злочин, якщо його поповнила лише одна особа. Після довгої наради рішили вирок не читати, а найперше звільнити «від вини й кари»... повішеного перед двома роками невинного Івана Козака. Тут постала нова суперечка, бо карний закон передбачає, що звільнення від вини й кари може відбутися лише у припадку підсудної особи. Тому суд вирішив (як розумно! — Б. Л.), заки відчитати вирок А. Більчевському, піти на кладовище, де був похований І. Козак, і над його могилою відчитати це звільнення від вини й кари... Постанова була виконана другого дня, вранці. Присуду на А. Більчевського не читали, відклали цю процедуру аж до осені, мабуть, тому, щоб судді самі призабули негідну комедію над гробом... Щойно через 8 місяців покликали перед трибунал поляка А. Більчевського і проголосили йому присуд за морд. Суд признав «злагіднюючі обставини» і засудив його на 15 років тюрми.

Перед нами два зразки польського судочинства. Як було сказано, у процесі Атаманчука й Вербицького, без ніякого доказу вини, їх обидвох присудили до кари смерті. У другому випадку — Івана Козака засудили на кару смерті і присуд виконали, хоч не було й найменшого доказу його вини, а тільки горіла ненависть до нього, як до свідомого українця, і польська поліція про це давала свідчення.

Вправді, у старій, історичній шляхетській Польщі були такі, які казали, що «Польська нежондем стої», так і та поверсальська Польща «нежондем» стояла, до божевілья перенасичена українофобією. А сьогоднішня так звана Польська Людова йде слідом за її попередницею, й насильно й безоглядно виселює наших братів із Лемківщини, Посяння, Холмщини і Підляшшя.

Ілюстрацією глупоти поляків, а, може, навіть їхньої меншевартості свідчить переконливо факт, поданий В. Мартинцем у книжці «Від УВО до ОУН». Там, на 73-ій стор. читаємо таке: «Вранці, 1-го листопада 1924 року, всі в'язні вийшли на прохід з їхніми національними відзнаками. Тюремна сторожа домагалася, щоб їх зняли, але ніхто не послухав їхнього наказу, що більше — полк. Мельник виголосив до в'язнів коротку святочну промову, а в'язні відспівали пісні й відійшли до камер. Після обіду на всіх трьох проходах в'язні були з відзнаками і співали пісень. У тюремних обставинах це було невиданим явищем. Тюремна адміністрація заалармувала поліцію й дозорців із Баторія і Бригідок. Прибуло близько 50 поліцистів, на чолі з комісаром поліції, із президентом суду Гавлем і радником Рудком. Вимагають припинити спів та зняти відзнаки. Ніхто не слухає. Тоді стягають усіх із проходу й ведуть перед вартівню, де повторюють наказ про зняття відзнак. І тепер ніхто не виконує наказу. Тоді президент Гавель звертається до полковника Мельника, що він буде відповідальний за те, що зараз станеться. Полковник Мельник відповів, що сьогодні наше національне свято й увечорі ми самі знімемо відзнаки. Тоді Гавель передав усю владу в руки комісара поліції. Цей наказав поліцистам надіти багнети на кріси й оточити в'язнів кордоном. Потім він звернувся до полковника Мельника, який стояв на правому крилі відділу в'язнів, із домаганням зняти відзнаки, загрозивши, що «інакше поллеться кров». Полк. Мельник, поглянувши на ряд в'язнів, відповів: «На нас ваших багнетів забагато, але на ідею 1-го Листопада замало!» І подивився на співв'язнів, як вони сприймають його слова. Ці стояли поважні й мовчазні. Поляки зніяковіли. Мовчанка. По хвилі Гавель викликав комісара поліції на подвір'я й щось із ним говорив, після чого вернувся й відкликав поліційний відділ.

В'язні далі стояли. Гавель вернувся й іще раз апелював зняти відзнаки, бо, мовляв, коли це не буде виконане, то дозорці знімуть їх з одягом. Радник Рудко дав наказ дозорцям, але коли

перший із них приступив до сотника Коваленка, цей гукнув до нього: «Геть! Я — старшина Української Армії, до мене тільки рівний може приступити!» Створилося нестерпне становище: поліція відійшла, авторитет суду був захитаний. І радник Рудко, щоб рятувати цей авторитет перед сторожею, змінив тон на примирливий: мовляв, в'язні вже відсвяткували, й не треба доводити до ексцесів. Їх відпровадять до камер, і хай вони самі сховують відзнаки до коверт та віддадуть у свій депозит. На цьому все скінчилося».

Поданий випадок віддзеркалює шляхетську буту тих нащадків колишніх польських короленят, які при відповідній поставі (хочби то були й в'язні, «поставлені поза законом»), тратили свою самовпевненість і виявляли туполобість, а навіть меншевартість, хоч належали до пануючої нації і гордо старалися на кожному кроці поневоленому народові, його поодиноким членам та гуртам цю свою панівну «вищість» показувати. Слова сотника Коваленка про те, що до нього може приступити тільки йому рівний, обрили їх усіх — і тих радників, і президентів, як і тих виконавців їхніх наказів — гей би зимною водою: вони збагнули свою нижчість навіть супроти хоч й в'язнів, але нескорених, які не думали гнути шию під їхнє ярмо.

*

Годиться хоч у коротких рисах описати напад на головну пошту у Львові, який був успішний і блискучо виконаний. Будинок львівської головної пошти розташований майже в центрі міста, при чому треба ще додати, що поблизу від нього мала приміщення воевідська команда поліції і поліційна резерва у горезвісному пізніше, з часів большевицької та німецької окупації, будинку на вул. Лонцького.

На підставі зібраних відомостей був опрацьований докладний плян із розподілом завдань поміж поодинокими бойовиками. Команду над реалізацією акту перебрав сам сотник Головінський, а, крім нього, був ще Паславський, Сеник й інші.

Напад відбувся у дні 28-го березня 1925 року. Бойовики засіли у брамі й інших призначених місцях. У моменті, коли поштовий віз в'їхав у браму й поки вона замкнулася, бойовики ввійшли на подвір'я пошти, обезвладнивши попередньо тих, які були в автомашині. Цікавим є те, що з неї вийшов провідник Баліцкі, якого стероризували також, хоч він був колишній військовик і мав при собі зброю. Пізніше, коли суддя запитав його, чому він, будучи військовиком, не заалармував, то Баліцкі відповів: «Саме тому, що я військовик, то добре знаю, що означає прикладений до грудей револьвер». Після обезвладнення охорони, бойовики взяли мішки із грішми й вийшли з поштового будинку, а на другій вулиці поклали їх на візок, запряжений одним конем, і він, поскрипуючи, від'їхав.

Сам Сенік, який був візником, добре впрів, заки дістався на другий кінець міста. Поліція, навіть і на думці не маючи, що цей напад зробила УВО, виарештувала поголовно всіх т. зв. «касярів», бандитів і видатніших злодіїв. Пізніше деякі з них розказували у в'язниці нашим людям, як то їх поліція била. . . Слід підкреслити одне, а саме, що за напад на львівську пошту ніхто не був засуджений, бо нікому нічого не доказали.

Польський прокуратор Гіртлер на одному з пізніших процесів сказав, що напад на львівську пошту був «майстерштгк». І хоч нікого не засудили, розправа відбулася. Як очевидці переповідають, «тоді був культ політичного в'язня», тобто, коли на судову залю вводили підсудних, то публіка обситала їх квітами й солодощами. Представники преси — української, польської, жидівської і німецької — заповнювали всі призначені для них лавки.

До перебігу процесу прислухалися поліційні й судові фахівці з різних околиць Польщі. Процес тривав чотири тижні. Дві години промовляв підсудний Паславський, типовий старшина — високий, кремезний, виправдуючи вчинки УВО й оскаржуючи Польщу. Свое слово закінчив приблизно так: «Ваша преса називає нас бандитами. Ми бандити, але такі, як ті ваші, що сьогодні з гордістю співають: «На стос ржуцілісьми свуй жиця льос! На стос, на стос!» (На страту покинули ми своє життя! На страту, на страту)».

Кілька хвилин ніхто не міг промовити ані слова. Судді опустили очі. Першим отямився прокуратор Гіртлер і звернувся по-українському: «Пане Паславський! Алеж я ні вас, ні ваших товаришів ніколи, ані словом, ні на письмі не називав бандитами!» (В. Мартинець — «Від УВО до ОУН»).

*

Такий стан був в тих роках на наших землях, окупованих Польщею.

А що ж діялося на сході, на центральних землях України, окупованих Московією? Там, як зараз читаємо, вже в 1924 році наші брати створили нелегальну антимосковську й антибольшевицьку Спілку Визволення України, а потім і Спілку Української Молоді. Про виникнення цих двох організацій ми молоді дізналися щойно тоді, коли московсько-большевицька окупантська влада їх викрила, й у березні 1930 року над їхніми членами відбувся суд. Про це трагічне судилище ми мали змогу читати в західно-українській пресі, але вона не про все писала, бо й цензура, й не всі подробиці про перебіг слідства були відомі. Сцени з «добровільними» признаннями підсудних — членів обидвох вищезгаданих організацій — викликали не ті почування, що їх прагнув викликати окупант.

В спогадах Олександра Семененка п. н. «Харків-Харків», хоч і дуже коротко, згадується про цей процес у розділі «Суд у театрі». Та найперше, варто дати ще один уривок з іншого розділу — «Тюрми й люди», в якому автор оповідає про свої відвідини адвоката Н. К. Муравйова в Москві. В його кабінеті висіла фотографія Плевако, який був учителем Муравйова. На ній, замість присвяти, Плевако написав французькою мовою думку якогось француза про те, що «Настане час, коли кат гратиме велику ролю в історії Росії».

Від себе автор (О. Семененко) пише: «Дивлячись навколо, я бачив, що мені припало жити саме в той час, коли тюрма й кат грають надзвичайно велику ролю в історії московської імперії».

А тепер дещо про сам процес СВУ. Читаємо там же: «Арешти почалися в 1929 році. Забирали людей по всіх повітах і по всіх районах. А Харківський суд, над СВУ — був стислим гаслом для боротьби з національною Україною, з великим національним опором. До нас, судових робітників, як приглушений відгомін широкого моря, доходили із глибинних місцевостей справи, що свідчили тільки про невелику частину спротиву. Багато репресій здійснювано несудовим порядком. До Верховного Суду доходили інколи справи про вбивства голів сільських рад, часто крізь вікно з обріза. Обріз — це вкорочена військова рушниця — що був популярною зброєю українського села, його ховали в солом'яну стріху хати, та й деінде легко було сховати.

Коли б окремі вибухи ненависти й боротьби скласти разом, були б Гімалаяї українського опору. Процес СВУ був показовим процесом, а такі суди чужинці називали театральними. Він відбувався на сцені харківської опери, будинок якої і досі стоїть на Римарській вулиці.

Підсудних привозили з тюрми не в «чорних воронах», а у звичайних автобусах, ніби на прогулянку. На сцені в перервах підсудним підносили чай із «пірожниками». Організатори явно перегравали й пересажували свою роллю учнів чекіста Дзержинського: особливо ці масні й демонстративно великі солодоці, кондиторські вершини тодішнього цясливого життя, були тут не до речі. Проте, думаю, що відкинути чи відсунути їх підсудний академік Сергій Єфремов, людина великої гідності, не міг. Не могли й інші. Так само не могли відкликати своїх попередніх свідчень, даних у Києві, вимучені довгими днями й ночами без сну. І признання, й театральні солодоці — все належало до заздалегідь розробленого ритуалу, й підсудні мали коритися йому.

Про суд дуже докладно писали в газетах і передавали всю судову процедуру. Серед публіки в театрі в більшості було мало українців. Сумна доля приречених і суджених у трибуналах революцій. Доводиться їм у найтяжчі хвилини бачити довкола не друзів і однодумців. Тільки родичі тут були. Але мовчазна маса в театрі нагадувала юрби у трибуналах французької революції.

Підсудний Андрій Ніковський, який під час процесу зберігав незвичайну в такій ситуації жвавість і бадьорість, дотепно назвав одного члена суду, Волкова, «суфлером».

Коли оголошували вирок, — пише О. Семененко, — він був у театрі. Це була Великодня Ніч, але ні у цьому театрі, ані в місті не чуто було голосного тисячолітнього «Христос Воскрес!»

Чекання тяжкого вироку завжди напружує нерви. Тут, за театральним фальшем і нібито прилюдним судочинством, особливо відчувалася присутність чужої злої сили.

Серед людей на сцені було і начальство. Вони трималися непоказно, але на них варто було подивитися.

Під актом обвинувачення два підписи — Горожанин і Козельський. Останній перейшов на ту саму працю до Києва, коли він став столицею, і в Києві покінчив життя самогубством. У центральній газеті довгий некролог про нього підписали українські партійні вожді, але збрехали, нібито Козельський помер на серцеву недугу. Чомусь їм треба було сховати правду.

Мало знають про цих людей.

Серед старих гравюр, що їх я довгий час збирав, — пише далі О. Семененко, — був у мене портрет генерала Дубельта — гравюра середини минулого століття. Вдивляючись в обличчя служачи-жандарма з його вусами й підвусниками, думалося про те, як ці очі мали дивитися на Шевченка й Костомарова в Петербурзі, коли вони пробігали протоколи зізнань кирило-методіївських братчиків.

Тут, на сцені, були сучасні Дубельти. Правда, проти них той старий Дубельт був ніжний ангол.

Єфремов користувався великою популярністю й пошаною. Коли він проходив приниження того показового процесу, то сторонні, чужі люди говорили про нього з любов'ю і глибоким співчуттям. У його розумних очах і в усьому виразі обличчя відчувалася та повага і статечність людини, що витворилися в багатьох поколіннях предків-козаків, священиків і господарів свого поля. Тепер на його сумному лиці я побачив очі мученої, зацькованої людини.

... За стінами театру було Свято Воскресіння Христового, хоч і без радісного переливу дзвонів, а всередині відбувався суд нечестивих. Проти Єфремова стояв незнаний псевдонім, один із тих недокінчених студентів, які ще в 1919-1920 роках лишили українську провінцію й пішли служити — хто пером, а хто мавзером і наганом — в апарат нової влади. . .

Директиви для Горожанина склалися не в Харкові. Співробітник Наркомюстиції з категорії «перекладачів» казав мені, що він перекладав з української мови на російську матеріяли слідства у справі СВУ для Москви. Річ у тому, що це слідство, як вияняток, ГПУ вело українською мовою.

Вирок читав Приходько — високий, вузькоплечий, лисуватий, читав як завдання, як найнятий на нелюбу роботу, але читав і припечатував чужою печаткою.

Чи думав він, до якої категорії українців його записано й коли прийде черга на нього. Він був товаришем Шумського і Блакитного, мусів розуміти.

Тяжко було виходити на вулицю з того театру».

Стільки про цей політичний процес СВУ написав його очевидець, і треба ствердити, що написав замало про цю, таку трагічну сторінку минулого українського народу, в тому страхітливому році, коли, — як він сам висловлюється, — на сцені проголошували смертні вирoki й засуди на довготермінові ув'язнення цілком невинним людям, які вірили, що «чиста справа чистих рук вимагає».

Але про ніяку «чистоту» не може бути й мови, адже московсько-большевицька система не має її взагалі, вона зродилась й спирається на гасло «світової» революції, що є маска для московського імперіалізму. Вони поширюють брехні по всьому світі, а коли хто заперечує і спростовує, то вони зчиняють вереск, «громкі протести», щоб не втручатись в їхні внутрішні справи. Також виникає дивний збіг обставин, а саме: тут, на чужині, в 1976 році, появилася книжка спогадів О. Семененка, й от, наче з-під землі, з'являються аж дві книжки спогадів на цю ж тему СВУ іншого автора, там, у поневоленій Україні. Ніби нічого надзвичайного не сталося, й напрошуються на повторення слова В. Симоненка: «Народ росте і множитья». Але так можна роздумувати лише тут, на чужині.

Жорстока дійсність каже нам добре стерегтися, щоб не стати жертвою тих підступних людей, які одного дня говорять одне, а на другий день роблять 180-ступеневий оборот. Недавно вони твердили одне, а тепер стають на становище «реалістів» і кажуть, що нам треба б слухняно йти на вуздечках «старшого брата», бо тільки він, цей «старший брат», є запорукою перед нашим цілковитим знищенням, що загрожує нам від наших інших сусідів, які — на випадок чогось — своїми танками загарбають наші землі. А цей «старший брат», мовляв, стоїть на сторожі нашого «щасливого існування»...

Є. Снегірьов дуже виразно висловлює свій песимізм, згідно з його твердженням, не існує жодного руху спротиву в Україні й тепер. Він пише таке: «В нас точнісінько так, як говорив Тарас: «Від молдаванина до фіна на всіх языках все мовчить». Все мовчить! Нема дисидентів! Нема борців! Мислять інако — всі, й мовчать також усі!»

Чи це його твердження правдиве? Чи так він твердить сам від себе?

Мені особисто доводилось чути про два випадки, коли молоді дівчата, приїхавши із «квітучої» України, твердять, що це тіль-

ки нам тут, на чужині, здається, ніби там, у «квітучій» Україні, є боротьба за самобутність українського народу, що там борються більші чи менші гурти патріотів, — там «нічого такого не було й нема»...

Знову поставимо запит: чому ті молоді дівчата таке говорять і чи із власної волі та власного розуму доходять до такого роду стверджень, подібних до Снегірьова? В інтересі усіляких «державних чинників», лежить саме ширення заколоту, вагань і зневіри у власні сили, в живучість українського народу, щоб підмлювати твердження Симоненка в його: «Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекареслить мій народ!»

Коли появилися вищезгадані «документальні» книжки Є. Снегірьова, несподівана смерть обірвала життя одного із живих свідків процесу СБУ. Згідно зі ствердженням осіб, які були присутні під час його смерті, він мав якесь грізне обличчя, ніби прагнучи ним наголосити, що смерть наступила з якоїсь сторонньої причини. Чи ж це можливе? .. О, в царстві московського сатрапа все можливе, й він не зупиняється ні перед чим, щоб тільки досягнути своєї мети — якнайскоріше вбити в зародку всяку думку про визволення зі смертельних обіймів того давуна. Мусимо бути уважні, бо навіть деякі колишні воїни українських армій, загартовані у всіляких трикутниках смерті та зимових походах, тепер в обличчі московської червоної чи якоїсь іншої мафії, поширюють зневіру серед української спільноти і твердять, що, мовляв, лише дружба може стати рятунком від 120-мільйонного московського народу. Але ці емоційні люди забувають знану приповідку: «Не вір псові спереду, коневі ззаду, а москалеві — ні спереду, ні ззаду», бо він собачо-коняча потвора в людській подобі.

Вернімося ще до особи самого автора. Євгеній Снегірьов народився 14-го жовтня 1927 року, отже мав три роки тоді, коли відбувався процес СБУ, тому мало достовірно чи може щось із нього пам'ятати. Про перебіг цього процесу він міг дізнатися хіба з оповідань своїх рідних. Нехай навіть, як пише «Свобода» із 27-го квітня 1977 р., пам'ять про передчасно померлу матір автора книги, Наталії Собко, яка була проголошена «ворогом народу», а згодом реабілітована, заставила Гелія Снегірьова розшукувати матеріали, зібрати свідчення й розповіді, зокрема Б. Матушевського і проф. Ганцова, відшукати заховані фотографії і на підставі цих матеріалів написати книжку». Постає питання: коли, в якому році, написав він книжку чи, пак, дві книжки? В цій же «Свободі» знаходимо кілька дат і кілька наголовків книжок, написаних Є. Снегірьовим раніше, але точної дати написання останніх книжок не подано, лише зазначено, що в 1974 році він був виключений зі Спілки Письменників України, а потім із Спілки Кінематографів. У тому часі він важко терпів на серцеву недугу, а згодом майже втратив зір.

Власне тут виринає найбільш пекуче-делікатна справа: із хвилиною, коли людина втратила зір, як вона могла братися до «пристрасної розповіді», писати документальну книжку, та ще й на таку болючу тему?..

І хоча сповняються віщі слова В. Симоненка, що «народ росте і множитья», але друга частина того двовіршу — «без нагаїв і палаша» — набирає аж надто трагічних форм, бо «нагаї і палаші» коять таки багато лиха багатьом нашим людям. Є між ними такі, які по волі чи неволі гнуть спину перед московськими можновладцями й пишуть те, що їм під смак. На протязі 60-річного царювання безликого «довершеного соціалізму» й «недовершеного комунізму» скривилася не одна душа. Є багато й таких фактів, що «всемогутні чинники» не нехтують і такими методами, що якусь річ самі «скомпонують», а від даної людини не жадають нічого більше, як тільки підпису під нею, вже готовою й «опрацьованою» під їх смак.

Далеко трагічніше представляється справа з деякими із тих, які перед літами втекли з московського «раю» й до певного часу стояли, так би мовити, на своїх ногах. Про декого з них, а зрештою і про нас усіх, колись большевицький стовп Ілля Еренбург сказав, що вони — москалі — знайдуть кожного навіть на дні моря!.. Що ж, деяких мабуть уже знайшли, вправді, не на морському дні, а таки на суходолі... Маємо на думці тих, хто йде на службу до єдинонеделімців.

В останніх роках, а навіть і місяцях, заіснували якісь оком нескоплені речі. З московського царства, як іще ніколи перед тим, «виелімінують» багатьох т. зв. дисидентів, що поселяються по всіх усядах, але не дармують: щось роблять, скрізь роз'їжджають, мають всілякі зустрічі, виступи тощо. Довкола них постав досить великий галас, а про те, ким є ці московські дисиденти, в українській пресі вже появилися статті. Для нас не має важливості їхня політична орієнтація, проте всі вони, здається, без винятку, стоять за збереженням московської імперії. Де-не-де між ними сновигають і «мішанці», тобто такі, які походять із мішаних подруж, але, вони, уважають себе москалями. Й от уже маємо навіть публічні заяви деяких українців, що з тими «мішанцями» нам треба зустрічатися й говорити, бо, мовляв, через них ми матимемо змогу довідатися, що думають і що про нас говорять справжні москалі. Чи ж не помилковий підхід до суті справи? Так, бо про те, що думають про нас москалі — чи ті там, чи ці тут — ми знаємо аж надто добре й до цього навіть не потребуємо «підслухових апаратів». А через усякі контакти з «мішаними» серед деяких недостатньо політично вироблених кіл створюється хибне поняття, що, мовляв, це буде помічним для домовлення з «істинно русскими людьми».

Дисидентка Людмила Алексєєва, чільна діячка московської групи, яка на протязі багатьох років утримувала тісні зв'язки з

українськими »дисидентами«, стверджує, що в Україні шаліє страшний терор, і то не тільки проти борців за самобутність українського народу, але також проти їхніх родин. Вона пояснює його страхом озвірілих московських шовіністів перед національним відродженням та перед відділенням України від Москви.

Людмила Алексеева каже, що українці не є »дисидентами«, але вони борються за самостійність своєї Батьківщини-України. А далі твердить, що єдиний рятунок для України — це відділення.

Що ж, слова — одне, а дійсність — інша. Вона осоружна. Чи ж може бути відділення України від Москви, коли самі москалі шукають між українцями своїх прислужників, які співали б їхню неділимську пісню? ..

Попереду я навів, хоча й неповний, розділ із книжки О. Семененка »Харків-Харків« — »Суд у театрі«, в якому автор дуже влучно характеризує всю московську систему, що діяла тоді, в 1930-их роках, і яка зараз діє ще рафінованішими способами, щоб тільки досягнути свою мету — знищити український нарід і запанувати на його прадідівській землі.

Бо чи ж можна вірити в це, що, згідно з висловами Снегірьова, не існували ні СБУ, ані СУМ, що в Україні не було й тепер немає жодного опору? Пише О. Семененко у своїх спогадах, що і преса й радіо дуже докладно передавали перебіг цього процесу.

Чому тепер й на чужині дехто заперечує існування СБУ? Чому Є. Снегірьов, що мав тоді 3 роки заходився писати таку »пристрасну розповідь«?

Олександр Семененко виразно пише у своїх спогадах, що »Харківський суд«, був гаслом для боротьби з національною Україною, з великим національним опором«. Далі Семененко зазначає, що »це був тільки відгомін широкого моря цих справ, які були розглядані на судових залах. Багато репресій здійснювано несудовим порядком«. Може найбільше образно поставив він твердження, що »коли б окремі вибухи ненависти й боротьби скласти разом, були б Гімалая українського опору«.

Америка, 1977 р.

Чи Ви вже virivnyali передплату »В.Ш.« на 1978 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 31-річчя! Допомогайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

ДО ДжЕРЕЛ МОСКОВСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ

Петро БАЛЕЙ

КРИТЕРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В МАРКСИЗМІ

(6)

На початку 1922-го року Ленін уже виразно відстає від активного керівництва, і пляни державного будівництва та партійної централізації укладає й намагається провести в життя Сталін, часто без порозуміння з Леніном.

Характерною є записка Леніна (до невідомої особи) по відношенні до підготовчих заходів Сталіна влити союзні советські республіки в РСФСР.

»Українські товариші турбуються щодо плану районування України. На їх переконання, треба зберегти Українську Соціалістичну Советську Республіку, як єдиний район. Як стоїть справа? Де й коли остаточно вирішуватиметься? Ленін.

Довідатись *спішно*, сьогодні ж по телефону у Крижановського, Єнукідзе, Каменева, Цюрупи?«¹.

Турботи «українських товаришів» були спричинені організаційними заходами Сталіна з наміром включити союзні советські республіки в РСФСР на автономних правах. Для тієї цілі Політбюро ЦК РКП(б) запропонувало 11-го серпня 1922-го року створити організаційне бюро ЦК, у склад якого «увійшли: Й. В. Сталін, В. В. Куйбишев, Г. К. Орджонікідзе, Х. Г. Раковський, Г. Я. Сокольніков і представники національних республік — С. А. Агамалі-огли (Азербайджан), О. Ф. М'ясніков (Вірменія), П. Г. Мдівані (Грузія), Г. І. Петровський (Україна), О. Г. Червяков (Білорусія) ...»².

Був це проєкт Сталіна і його «розіслано для обговорення в ЦК Компартій советських національних республік».

Проти цього проєкту виступили ЦК Грузії й ЦК Білорусії. ЦК КП(б)У не обговорював проєкту (!). (Підкреслення — П. Б.).

»ЦК Грузії виніс таке рішення: «Пропоноване на підставі тез тов. Сталіна об'єднання у формі автономізації незалежних республік вважати передчасним. Об'єднання господарських зусиль і спільної політики вважаємо необхідним, але із збереженням усіх атрибутів незалежності».

1) »В. І. Ленін про Україну«, част. 2-га, стор. 642.

2) Там же, стор. 736-39, Примітка ч. 373. Видання це готувалося при кінці 60-их років, іще перед новим загостренням режиму Брежнєвим, тож, мабуть, це і є причиною, що ця редакційна примітка (як і чимало інших) дає дуже повчаючі навісвітлення.

Нереальність того становища й політична неграмотність у розумінні «атрибутів незалежності» подивугідні. Одначе, історична вартість того рішення не у формулюванні політичної незалежності країни, а в рішучій інтенції залишатися окремим національним організмом.

»ЦК КП Білорусії у своїй постанові висловився за збереженням договірних відносин між незалежними республіками«.

Комісія під головуванням Молотова прийняла за основу проект Сталіна вісьмома голосами проти одного голосу Грузії, Мдівані. Від України «український батько», Петровський, утримався від голосування (!).

»Пропозиція Г. І. Петровського — дозволити обговорення прийнятих комісією рішень у бюро губкомів партії республік — була відхилена п'ятьма голосами проти чотирьох (Петровський, Червяков, Агамалі-огли, Мдівані), після чого Петровський запропонував записати у протоколі комісії, що ЦК КП України не обговорював питання про взаємовідносини з РСФСР«.

25-го вересня матеріали комісії і проект Сталіна переслано хворому Ленінові в Горки, але Сталін не чекав ні на поради і вказівки Леніна, ані на обговорення в Політбюрі і «розіслав резолюцію комісії всім членам і кандидатам у члени ЦК РКП(б) до пленуму, призначеного на 5-го жовтня». А все таки, позиція Леніна, завдяки його авторитетові в партії, була ще доволі сильна, щоб запевнити йому підтримку в Політбюрі, та протиставитись амбіціям Сталіна на перше місце в партії.

Ленін домігся приїзду Сталіна до Горки і після тієї зустрічі написав і переслав листа на руки Каменєва для членів Політбюра ЦК РКП(б).

Лист цей має кілька важливих натяків і його головний зміст — критика проекту Сталіна³. З листа віє підозрінням, що Сталін міг би навіть не переслати членам Політбюра свого проекту й резолюції покликаної ним комісії.

»т. Каменєв! Ви, напевно, одержали вже від Сталіна резолюції його комісії про входження незалежних республік до РСФСР. Якщо не одержали, візьміть у секретаря і прочитайте, будь ласка, негайно. Я розмовляв про це вчора із Сокольниковим, сьогодні із Сталіном. Завтра побачу Мдівані (грузинський комуніст, якого підозрівають в «незалежництві»).

На мою думку, питання архиважливе. Сталінові трохи властива тенденція поспішати. Треба Вам (Ви колись мали намір зайнятися цим і навіть трохи займались) подумати дуже добре; Зінов'єву теж. Одну поступку Сталін уже погодився зробити. У параграфі 1-му замінити «вступ» до РСФСР на «формальне об'єднання разом з РСФСР у союз советських республік Європи й Азії».

3) Там же, стор. 647-8.

Дух цієї поступки, сподіваюсь, зрозумілий: ми називаємо себе рівноправними з Українською ССР та іншими і нарівні з ними входимо в новий союз, нову федерацію, «Союз Советських Республік Європи й Азії».

(Обговорюваний текст 1-го пункту резолюції сталінської комісії звучав: «Визнати доцільним укладення договору між советськими республіками України, Білорусії, Азербайджану, Грузії, Вірменії і РСФСР про формальний вступ (фактичний вступ уже здійснений, — П. Б.) перших до складу РСФСР, залишивши питання про Бухару, Хорезм і ДСР відкритим і обмежитися прийняттям договорів із ними по митній справі, зовнішній торгівлі, закордонних і військових справах та інших. Примітка: Відповідні зміни в конституціях, згаданих у п. 1-у республік і РСФСР здійснити після проведення питання в советському порядку».)

»Пар. 2-ий треба тоді теж змінити, — читаємо далі в листі Леніна. — Щось на зразок створення поряд із засіданнями ВЦВК-у РСФСР — «Загальнофедерального ВЦВК-у Союзу Советських Республік Європи й Азії».

... Важливо, щоб ми не давали поживи „незалежникам“, не знищували їх *незалежності*, а створювали ще *новий поверх*, федерацію *рівноправних* республік. (Підкреслення за курсивом Леніна, що і вказує не на щирість, а на глум над тією «незалежністю» й «рівноправністю», — П. Б.).

»Друга частина пар. 2 могла б залишитись: незадоволені оскаржують [рішення Р(ади) П(раці) О(борони) і Р(ади) Н(ародніх) К(омісарів)] у загальнофедеральний ВЦВК, *не припиняючи цим виконання* (як і в РСФСР).

(Текст 2-го пункту резолюції комісії звучав: «Відповідно до цього постанови ВЦВК РСФСР вважати обов'язковими для центральних установ згаданих у п. 1-му республік, а постанови РНК і РПО РСФСР — для об'єднаних комісаріятів цих республік. Примітка: До складу Президії ВЦВК РСФСР вводяться представники цих республік».)

Ленін: «Пар. 3 міг би залишитись із зміною редакції: «зливаються в загальнофедеральні наркомати з перебуванням у Москві з тим, щоб у відповідних наркоматів РСФСР були в усіх республіках, які *ввійшли в Союз Республік Європи й Азії*, свої уповноважені з невеликим апаратом».

»Частина 2-га п. 3-го залишається; може, можна було б сказати для більшої рівноправності (!): „за погодженням ВЦВК-ів республік, що входять в Союз Советських Республік Європи й Азії”.

»Частину третю обдумати: чи не замінити „доцільним” на „обов'язковим”? Чи не вставити умовної обов'язковості хоча б у вигляді *запиту* й допущення розв'язувати без запиту тільки в разі „особливо екстренної важливості”? (« (!)

(Текст 3-го пункту резолюції звучав: «Зовнішні справи (Заксправ, Зовнішторг), військові справи, шляхи сполучення (за винятком місцевого транспорту) і Потель (Народній комісаріят пошт і телеграфів —

Ред.) згаданих у п. 1-му республік злити з таким РСФСР з тим, щоб у відповідних наркоматів РСФСР були в республіках свої уповноважені з невеликим апаратом.

Уповноважених призначають наркоми РСФСР за згодою з ЦВК-ів республік.

Вважати доцільною участь представників заінтересованих республік у відповідних закордонних представництвах НКЗС і НКЗТ«.)

Пар. 4 може, теж „злити за погодженням ВЦВК-ів”?» — пропонував Ленін.

(Текст 4-го пункту звучав: «Наркомати фінансів, харчування, праці і народного господарства республік формально (фактично вже здійснено, — П. Б.) підпорядкувати директивам відповідних наркоматів РСФСР«.)

Ленін: «Пар. 5, може, додати: „з установленням спільних (або загальних) конференцій і з'їздів, які мають суто дорадчий характер (або тільки дорадчий характер)”?».

»Відповідні зміни у примітках 1-ій і 2-ій. Сталін погодився відкласти внесення резолюції в Політбюро ЦеКа до мого приїзду...

»... Це мій попередній проєкт. На підставі розмов із Мдівані та ін. товаришами додаватиму і змінюватиму. Дуже прошу й Вас зробити те саме й відповісти мені. Ваш Ленін«.

(Текст 5-го пункту звучав: «Решту наркоматів згаданих в п. 1-му республік, як-от: юстиції, освіти, внутрішніх справ, землеробства, робітничо-селянської інспекції, охорони здоров'я і соціального забезпечення вважати самостійними. 1-ша примітка: Органи боротьби з контрреволюцією у згаданих вище республіках підпорядкувати директивам ДПУ РСФСР. 2-га примітка: Надати ВЦК-ам республік право амнестиї тільки по цивільних справах«.

(Тут під цивільними справами розумілося кримінальні справи для відрізнення від політичних, — П. Б.).

»Пленум ЦК РКП(б) повністю підтримав пропозицію Леніна, прийняв складену на підставі його пропозицій резолюцію, як директиву ЦК, і доручив новій комісії виробити проєкт закону про утворення ССРСР для подання його на з'їзд Рад«.

Нова резолюція в цілості звучала:

»1. Визнати необхідним укладення договору між Україною, Білорусією, Федерацією Закавказьких Республік і РСФСР про об'єднання їх у «Союз Соціалістичних Советських Республік», залишивши за кожною з них право вільного виходу зі складу «Союзу». (Тут слово «вільного», коли судити за інтенцією цілої резолюції мало або підкреслено запопадливий характер у бік націоналів проти притаюваного ще табору Сталіна, або вимушений тими ж націоналами. В кожному разі це досить «небезпечне» слово і я б сказав, що це більше небезпечне, ніж слово «право»).

»2. Найвищим органом „Союзу” вважати „союзний ВЦК”, який складається із представників ЦВК-ів РСФСР, Закавказької Федерації, України й Білорусії пропорціонально населенню, яке вони представляють.

»3. Виконавчим органом „Союзного ЦВК-у” вважати „Союзний Совнарко́м”, що призначається „Союзним ЦВК-ом”.

»4. Заксправ, Зовнішторг, Наркомвійськ, НКШ і Потель Республік та федерацій, що входять до складу „Союзу”, злити з такими „Союзу Сов. Соц. Республік” із тим, щоб у відповідних наркоматів „Союзу республік” були в республіках і федераціях свої уповноважені з невеликим апаратом, призначувані наркомами „Союзу” за згодою з ЦВ-Ками федерацій і республік. Примітка: Вважати за необхідне залучати представників заінтересованих до відповідних закордонних представництв НКЗС і НКЗТ.

»5. Наркомати фінансів, харчування, народного господарства, праці та інспекції республік і федерацій, що входять до складу „Союзу республік”, так само, як їх центральні органи боротьби з контрреволюцією, підпорядкувати директивам відповідних наркоматів і постановам Совнаркому і РПО „Союзу республік”.

6. Решту наркоматів, що входять до складу „Союзу” республік, як от: юстиції, освіти, внутрішніх справ, землеробства, охорони здоров'я і соц. забезпечення вважати самостійними». (Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПСС)«.

(Між іншим: наркомати РСФСР автоматично перемінились у наркомати „Союзу”, кооптуючи кілька націоналів із кожної загарбаної республіки, за винятком вилучених як „самостійні” — П. Б.).

»Пленум ЦК РКП(б) повністю підтримав пропозицію Леніна... У своїх виступах члени ЦК рішуче засудили прояви великодержавного шовінізму. (!) В той же час пленум дав відсіч Мдівані, який спочатку виступав проти утворення СССР, а потім наполягав, щоб Грузія входила в СССР не через Закавказьку Федерацію, а безпосередньо».

»Сталін не наважився наполягати на своїй точці зору», говорить в редакційній примітці, бо — додаймо від себе — не було потреби; у вступній частині того проєкту Сталін писав — абсолютно правильно — »що нова резолюція являє собою лише „дещо змінене, точніше формулювання” резолюції комісії Оргбюро ЦК, яка є „в основі правильною і безумовно прийнятою”«.

Це була остання й тільки формальна перемога Леніна над Сталіном, яка абсолютно нічого не зміняла в суттєвому співвідношенні сил між фактичним окупантом, РСФСР, і фактично окупованими національними республіками. Різниця між сталінським формулюванням і ленінським була та, що ленінське затирало своєю формою наявність фактичної окупації, давало «іногородцям» чисто формальну підставу для власного почуття співучасті і, що найважливіше, було сильним аргументом для зовнішньо-політичної пропаганди. З погляду російської великодержавності, це було багато мудріше формулювання з наміром відібрати »поживу незалежникам».

Становище Леніна до національних республік і до збереження їх у стані хоч би найскупішої незалежності було таке ж саме, як і у Сталіна. Підтримка Леніна націоналам у збереженні номінальних атрибутів неіснуючої самостійності впливала із затакованої в той час

боротьби за перше місце в партії, безпосередньо між Сталіном і Леніном, а посередньо між Сталіном і будь-яким претендентом на місце догоряючого Леніна. Ленін, як і кожна інша людина, що засмакувала в необмеженій владі, зустрів той маскований виклик і був примушений шукати підтримки в національних республіках проти «дурного шовінізму» рос. ком. партії, на який покладався Сталін. Вдруге подібна ситуація заіснувала в історії РКП(б) — тоді вже п. н. Всесоюзної комуністичної партії, — коли Хрущов, у боротьбі за перше місце у Кремлі, мусів застосувати випробувану вже тактику шукання підтримки в націоналів, започатковуючи «відлигу», яка протривала аж до другої половини 60-их років.

Про це свідчать додатково ще два документи, автентичність яких неможливо перевірити, але які розкривають суть самої правди.

Перший — це записка Леніна від 31-го грудня 1922 р., нібито в доганы Орджонікідзе, зміст якої не в меншій мірі стосувався і Сталіна:

»Той грузин, який зневажливо ставиться до цієї сторони справи, зневажливо кидається обвинуваченням в «соціал-націоналізмі» (тоді як він сам є справжнім й істинним не тільки «соціал-націоналом», але й грубим великоруським держимордою), той грузин, по суті, порушує інтереси пролетарської класової солідарности, бо ніщо так не затримує розвитку і зміцнення пролетарської класової солідарности, як національна несправедливість, і ні до чого так не чутливі «скривджені» націонали, як до почуття рівности й до порушення цієї рівности, хоча б, навіть, із необачности, хоча б, навіть, у формі жарту...»⁴.

Другий документ — це лист Леніна («Заповіт» Леніна) теж із грудня 1922-го року до учасників партійного з'їзду «із пропозицією подумати над методом усунення Сталіна з посту першого секретаря партії і покликання на його місце іншої людини; людини, яка відрізнялася б від Сталіна, передусім, однією прикметою, а саме: більшою толеранцією, більшою лояльністю, більшою добротою і більш виразною настановою супроти товаришів, менше примхливим темпераментом і т. д.»⁵.

Одначе, позиції Сталіна в Москві були вже в 1922-му році настільки забезпечені, що ніхто з учасників з'їзду не поважився ставити виклик Сталінові. І це зовсім не випадково, що обидва згадані документи публікуються з ініціативи Хрущова щойно у 1956-му році.

Також друга спроба Леніна проти Сталіна не повезла й іще меншим відгомоном долетіла до партійних кадрів. Прикутий паралічем до ліжка, Ленін 5-го березня 1923 року диктував листа на адресу Троцького:

»Стисло довірочно. Особисте.

Шановний товаришу Троцький! Я поважно прошу Вас стати в оброні грузинської справи на форумі Центрального Комітету партії. Вона тепер «переслідувана» Сталіном і Дзержинським, тож я не можу покла-

4) Там же, стор. 655.

5) З історичної промови Хрущова до 20-го партійного з'їзду 1956 р. Переклад з: "Communism, Fascism and Democracy", edited by Carl Cohen, The University of Michigan, Random House, N.Y., Tenth Printing, July 1968, p. 251.

датися на їх безсторонність. Справді, якраз навпаки! Коли б Ви погодились взяти на себе її оборону, я був би спокійний. Коли б із будь-яких причин Ви не погодились, прошу звернути всі папери. Буду вважати це як знак Вашого непогоджування. З найкращим товариським привітом, Ленін».

(Далі буде)

СТАНОВИЩЕ УКРАЇНЦІВ У СЬОГОДНІШНІЙ РУМУНІЇ

Колись, як іще ціла Буковина належала до Румунії, українців було в Румунії около півмільйона. Після прилучення Північної Буковини до советської України їх число значно зменшилося. Деякими скупченнями вони живуть в Південній Буковині і Марморощині та поодинокими родинами по всіх частинах сьогоднішньої Румунії. За урядовою статистикою в цілій країні мало б жити около 70 тисяч українців, але їх живе набагато більше, до ста тисяч. Багато з них тяжко пережили страхіття советської окупації Румунії після Другої світової війни і зі страху не признаються до своєї національності. В перших роках советської окупації майже вся українська інтелігенція була виарештована й заслана до сибірських концтаборів. Деякі з неї вернулися й живуть тепер, як румунські громадяни.

В 50-тих роках до певної міри ще можна було говорити про українське життя в Румунії, бо тоді були ще українські школи в українських селах Південної Буковини й на Марморощині. В Сиготі була чинна українська гімназія, а в Сучаві — паралелька з румунською і українською викладовими мовами. Але за яких 10-15 літ все це змінилося: гімназії в Сиготі і Сучаві були закриті, а в народніх школах із кожним роком румунізували навчання. Ніби дораджували родичам і учням, що з української мови не буде великого хісна й тому вистачає навчатися в румунській мові.

Тепер про українське життя в Румунії нема що й говорити. Ще існує українське Видавництво «Критеріон» у Букарешті, де друкуються деякі літературні твори молодих українських письменників, які ще встигли отримати українську освіту в українських гімназіях.

Ще виходить в Букарешті двотижневик «Новий Вік», але друкуються у ньому лише такі статті, які дозволяються комуністичним урядом. Колишнього редактора Рябошапку засудили на 7 років концтабору лише за те, що в одній із своїх статей закликав батьків, щоб учили своїх дітей української мови. За це пришили йому «буржуазний» націоналізм. У такий спосіб румунський комуністичний уряд ліквідує проблему українського національного буття в тій країні.

З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТІ НАШИХ
ПИСЬМЕННИКІВ І ПОЕТІВ

Д-р Микола М. АРКАС

ПОВІСТЬ ПРО НАШ СТЕП ШИРОКОДОЛИЙ

(Розділи з недрукованої повісти)

(Продовження, 28)

Стеля в старій половині будинку була дуже низька, так що, людина середнього росту могла, не стаючи навшпиньки, досягнути до неї рукою, тому й горішній одвірок був невисокий, і довготелесий мусів нахилити голову, щоб не набити собі гулю.

Імператор Олександр Другий без пригоди пройшов цими дверима, але великий князь Константин Константинович, дуже високий, хоч і нахилився, але не уберігся від гулі на своєму «августійшому» чолі. Микола Андрійович не абияк стривожився, бачачи, як великий князь болісно зморщився, вхопившись за чоло. Розгубився й почет, розгубились й домохазяї. Перепрошуючи, а в душі клянуци одвірок, Микола Андрійович запропонував накласти на гулю оцтову примочку, але великий князь «великодушно» відмовився від примочки і всю «трагедію» обернув на жарт. Не знаю вже, хто викарбував на тому одвірку досить примітивно великокнязівську корону й ініціали «КК»...

Минувши «фатальні двері» з їх одвірком, входжу до темнуватої їдальні, найбільшої кімнати будинку. Темнувата вона тому, що, з однієї сторони, виходить вікнами на крыту терасу «помпейського дворику», яка була густо обвита диким виноградом, а з другої, — трьома вікнами на галерійку й одним у буфетну. У їдальні приємно і якось притульно, патріархально пахне спеціями, ароматом чаю та інших прянощів, схованих у шухлядках буфетної шахви. Посередині, над столом велика газова лампа під білим абажуром, і коли увечері її засвідчує лакей, то світло надає всьому оточенню особливу старосвітськість затишного родинного гнізда...

Біля дверей з вітальні, ліворуч, стоїть велетенський, засклепаний у горішній частині мисник з посудом та столовим сріблом Петра Григоровича та Євфросинії Іванівни. На кришталевих пугарях, масивних і стійких — монограма «ПГ». Це начення — в почесній «демісії», на спочинку. Ним давно вже не користуються, і я ніколи не бачив, щоб той мисник відмикався.

Праворуч від дверей з вітальні ватран, а проти нього, на другому кінці їдальні — двері в спочивальню тата. Цей ватран, в якому десятки років не палилось, набагато пізніше спричинив пожежу, від якої ледве не згорів увесь панський будинок: загорілась у його димарі сажа. Про цю пожежу я писав у розділі «Розбишцтво в степах».

У кутку, поблизу ватрану, неньчина «гойдалка»; її змайстрували ще кріпаки Євфросинії Іванівни. Зроблена вона була на совість і не піддавалась часові. Вся вона була із гнутих залізних штаб і оббита була штофом. Погойдуючись, на ній любила відпочивати Євфросинія Іванівна.

Між вікнами в прохідну галерійку — «закусочний стіл», а під ним — годинник-зозулька, яка кукувала ще Богдановичам. І тепер вона справно кукує, хоч і охрипла трошки від старости: двадцять чотири рази за добу на протязі майже сотні років! Тут охрипнеш! Ось щось зашипіло в середині рубленої хатки, навстіж відкрились розмальовані дверцятка і, вклоняючись, жартівливо поводячи хвостиком, з'являлась зозулька і голосно кукувала одинадцять годин. Біля «закусочного столика» — вольєрівське крісло прабабусі Євфросинії Іванівни, зручне та містке, на якому пересиділи як Богдановичі, так і всі члени нашої сім'ї, старшого й молодшого покоління. Ненька моя, сидючи на ньому, приготівляла «баклажанну ікру», до якої я був ласий більше, ніж до всіх ласощів на світі.

Тоді я залазив за спину мамі й слідкував, як вона швидко-швидко рубала ножем цибулю та баклажани, перчила, солила, підливала оцет та провансальську олію. Робити цей «делікатес» ненька нікому не довіряла, і справді я ніколи потім таку смачну баклажанну ікру не їв...

Посередині їдальні — довгий, дубовий розсувний стіл. Кожному членові родини призначене було окреме місце. Це «місництво» — традиційне й пильно охороняється татом. На «почесному місці», в голові стола, спиною до ватрану, як раніше Петро Петрович, «возсідав» Микола Андрійович. У них, на відміну від інших було особливо розсадисте крісло з поруччями та високою спинкою.

Одесною від тата сиділа ненька, ошую — сестра, потім брат Коля, коли приїздив з полку на відпустку й брат Петрусь, доки він жив. Проти Колі — я. Неня стояла наді мною архангелом й слідкувала, як я їм, чи правильно тримаю ножа, виделку, ложку. А коли я воював із твердим шматком м'яса, на допомогу мені поспішала неня й шматувала його. Зроду я був шульгою, з цим боролася неня, але я так і лишився ним, лише писати навчився правцею.

— Господи Сусе! — обурювалась вона. — Де ж то чувано, щоб дитя та лівою ручкою Божу страву кушало по-чортячому, прости мені Цариця небесная! Ви ж, Колічко, настояща панська дитина!

Проти батька, на другому кінці стола — чайний столик на якому вранці й увечорі пихкав-клекотів велетенський самовар, увінчаний чайником. Економка-грекиня Лариса Панайотівна поважно й зосереджено розливала чай, який розносила покоївка Наталка: першу чашечку — мамі, другу — татові.

Через двері з буфетної лакей Терентій подавав страви. Отже в цих кімнатах я вже побував; треба ще побувати у татовій спочивальні, в кімнаті, де тіточка Соня на вісімдесятому році життя померла від сухот. Ця Сонина кімнатка, ще темніша як їдальня, являє собою подовгасте приміщення. Одним вікном дивиться вона на тераску «помпейського дворика», а другим — у буфетну. Коло першого вікна стоїть дубове ліжко батька та нічний столик, завалений книжками, примірниками «Ради» та «Діла» й іншими часописами та журналами.

Із спочивальні тата входжу в так звану «темну кімнату», колишню спочивальню Софії Петрівни, тепер — без певного призначення, яку називають також «прохідною». Широке вікно з неї — в буфетну галерійку. У цьому похмурому приміщенні мене завжди бере моторош: так і здається, що замкнені двері шахви тихо відкриваються і з них витляє череп. Я був глибоко переконаний, що бентежний дух Євфросинії Іванівни, який і на тому світі ніяк не може вгмонитися, поночі тиняється по дому та по економії, лякаючи людей і собак.

«Темною кімнатою» закінчується стара половина панського дому з грубезними стінами, невеликими віконцями та низькою стелею. Бог знає коли й ким збудована.

Нова частина будинку, споруджена теж із дикого каменю, мала більші вікна, тонші стіни, вищу стелю, вкриту посрібленою циновою жерстю, дах же старої половини дому був укритий черепицею. Спорудив її Микола Андрійович приблизно в шістдесятих роках.

З «темної кімнати» входжу у свою спальню, світлу кімнату з двома вікнами на «помпейський дворик», потім коридорчиком — до спочивальні мами з двома вікнами туди ж, а з неї — до неничиної «туалетної кімнати», теж із двома вікнами. У цих двох приміщеннях зупинялись гості й рідня.

«Помпейський дворик» був досить невдалою копією перістелю стародавніх греків та римлян. Справжній перістель являв собою потужний дворик з квітником посередині. Такі перістелі прекрасно збереглися в руїнах Помпеї. У нас жодної колонади не було, але округлий дворик був покритий мозаїкою з різнобарвних камінців у вигляді меандрів.

Округлий квітник був дуже красивий, оббитий »крученими паничами«, пахучим горошком, резедою, гіяцинтами, левкоем й іншими квітами. Посередині підносився уламок античної колони, оббитий плющем.

Треба зазначити, що стара половина панського будинку мала лиху славу, але довший час ненька й тато не звертали уваги на »бабські побреженьки«, в які вірили, одначе, всі домочадці й дворовий люд. В садибах моїх батьків час від часу траплялись »надприродні явища«, половина яких була ділом наших садибних штукарів. Проте, справді »надприродні явища« траплялись. Говорилось, наприклад, що після того, як пани на зиму переїжджали до міста, у богданівському будинку вночі господарювали »духи«, про яких ліпше не згадувати. Чутки ці розповсюджувались головним чином з уст нічних сторожів-самовидців. Один із них оповідав, що коли обходив панський будинок, то не раз бачив знадвору, крізь щілини у віконницях спальні »барині« — світло, а другий сторож Тарас Борисенко бачив те світло і в інших кімнатах.

»Ходе й ходе хтось із свічкою по кімнатах, а потім, коли я проходив побіля тераси, враз відкрились двері вітальні, — а були ж вони ось на цьому замку та ще й залізними штабами навхрест приперті«.

»Отакі дурниці« — усміхнувся у сивий вус тато.

Але не все то були дурниці. Старі люди оповідали, що в шістдесятих роках минулого століття у маминій спочивальні, — тоді то була кімната для гостей, — перетяв собі горло бритвою управитель садиби. Прізвище його забулося, але старе покоління казало, що поховано його поза кладовищенською загатою, як самогубця, недостойного лежати побіч праведних микит.

Економці Надії Павлівні, з котрою ми вже зустрічалися в цій повісті, було вже недалеко до сотні літ і вона добре пам'ятала того небораку-самогубця і показувала на підлозі тієї спочивальні місце, де знайшли труп; те місце, як не забарвлювали його, лишалось темночервоним, ніби кров з нього просочувалась. Ту кров'яну калюжу бачив і я...

Багато часу пішло за водою, відколи відбулася ця драма.

Аж ось уночі по всьому будинку розлігся крик із спочивальні неньки. На крик збіглися всі домочадці. Перелякану до безтям'я неньку знайшли в туалетній кімнаті, в кутку за порт'єрами.

— Я тільки що загасила свічку, — оповідала потім ненька, — як побачила на стіні, над моїм ліжком, невеличку світлу плямку; вона все більшала, набираючи подоби людського обличчя. Я дивилась на неї, немов заворожена, крикнути не мала сил, бачачи те обличчя, спотворене страшною гримасою болю. За якусь хвилину примара щезла, і тоді я закричала.

Тато доводив, хоч і не дуже переконливо, що то була галюцинація, але, з того часу ненька брала до своєї спочивальні покоївку Гашу. Примара більше не появлялася.

Поряд з туалетною кімнатою був мамин будуар з двома вікнами на крокетний майданець. Цю кімнату дещо затемнювали високі акації. Звертаю в коридорчик. Проти дверей в мамину спальню вхід до приміщення першої неньчиної покоївки Гаші. Тепер ця кімната порожніє, бо Гаша, яку тато називав «камер-меджен», наводить порядок у нашому міському будинку.

Два-три кроки по коридорчику, і я звертаю ліворуч до невеликої «прохідної» кімнатки, за нею — засклена верандочка-сінці з двома виходами на крокетний майданець. Тут, у подовгастій скрині, схожій на труну, лежить приладдя до крокету.

Ця «прохідна» є водночас аптечкою, і тому там пахне йодоформом, карболкою, йодом та іншими медикаментами, що прикро нагадують мені про нариви, скалки, порізи, садна та різні болючі халепи, без яких не обійтися запорізькому тілу у недалекій будучині.

З аптечної виходжу в ванну кімнату. Це подовгасте приміщення, яке двома вікнами звернене на крокетний майданець, колись, за старих Аркасів, воно було кімнатою Надії Павлівни Кіріязіс, доброго генія нашої родини. Вона керувала раніше всім хатнім господарством і була подругою Софії Петрівни та її сестри Любови Петрівни, матері славного юриста Миколи Платоновича Карабчевського.

Брат Надії Петрівни, родом грекині, поручник Феофіл Павлович Кіріязіс, загинув у сорокових роках на війні з верховинцями Кавказу разом з нареченим своєї сестри. Надія Павлівна дуже сумувала за ним і дала обітницю вірності йому до смерти. І зарік додержала...

Я дуже не любив цю кімнату, де стояли цинкова купіль, вішаки на простираля, рушники та халати, а коло вішаків — відра, щітки й інший купальний інвентар. Тут щовечора доводилось мені зазнавати муки Тантала — неньчиних і няниних десниць, а в допомогу їм — і Гашетина, які немилосердно намилювали, мочили, шарували та скребли моє лицарське тіло, швабрили мої заляжене сідало та коліна, відмивали з них порохню битв...

З цієї «катівні» двері ведуть у «дівочу кімнату» — кімнату покоївок із скромним умебльованням: дзеркало, три стільці, невеличкий стіл, шахва, три ліжка, а під ними скромненькі скриньки з їх добром.

(Далі буде)

Гео СИВАШ

ПОВІРТЕ НА СЛОВО

(Повість)

(Продовження, 9)

... Але його поставити на список першим. Я йому цього не подарую. Хахол проклятий! Це все ота гнила Україна. Я давно радив вирізати до ноги. Ех... був би зараз наш Сталін!.. Та після цього випадку в Одесі, там мокрого місця не лишили б не лише з дивізії, але й з Одеси, а може й із самої Малоросії, мати їх за ногу... Не спускати з очей штабу армії в Києві... Це ж нам ніж у спину в разі... — генерал похопився. Він сказав забагато. Але Снегову не треба було такі слова повторяти двічі. У нього блиснули очі. Він дещо знав, дещо догадувався. Органи держбезпеки задумали небачену ще генеральну чистку. Усіх, усіх, хто був на списках підозрілих і непевних. Чистка вже на ділі почалася, але тихцем, не викликаючи підозріння. Брали «ворогів народу», пришивали добре зфабриковані «дела», засилали... а потім нишком розстрілювали. Був наказ самого шефа. Був же наказ не завантажувати тюрми та концентраційні табори баястом. Основний контингент іще мав прийти. Це була верхівка партії, армії і всіх тих, кого органи вважали за своїх потенційних ворогів. А таких було багато. Аж забагато.

Довгий дзвінок телефону. Генерал у поспіху хапає слухавку. Снегов зі скромности відводить очі, але не вуха. Та генерал кидає знічев'я:

— Снегов! Піди в ту кімнату! Я покличу пізніше.

Снегов зривається в поспіху, покидає кабінет і переходить до розкішної приватної вітальні генерала. Двері ніби ненароком не замикає щільно, але вони самі автоматично клацають міцно замками.

Ідилія між моїми двома великими приятелями почала псуватися. Вдало пущений людьми генерала Краснопйорова слушок, що ніяких паперів, пропавших над Асканією Новою, ніколи не існувало, що справа «пропащої грамоти» — це був черговий трюк держбезпеки. Знаменитий гачок, на який зловились люди Стрельнікова і (на сором) ГРУ з його шефом, маршалом Ребруном. Чи так воно було дійсно? Очевидно, що ні. Стрельніков ні на хвилину не переставав вірити, та сам, за допомогою своїх спритних людей, провадив інтенсивний розшук того, що Краснопйоров вислав щось дуже важливе своєму шефові до Сочі. За допомогою

своїх агентів, що пролізли майже до самої канцелярії генерала, Стрельников створив собі власну теорію, на підставі якої переконався майже наглядно у небезпечній, на велику скалю, грі. Він переконав генсека і президента, товариша Леонідова, щоб той приглянувся роботі «органів» пильніше. Леонідов не радо, та все ж погодився створити групу нагляду, звичайно у великому секреті (від генерала Краснопйорова? — ви так думаєте?). Так було затверджено на закритому засіданні політбюра без участі генерала, члена того бюро комісії п'яти. До п'ятки увійшли маршал Ребрун, як голова і відповідальний за все, чотири заступники з військової та закордонної розвідок і кілька неофіційних членів з апарату ЦК, довірені люди самого генсека.

Як можна було помітити, товариш Стрельников і на цей раз залишився у глибокій тіні. Він переконав генсека, що корисно буде, коли він вестиме свою працю окремо, звичайно тримаючи постійний зв'язок із комісією. На цьому порішили закінчити таємничу змову. Проте, за годину про створення такого, як жартував Ребрун, сильного тіла, знав генерал Краснопйоров у найдрібніших деталях. Від кого? Наразі не було змоги устійнити. Але отой настирливий телефон, при якому був присутній товариш слідчий у спецправах, Снегов, був від зовсім невідомої особи, яка інформувала генерала про справи «нагорі» телефонічною лінією, що була невідома нікому, і зміст розмови підслухати було неможливо річчю.

Генерал вислухав спокійний густий бас, що линув із слухавки телефону, без одного слова. Він не питав, ні не перебивав. Голос замовк. Генерал задоволено мугикнув і повісив слухавку. І сидів кілька хвилин у глибокій задумі. Тоді молодцювато підскочив і задоволено потер руки.

— Ану до роботи, старий дурню! — Так немов би стояв проти дзеркала, намілюючи лице для голення. — До роботи! Заграємо обережно, але певно. Декому, я бачу, набридло жити на цьому світі... так ми його...

В такому блаженному настрої застав Снегов генерала, коли цей покликав його до себе. Він не чекав такої різкої зміни й не міг вийти з дива хто це так вгодив генералові таємною розмовою. Та генерал не бажав поділитися своєю таємницею. Він потримав Снегова п'ять хвилин біля себе, похвалив за віддану роботу й мовчки відпустив. Потім покликав Зарубіна і на його велике здивування, почав приймати замовлених на сьогодні підлеглих. Свій робочий день закінчив вчасно, залишаючи в душах підлеглих приємне почуття. Нікому не було «наганяю», нікому не грозив, був виїнятково привітний і задоволений.

— Ви зволили мені нагадати вам про шосту годину, товаришу генерал, — сказав біля нього Зарубін, — ваша машина до ваших послуг...

— Молодець Зарубін, молодець — кинув розсіяно, одягаючи пишну шинелю з англійського сукна, — треба буде поклопотати за тебе... час майором бути, га? — прижмурих добрячі з поволокою очі. Ці очі, що з таким спокоєм уміли дивитись на розстріли в Луб'янці, та чи лише в Луб'янці... Зарубін соромливо, як невинна дівця, опустив очі. В душі заляв усіх і вся, каючись у несправедливому відношенні до генерала... От він сам згадав про підвищення так тепло, так швидко і просто. І в душі пожалкував, що зв'язався з типами Стрельнікова. Лаяв себе в душі, але думати не було коли. Генерал все ж був сатрапом. У цю хвилину, коли генерал був готовий до виходу, пролунав знову дзвінок телефону, з шухляди столу генерала. Генерал показав мовчки Зарубіну двері. Той вискочив миттю, але дверей за собою не причиняв. Залишилась маленька щілінка, крізь яку Зарубін почув лише одне слово:

— Іду.

Вже вони спускаються обидва службовим ліфтом генерала в гараж. Гарний настрій генерала передається усім. Хвилева затримка з машиною, при якій за інших обставин черговий офіцер гаражу дістав би службову догану, якимось минає уваги генерала, який із цікавістю розглядає добре обладнаний гараж на певне сотню машин. А може й не розглядає, а так просто блукає думками у просторах... Повз них проїхали аж три однаковісінки «Мерседеси». Генерал не сів ні до одного з них. Це був його стиль. Ніхто не знав, яким автом їхатиме сьогодні генерал. Бувало, з гаражу на московські вулиці виривалось багато машин і ніхто не знав, в якій із них несе своє відповідальне тіло генерал. Цього разу він вибрав досить непоказний із непробивасимими шибамі «Форд». Шофер генерала, старий, досвідчений сержант, відкрив двері й, усміхаючись на весь рот, повний золотих зубів, крикнув:

— Машина подана, товаришу генерал!

Генерал пішов до авто і ніби раптом згадав ад'ютанта:

— Ти мені сьогодні не будеш потрібний... гуляй... І сів важко на м'які американські дивани. Советських авт він терпіти не міг. »Барахло на колесах«...

— Товаришу майор, — підбіг до Зарубіна комендант гаражу — вам яку машину?

(Ви, чули, майоре... це вам не хвіст собачий, Зарубін наче меду ковтнув). Молодець... як ваше прізвище, я згадаю вас при нагоді в розмові з генералом — пообіцяв поблажливо новоспечений майор, — мені давай... от того, що вчора з Англії прийшов. Треба спробувати...

— Рад старатись! — виструнчився лейтенант і гукнув: »Майору Зарубінову подати «Ягуара»! І... треба сказати машина... по-жасто, товаришу майор... рад услужити... Тут будь ласка гальмо... щасливо! — вже гукнув навздогін — не рвіть! З першої занесе...

Цю ніч провів майор Зарубін у своїй Маші. Вона була добра, як ніколи. І він заснув нарешті спокійно, притулившись до її теплого тіла. У сні бачив себе вже генералом, перед яким майор Краснопйоров шаркав ніжкою і белькотів: «рад старатись»... я до ваших послуг... Десь над самісіньким ранком, коли Москва ще спала і тільки на передмістях робітники спішили до праці, Маша ніжним поцілунком збудила Зарубіна:

— Коханий, телефон! Тебе кличе генерал...

— Хто? — спросоння не зрозумів Зарубін. — Хто? Як він посмів... і швидко очунав.

— Переказують, щоб негайно їхав до канцелярії! Машина чекає внизу.

— На якого хрена мені машина, коли я приїхав своєю.

— Так сказано в телефон. Збирайся, милий. Я тебе чекатиму ввечорі.

Як же не хотілося Зарубіну розставатися з Машею! Ох, як не хотілося! Маша прилипла до добре скроєної кагебівської уніформи, але треба було поспішати. Майор вискочив у свіжий осінній ранок. Машина і справді стояла на ходу. Бравий шофер відчинив двері. Зарубін здивувався: а де ж подівся «Ягуар»? А ще раптом блиснуло: хто ж знав, що я у Маші? Я ж нікому ні гу-гу. Але заспокоїв себе зразу: в цій установі знають усе. От браві хлопці, оці з КГБ! Нехай знають! От Машка чортяка як отой «Ягуар»... Просто рве-вимотує останні соки...

— Шофер, ми це куди?

— Прошу не турбуватись, товаришу капітан. Ми вже от зараз будемо на місці.

І справді, машина заїхала до крила Луб'янки і зникла в службовому під'їзді. За кілька хвилин Зарубін швидким кроком ішов за кремезним підполковником, обличчя якого було цілком незнайоме. Дивно, бо Зарубін знав багато осіб за своєї довгої служби. Ліфт, замість піти стрімко вгору, почав падати вниз. Проминули гараж і ще кілька хвилин ліфт падав наче у провалля. Нарешті стали. Кремезний підполковник пішов першим, за ним Зарубін, у якого раптом загуло неспокійно на тривогому серце. Та це ж підвали, в яких проходять слідства і де браві слідчі, що їх Зарубін зустрічав у генерала, розстрілювали...

— Це... ми... чого тут? — заклацав зубами Зарубін. — Я...

Підполковник ні словечка. Він зупинився під одними, шкірою оббитими дверима. На коридорі ні душі! За дверима така ж мертва тиша. На запрошуючий жест підполковника Зарубін несміливо відчинив двері. За великим столом, якраз напроти дверей, сидів Снегов. Коли він побачив змертвіле від страху обличчя Зарубіна, блідо усміхнувся:

— Заходьте, товаришу, заходьте. Я на вас чекаю.

— Товаришу Снегов... товаришу Снегов, — белькотів Зарубін, — як мені приємно вас тут зустріти...

— Мені ще більше, капітане. Вибачте, що вирвали вас з обіймів... сну. Але служба, самі знаєте. Сідайте! — він показав на крісло напроти себе, — от і прекрасно. Тут біля вас папір і ручка. Так ви, товаришу капітан, напишіть усе, що знаєте про ваших приятелів з ГРУ. Не поспішайте. Ми часу маємо доволі.

Зарубін, як підкошений, упав на крісло. Серце забилося скажено, і стало нудно-нудно. Це кінець. Попався...

— Перед тим як ви почнете згадувати, я дозволю собі дещо вам сказати. Ось тут бачите наказ про ваше підвищення у звання майора і клопотання про нагородження орденом Леніна. Тут є наказ про ваш розстріл коли ви... Я не мушу вам нагадувати, що ваше життя у ваших власних руках.

— Хто посмів мене арештувати... ад'ютанта генерала Краснопйорова? Я наказую вам зв'язати мене негайно з генералом!

— Це буде зроблено в одному випадку. — Він показав очима на листки друкованого паперу. — Або ви чесно до всього признаєтесь і я повідомлю товариша генерала, або... я його теж повідомлю, що власноручно вас за зраду розстріляв... Ясно?

— Чого ви від мене вимагаєте? — ледве чутно пролепетів Зарубін.

— Не багато, капітане. Скажу приватно, це між нами, я декілька разів заступався за вас перед генералом. Він наказав вас розстріляти ще минулого тижня... Але я упросив його не поспішати. Ви ж молоді, перед вами кар'єра. Хто не помиляється, той нічого не робить. Так я думаю... правда. — Снегов зробив багатозначущу павзу. А після павзи сказав: — Вас обвинувачувано у зраді органів КГБ, які вам довіряли, а які ви так легко продали. Але ми вам даємо можливість себе виправдати... ви нам про все розкажете. Все... Тоді вас повернемо до обов'язків, якби нічого не сталося. Вашу кар'єру ви зможете продовжувати...

Зарубін уже не слухав. Він уже труп. Чи він їм все розкаже (а власне що розказувати), чи ні, твоя пісня відспівана. Все, що там плете Снегов — буза. З цих підвалів живим ще ніхто не вийшов. Це Зарубін знав добре. Але раптом вирішив продати своє життя дорого.

— Снегов! — сказав він просто — я тобі все розкажу. А ти передаси генералові. Все як воно було. — Тут він у задумі підійшов до Снегова, який і не чекав, що він наблизиться так дуже до нього. — Я тобі все розкажу. — Зарубін блискавично витягнув свого вірного нагана. Замість пострілу з пістоля, цівка якого направлена просто в голову Снегова, лунає сухий металічний звук: клац.

— Ваша любов, Маша, допомогла нам повитягати кулі. Ми приготовані на все... Зарубін не дав закінчити Снегову, щосили бив ручкою нагана по голові. Снегов, заливаючись кров'ю упав на підлогу. Зарубін не міг витратити ні хвилини часу. Живий чи ні,

Снегов, плювати. Треба вирватись з підвалів нагору. Щастя, що він не заарештований, зброя при ньому. Це бачив черговий офіцер на першому поверсі. Підполковника теж не видно. Снегов вірив у свої сили. Вже хотів тікати, як кинув оком на папки, на яких було написано лише числа, але не було прізвищ. У папці, де було його прізвище, були фотографії Маші, Анісімова, усіх із ким Зарубін зустрічався і готував замах на цілість КГБ. Не було часу на вивчання, він узяв під пахву папку і, посадивши Снегова за стіл, вийшов на коридор. Лише один сержант на дорозі до ліфту, та й він салютував Зарубінові. Той відповів, ледве стримуючи тремтіння. На першому поверсі спокійно проходив повз добре знаного йому офіцера. Той трохи здивовано приглядався Зарубінові.

— Ти сьогодні працюєш?

— Та ні. Генералові треба дещо... от я й везу. Є вільна машина?

— Там при вході. Скажи, що я посилаю. Валяй.

Зарубін вийшов на вулицю. Минув авто, про яке згадав офіцер, і діловим кроком пішов вулицею вниз.

Не зразу очунав Снегов.

— Сволоч, вдарив так, що ледве не забив. Де він?

Кремезний підполковник перев'язав голову.

— Він не взяв авта, як ми надіялись... але за ним пішли... Які будуть розпорядження?

Снегов, обмацуючи розбиту голову, бурмотів:

— Не згубить, чуєте! Нехай собі гуляє. Ми його накриємо, як цього собі бажає генерал. Поки все йде добре — але з перев'язки почала скрапувати кров — покличте лікаря. І нема вже тут нічого до роботи. Я зв'яжусь із генералом. А Зарубіна сам шльопну, це буде мені велика приємність... це я можу йому спокійно пообіцяти...

Того ж вечора, коли Зарубін довірився своїй долі на людній московській вулиці, Мая запросила мене до себе. Отак просто погугорити, як це вона любила казати: «Приїдь, Жорка! Посидимо, погугоримо... прийдеш?»

Зрозуміла річ, я ніколи не відмовлявся. Мая дуже рідко запрошувала отак, щоб вбити вечір. Я був приготованим на такі запрошення кожної пори дня й ночі. Сьогодні, як на злість, я дав побачення з Наташею Ребрун, яка просила: «Прийди, чуєш, мені так тебе бракує! А крім того, я щось для тебе маю...»

Колись розкажу докладніше про мою «любов» до Наташі. Скажу лише, що наші відношення на домагання Маї значно покращали. Тобто я починав м'якнути. Наташа була закохана і не були б наші відношення аранжованими, ми зайшли б далеко. Я все таки мав на увазі маршала, який ладний був скрутити голову кожному, хто посягнув би на його доню. Мені не хотілося кінчати так по-

дурному молоде життя і я стримував як міг шалені пориви розбещеної дівчини. Тож я зателефонував на закодований московський телефон її подружки, в якій ми зустрічались. Наташі, на щастя, не було. Я переказав, що сьогодні, як було умовлено, не зможу прийти, бо... важливі службові справи. Переказав тисячі поцілунків моїй маленькій Мімі та що завтра напевно прийду. Фу... одним лихом менше. Через годину приїхала машина, і я сиджу у привітній вітальні Маї. Мая сьогодні не така як звичайно, якась розкисла. На неї напала хвиля хандри. Чогось їй бракує. »Скучно, нудно і нікому морду побить...« — кисло усміхається.

— Сідай, розповідай щось! До речі, як там твоя Мімі? Ну і назвав ти Наташку! Ти дотепник, Жора, дотепник... вип'єш щонебудь?

Мая пішла приготувати вечерю. Раптом без усяких передмов відкриваються двері і... вгадайте кого принесло! Не вгадаєте ніколи! Так само як і я не надіялись би ніколи. А ось він у цілій своїй величній подобі — генерал Краснопйоров! Я так і застиг. Він теж здивований як і я, побачивши мої ноги закладені без сандалів, які я скинув, вигідно на канапі. В руках у мене ілюстрований спортовий американський журнал, сорочка розхрістана. Я розгубився. Ніколи я й не надіявся зустріти його власне у Маї. Хоч миттю в голові сйинули слова »чоловічка« з ГРУ: »Ваша, як ви називаєте її, Мая, коханка генерала. Раджу запам'ятати«. Я й запам'ятав. І ніколи не виявив цього Маї. Залишив цю відомість як козира для якоїсь важливої okazji. Генерал холодними очима наче вивчав мене. Щось подібне до усмішки майнуло на випещеному обличчі. Голосно зідхнувши, підійшов до мене. (Це, як пізніше оповідала Мая, був його звичай — підходити з витягнутою рукою до незнайомого).

— Давайте познайомимось, — проказав басом, — може ви були дуже зайняті?

— Ні, ні... я... (я пригадав, що мушу грати) мені дуже... приємно... — і простягаю руку. О, історичний момент! Я тисну руку наймогутнішій особі в КГБ! Коли б генерал знав кому він тисне руку...

Краснопйоров каже просто: — А де ж наша хозяйка?

Мая стояла у дверях, підперезана запаскою, з мискою, з якої піднімалась запахуца пара. Мая завмерла, я помітив як її руки дрібно затремтіли, але лише на мить. Вона швидко опанувалась і на її рум'яному обличчі завітли ще темніші рум'янці.

— О, боги! Яка несподіванка! Мохаммед прийшов до гори! Юрка! Яка я щаслива! Вибач, я лише поставлю миску й витру руки...

Генерал перебив їй:

— Лиши! Іди привітайся. Кажеш, що ти гора? Мохаммед до гори? Ха ха... гора приходить до Мохаммеда досить часто, а тут... ми вже знайомі, — показав очима на мене. — Знайомі...

Мая підскочила до нього, взявши миску в одну руку, а лівою обняла його за шию і смачно поцілувала в щоку. Генерал удавано крякнув:

— Оце я люблю. Це по-нашому, по-простому. Дай же я тебе, козо, поцілую!

Мая підставила обличчя. Я побачив як блиснули її очі, як вона потягнулась усім станом до генерала. Але він, узявши її обличчя у свої долоні, поцілував у . . . чоло. Тепло, по-батьківському. Зрозуміла річ, йому не хотілось афішуватись перед чужою особою із своїми відношеннями до Маї. Я не буду оповідати про цей вечір у Маї. Хоч про нього може й варто було б писати колись окремо. Ми повечеряли смачно, міцно випили. Я не раз поривався відходити, але генерал мене затримував. І коли я трохи недолуго виправдував свій відхід обов'язками, він немов жартома кинув:

— Куди ви поспішаєте . . . може на вас чекає маршалова донька?

Отож він знав про мене все.

Я вимушено посміхнувся й залишився.

(Далі буде)

Слава ДРИМАЛИК-ШЕВЧИК

ЛІТО

Під горою дрібно дзвонить у воду потік,
Дятель б'є хвилини в годинник кори,
На просторах небо розп'ялось блакиттю,
Біла сонна хмара пливе на лісі.

Шумлять старі сосни у синявих тінях,
Медова живиця в соняшнім теплі.
Нанизує літо доспілі суниці
На тремтливо тонкім соняшнім стеблі.

Вітер чеше гриви ясного колосся,
Приляже хвилину на м'якій межі.
Малює зелену пільну шахівницю,
Золоту у сонці — місячну вночі.

Як надбіжить вечір босою стопою,
Срібним серпом зітне смереки вгорі
Розжене колеса Великого Возу,
Розкине по небі Іванські вогні.

Ще повіє свіжо покошена трава
І терпкавий запах нагрітого пня,
А вже опалена клубиться дорога
У прозорий ранок завтрішнього дня.

10-го вересня 1976 р.

Богдан БОРА

ТИ ТВЕРДО СТІЙ

Устань і в темну ніч іди.
Дивися: у крові півсвіту.
По небу їде грім. Гляди:
Порвали коні поводи,
Викрешують огонь з граніту.

Чи бачиш? Небо все горить,
А грім дере його на шмати.
Чи чуєш? Світ увесь дрижить,
Розсиплеться на дрізки вмиць...
Гляди: нашістья їде прокляте!

Горять огні і їде грім,
Пустивши чвалом коні в небі.
Що він везе в ридвані тім?
Загибель чи спасіння всім?
Гляди: направив вістря в тебе!

Ти твердо стій! Очей не мруж!
У цю хвилину будь гранітом
І груди в сталь закуй чимдуж!
Затям: ти месник, витязь, муж,
Синівства символ перед світом!

Ударив грім: земля дрижить,
Все небо порване на шмати...
Над прірвою життя кричить,
Уп'явши нігті у блакить,
Твоя, сповита димом, Мати.

Поглянь: ятриться в небі шрам,
А чорна ніч — труна розрита.
Стоїть, немов Месія сам,
Відкривши рани всім вітрам,
Твоя вітчизна, градом збита.

Поглянь: стоїть з лицем страшним,
Уся скривавлена й зім'ята,
А з рук, мов з віхтів, в'ється дим, —
Забута й Господом самим,
Найбільша мучениця — Мати.

І знову грім, мов пекла злість,
Об землю б'ється твердо, лунко.
Крізь чорне руб'я світить кість.
Ось вітер клапті слів доніс...
Чи чуєш?

— Визволу! Рятунку!..

Ти твердо стій! Очей не мруж!
У цю хвилину будь гранітом
І груди в сталь закуй чимдуж!
Затям: ти месник, витязь, муж,
Синівства символ перед світом!

1. 10. 1945

(З виправленої автором і приготованої
до друку збірки поезій — Ред.)

НОВЕ ЦІННЕ ВИДАННЯ

В Українській Видавничій Спільці (Лондон, Вел. Британія) появився передрук особливо цікавого історичного роману ІВАНА БІЛИКА

МЕЧ АРЕЯ

— художньо-мистецький твір про давніх русичів і давній Київ, про життя, подвиги і смерть великого полководця Богдана, про званого Аттілою.

Згаданий роман Івана Білика був появився у Видавництві «Радянський Письменник» (Київ, 1972 р.), але відразу був заборонений і вилучений московською цензурою із продажу. Тепер УВСпілька перевидала його без жодних змін. Рекомендуємо його всім, хто цікавиться життям і подвигами наших пращурів та їх славним минулим.

Книга має — 440 стор., тверду обкладинку-оправу із золотим витиском.

Ціна: у Вел. Британії — 4 ф., у США і Канаді — 10 дол., в Австралії — 8 дол., у Німеччині — 20 нм, у Франції — 40 фр, в усіх інших країнах — рівновартість ам. доляра.

У гуртових замовленнях — знижка. Просимо слати замовлення на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Road,
London N1 1LF. Great Britain.

Юрій БУРЯКІВЕЦЬ

КОЛОДЯЗЬ

В кутку, де кетягом старезний пліт
Калина, нахилиючись, голубить,
Стоїть, в насназі неповторних літ,
Колодязь з мшистим, дерев'яним зрубом.
Сім'я грибків розсілась між цямрин,
Врун зеленявість вкращує колоди,
Росою скроплений із яворин,
Глибинні плеса журавель розводить.
В бездонності криничної води
Засвічені сузір'я гаснуть щасно...
Чи хто людину виведе з біди,
Коли дорога загубилась власна?
І на Семена від гостинних хат.
Коли туману нависає клоччя,
В колодязь ластівки мерщій летять,
Тудою шлях до вирію коротший.
Шумить край нього на Явдоху в'яз,
Щебечуть птиці на дротах упругих,
Возрадують тим щебетанням нас,
Пропала лютої зими наруга.
Вже по водицю чарівниці йшли,
Щоб до світання нею причаститись.
Тоді у хланній пропадали млі
Нечисті сили, залишивши віти.
Щедротний світе тих дитячих днів!
Я знову п'ю оту цілющу воду.
Вона ж здоров'я, сила віщих снів,
То честь і спрага рідного народу.
Я на цямрини похилився слизькі,
І заглядаю мрійно у бездоння,
Там ніби біля берега ріки
Лілей росте щасливе оболоння.
Води з колодязя не перепить,
Підземне джерело снагу підводить,
Так нам в реєстрі довгому століть,
Не перевестись козацьким родом.
З колодязя черпаємо снаги,
І вдовольняєм спрагу в ріднім краю,
Щоби дзвеніли сонцем береги,
Хай зелень пишна садом забуяє.
Мов ластівки, тож віримо в блакить,
Калини славим неповторну вроду,
Де журавель причаєно скрипить,
І храмом вічності стоїть колодязь.

м. Чорнобиль, серпень, 1969 рік

Ярослав КУРДИДИК

ЗГАДАВСЯ ДОЩ...

(Із циклу «Друга світова війна»)

Згадався дощ зі снігом в перемісці,
Як пік у пальці, стікав з автомата...
До траншей глибоких долітали з лісу
Дошкульні дисканти — захриплі гармати.

Усе промгло наскрізь і доценту,
Ще й пішла у наступ червона сволота.
З люті, що зростає із кожним моментом,
Хочеться втоптати ворога в болото!

Надвечір принесли друзі якусь юшку,
Навпіл з водою і пронизно зимну,
Посьорбуеш юшку і смієшся нишком:
В ворога ж відбили наступом нестримним...

З тютюну, що в торбі теж промок до нитки,
Задубілі пальці ледь крутять цигарку.
Принесли хлопці з села оковитку,
Частують, сміються і зчиняють сварку.

Просто... із нічого... У всьому дощ винен,
Вмираюча осінь, холод і болото.
Листа принесли з дому, від дівчини,
Але відписати — немає охоти...

Читаю, як пише: «Так тужу за літом»...
Соромно признатись, що тужить за мною, —
А на лист дівочий, ніжний і привітний,
Скрапує з шолома мокрий сніг з водою...

1976

НАУКА І ДОСЛІДИ

Д-р Михайло КУШНІР

БОЛЬШЕВИЦЬКА ФІЛОСОФІЯ

ЧАСТИНА III: ОЦІНКА

Советська пропаганда постійно видвигає три тези, які стосуються філософії большевизму: вона твердить, що ця філософія є, поперше, науковою філософією, подруге, найновочаснішим висловом поступу, супроти якої всі інші філософії є назадняцькі, потрете, що вона має високі гуманітарні цілі, які наближаються, а може й покриваються з християнськими й демократичними. Дві перші тези є повторювані всюди; третя є тільки для зовнішнього вжитку, для переконування європейського й американського світу.

В оцінці большевицької філософії візьмемо ці три тези за підставу і поставимо собі по черзі запитання: 1) яка є наукова вартість большевицької філософії, 2) в якому стосунку вона стоїть до сучасної філософії і науки, 3) який її стосунок до традиційних ідеалів європейської культури.

Обговорюючи першу проблему дамо водночас внутрішню критику большевицької філософії, а саме пригадаємося над науковою вартістю її методи, засновків, над справжністю її аргументації, і т. п.

Критику переводимо на тій самій підставі, на якій ми сперли свій виклад, цебто обох сторін, згаданих у вступі. В зв'язку з тим належить підкреслити, що «Філософічний словник» віддає дуже вірно думку Леніна; особливо, коли йдеться про «Матеріалізм і Емпіріокритицизм» він у «Словнику» прямо по-майстерськи схоплений, — так, що закиди, поставлені філософії «Словника», відносяться з рівною силою до Леніна. Водночас не важко ствердити, що відносно до проблематики, способу доказування і т. п. обширніші твори большевиків не різняться від наших джерел. Коли вони обширніші, то тільки тому, що мають більше цитат із Маркса, Енгельса і поборюваних противників. Щодо Сталіна, ситуація спрощена, бо єдиний його філософічний твір був тут зреферований. А втім підкреслюю ще раз, що не йде про евентуальні «глибші» большевицькі студії, але про ті праці, які є, як офіційний вираз «вірувань» партії, подається советським громадянам у всіх школах — а ними є наші вже згадувані дві праці: «Короткий курс історії Партії» і «Філософічний словник».

Друга проблема дасть нам нагоду до зіставлення вислідів європейської наукової і філософської думки з большевицькою, що дозволить нам перевести зовнішню критику тієї останньої, шляхом зльокалізування її в історії людської думки. Врешті розгляд третьої проблеми дасть нагоду до переведення зовнішньої критики зі становища вже не тільки думки, але також культурних європейських ідеалів.

1. Науковість большевицької філософії

Критерій науковости має зовнішній і формальний характер. А саме, «науковою», в найзагальнішому значенні слова, називаємо систему тверджень, що відповідає певним логічним умовам, завдяки яким вона посідає потрібну ясність і скіленість, незалежно від того, чи ця система правдива, чи фальшива. Йдеться, отже, про те, чи в будові тієї системи застосовано підставові методологічні постуляти, яких застосування є прикметне для кожної системи, що претендує на назву наукової.

Ці постуляти можна поділити на три групи. Перша група стосується ставлення проблем, при чому головною засадою є стисле й ясне ввводження проблем, формулювання їх у термінології, позбавленій каламутности і недоговорень, ознайомлення зі станом даної проблеми в літературі, яку обговорюється і т. п. Друга група відноситься до розв'язань; від цих вимагається також недвозначности, а водночас, з одного боку докладного спрецизування власного становища, з розв'язанням побічних проблем, яке воно насуває, — а з другого боку несуперечности системи. Врешті третій рід постулатів стосується до способу узагальнювання власних поглядів: йдеться про те, щоб емпірична підстава, коли її вживається, була достатньо широка й виразна, щоб логічні докази були позбавлені блудів, щоб не було в системі софістики, догматичного виголошування тез і узагальнювання їх покликуюванням на авторитети.

Усі ті методологічні постуляти є елементарними вимогами кожної науки і загально прийняті в європейській філософії. Власне постійному їх застосуванню завдячує європейська думка свої знамениті висліди на всіх полях. А втім ці постуляти є простим застосуванням засад здорового розсудку до систематичної думкової праці й вони не можуть бути ніким легковажені, хто хоче творити наукову систему.

Нашим тепер завданням є дослідити, в якому ступені большевицька філософія ті постуляти здійснює.

1. Коли йде про проблематику, то її рівень у большевицькій філософії жалюгідний. Можна без переборщення сказати, що ні одна із заторкнених большевиками проблем не поставлена ясно й правильно. Впродовж викладу большевицьких тез я мав вже не один раз нагоду звертати на це увагу.

Зокрема зовсім каламутно поставлена проблема ідеалізму й реалізму, при чому складається враження, що йде не тільки про хибне зформулювання, але також про незрозуміння проблеми. Я згадав вже в реферуванні большевицької теорії пізнання про постійне в ній помішання теоріо-пізнавчої проблеми (який є стосунок пізнаючого підмету до пізнаваного предмету?) з психо-фізіологічною проблемою (який є стосунок людської психіки до людського тіла?). Як далеко ці дві проблеми відмінні, свідчить факт, що предметом пізнання є не тільки зовнішній світ, але також власна психіка того, хто пізнає, що в історії філософії було і є дуже багато визначних мислителів, які займають антиідеалістичне становище в першій справі (цебто твердять, що предмет не є твором підмету), а водночас є антиматеріялістами в другій (цебто вчать, що дух йде перед матерією, або в кожному разі, що не є «другим даним» у порівнянні з нею). До цих мислителів зачисляємо Платона, Арістотеля, Плотіна, св. Августина, Тому з Аквіну, Декарта, Ляйбніца, Льюке, Льюте, врешті багатьох сучасних реалістів, з Н. Гартманом, Ж. Марітенем і Альфредом Норт Вайтгедом на чолі.

Але побіч цього виступає в большевиків ще інше помішання понять і проблем. Вираз «ідея» має саме два значення: підметне і предметне. В підметному значенні ідея це стільки, що певний психічний образ предмету; в предметному значенні «ідеєю» називаємо не складник, але предмет актів тієї психіки. В зв'язку з тим також вираз «ідеалізм» має два значення: коли розуміємо його підметно ідеалістом буде філософ, який дає першість мислі перед матерією; коли натомість розуміємо «ідеалізм» предметно, ідеалістом є тільки цей, хто першість перед матерією дає ідеальним законам, формам, змістам і т. п. Платон, наприклад, а за ним Арістотель, Тома з Аквіну й неотомісти є ідеалістами в другому значенні, але рішучо анти-ідеалістами в першому.

Отже, у большевиків немає й сліду цього відрізнєння. Говорячи про їх емпіризм, я вже згадав, що вони з нехиттю ставлялись до ідеалістичного становища, також у предметному значенні, — але коли вони ставлять проблему, змішують оба поняття. Звідси «ідеалістами» є для них Платон (С/1955 — 374 — С/1963 — 347), Ляйбніц (С/1955 — 228 — С/1963 — 229), всі позитивісти з Августом Контом на чолі (С/1955 — 377 — С/1963 — 350), прагматисти (С/1955 — 384 — С/1963 — 357). Навіть прихильники наївного реалізму можуть водночас бути ідеалістами (С/1955 — 305 — С/1963 — 289). А втім, як не дивно, це не перешкоджає большевикам твердити про «незмінні (отже ідеальні) закони руху матерії».

Також проблема стосунку науки до філософії, себто сцієнтизму, є поставлена неясно, головнo тому, що не відомо, що може в большевиків означати «метафізика», коли Ернст Мах має бути метафізиком, а Спіноза немає ним бути.

Подібно є з махізмом, якого проблема є поставлена таким способом, що свідчить про цілковиту незнайомість стану проблеми і

також дуже неясно. Большевики протиставлять тут знову свою тезу »метафізиці«, яка має напевно дивитися на світ, як на збір нічим непов'язаних предметів. Отже навіть найбільш поверховна знайомість історії метафізики повинна була повчити большевиків, що всі метафізики обороняли тезу, яку большевики їм протиставляють, — а зокрема оборонили її Платон, Арістотель, Пльотин, св. Августин, св. Тома з Аквіну, Дунс Скотт, Декарт, Спіноза, Ляйбніц, Вольф, Кант, Шеллінг, Гегель, Бергсон, Дріш, Александер, Вайтгед. Щойно докладна аналіза різних текстів дозволяє ствердити, що в суті речі большевики мають на думці не кожну метафізику, але плуралістичну метафізику, і таким чином уможливити відкриття їх становища.

Іншим прикладом хибного зформулювання проблеми є проблема детермінізму й індетермінізму, де з відповідей виникає, що большевики стоять рішуче на детерміністичному становищі, а проблема, яку вони собі поставили, не має нічого спільного з проблемою випадку й свободи, але є попросту справою сповидної незалежності з обмеженої точки бачення — наприклад, оцього граду в стосунку до законів, що керують розвитком рослини й людської акції, у стосунку до законів, якими дана людина послуговується. Сама проблема детермінізму й індетермінізму, чи, пак, свободи, не була взагалі поставлена — і це не зважаючи на це, що большевики мають і в цій справі свій рішучий погляд.

Таких прикладів можна б було подати більше. Не бажаючи продовжувати листи, обмежуся до проаналізування одної тільки проблеми в большевицькому опрацюванні, але вона може послужити як типовий зразок їх способу ставлення проблем і »наукового« підходу до них. Йде про проблему речі самої в собі Канта. Тут большевики не можуть навіть заслонюватися твердженням, що їх не цікавлять філософічні проблеми Заходу, бо підіймають дискусію в окресленій справі, з окремим автором, а саме з Кантом.

Емануель Кант (1724-1804) подав слідувачі тези: 1) емпіричний світ є зформований т. зв. формами а ргіорі нашого ума; 2) власне ті форми спричиняють те, що в світі обов'язують безоглядні закони, описувані природничими науками; 3) поза емпіричним світом існує »річ сама в собі«, себто позбавлена цих форм а ргіорі; 4) речі самої в собі пізнати не можемо, бо всяке пізнання полягає на формуванні предмету при допомозі форм а ргіорі, через що він стає частиною емпіричного світу — тоді, як річ сама в собі знаходиться поза світом. Належить завважити, що Кант був, коли йде про емпіричний світ, реалістом і раціоналістом — бо вірив, що цей світ не є продуктом суб'єктивної мислі, але існує незалежно від неї, а водночас твердив, що цим світом володіють безоглядні і пізнавальні наукові закони.

На ґрунті теорії Канта постає проблема, чи і як річ сама в собі є пізнавальна. Саме тією проблемою займаються большевики і,

зацитувавши прізвище Канта, приступають до засадничої з ним розправи. Вони відкидають тезу про непізнавальність речі самої в собі, покликаючися на це, що 1) органічна хемія витворює т. зв. органічні продукти, 2) астрономія доказала систему Коперніка.

Отже є очевидним, що ціла ця аргументація є сперта на повному незрозумінню проблеми. Йде про це, як можна пізнати щось, що знаходиться *поза* емпіричним світом — і не є відповіддю на це питання, коли вказується, що ми пізнали багато речей *внутрі* цього світу: а зарівно органічні тіла, як і рухи небесних тіл належать, згідно з Кантом, власне до емпіричного світу і аж ніяк не є «річчю самою в собі». Щобільше, це що большевики хочуть тут виказати, а саме, що наш розум може напевно багато пізнати в природі, було давно перед ними сказане й узаasadнене... самим Кантом.

Отже, як бачимо, большевики взагалі не розуміють про що йде: вони заявляють, що хочуть відперти тезу Канта, опісля узаasadнюють твердження, що не має нічого спільного з кантівською проблемою і врешті стверджують, що «річ сама в собі» Канта, що-більше, всяка цього роду філософія, є вповні відперта, відкинута. Вони ані не зрозуміли проблеми, ані її не сформулювали. А йдеться про класичну проблему, якої знайомість вимагають в Європі й Америці від кожного студента філософії.

Цей приклад типовий: большевики не розуміють найістотніші проблеми, сповидно ними обговорювані, а метода їх обговорювання є прямо насміхом над всякими засадами наукової методи.

2. Не ліпше представляється справа з розв'язаннями, які дає філософія большевиків: вони всі грішать прямо неправдоподібним примітивізмом.

Вже перша з ряду, обговорена нами большевицька теза, реалізм, сформульована не тільки неясно, але також незвичайно примітивно. Пізнання має полягати на якомусь »відбиттю, фотографуванню, копіюванню«¹ предмету в свідомості. Відразу насувається питання, чи в такому випадку пізнаний предмет не є поза пізнаючим, тоді коли в ньому самому буде тільки відбиття предмету, фотографія, чи, пак, образ. Отже, коли так, то чи можна говорити про пізнання предметної дійсності? Чи не пізнаємо тоді тільки її образ, чи пак, відбиття? Коли пізнаємо тільки образ, яку маємо гарантію, що він відповідає дійсності? Большевики згадують побічно, мимохіть, про практику, як засіб справджувати пізнання, — але коли станемо консеквентно на становищі теорії »відбиття«² (отражения), практика буде мати завжди до діла з відбитками й остаточно не будемо могли ніколи порівняти копії з дійсністю.

Всі ці проблеми можуть бути поборені і, на мою думку, були поборені європейськими реалістами, хоча, очевидно, не на ґрунті простацької, старогрецької теорії копіювання. Однак річ у тому, що ті проблеми існують і категоричне виголошування тези без згадки про них — є крайнім примітивізмом. В Європі реалістична

філософія є сьогодні дуже поширена, всупереч цьому, що можна б судити, читаючи большевицькі писання, — але таке примітивне становище, яке в них зустрічаємо, є цілковито незнане.

Другим прикладом большевицького примітивізму є їх теорія еволюції. Коли все має бути змінне, чому закони руху є незмінні і вічні? Чим є ці закони? Вони не можуть бути матерією, бо до істоти матерії належить, згідно з твердженнями большевиків, її змінність; вони також не є суб'єктивним продуктом думки, з уваги на большевицький реалізм. Звідси виникало б, що вони мусять бути якимись ідеями в платонському стилі, — що, однак, большевики, як крайні противники всякого ідеалізму, не можуть мати на думці. Отже не залишається нічого іншого, як ствердити, що ціла теорія є зле передумана, примітивна і дилетантська.

Не краще з психологією. Не зважаючи на сповидну ясність большевицьких тез, дуже важко є здати собі з цього справу, про що їм властиво йдеться. Слідуючі становища є між багатьома іншими можливі, і їх, відносно до психофізіологічної проблеми, займали європейські філософи: 1) декартівський дуалізм, сполучений з інтеракціонізмом: існують два роди явищ — фізичні й психічні — які взаємно на себе діють; 2) паралелістичний дуалізм, який відрізняється від попереднього тим, що залежність психічних явищ і навпаки — розуміє як функціональну, не причинову; 3) епіфеноменізм, подібний до паралелістичного дуалізму з тим, що одна зі серій, фізична або психічна — вважається детермінуючою і підставовою, а друга похідною; такий епіфеноменізм може бути матеріялістичний, коли дає першість фізикальним явищам, або спіритуалістичний, коли на першому місці ставить психічні процеси; 4) монізм, який твердить, що обі серії явищ є різними проявами тієї самої незваної нам істоти.

Реферуючи большевицьку психологію, я зарахував її до епіфеноменічних поглядів матеріялістичного характеру. Але, хоча думка є без сумніву така, вона в большевиків обтяжена стількома неясностями, що й тут помішання понять безсумнівне. І так, з одного боку двоїстість фізично-психічна дуже чітко підкреслена, говориться навіть про це, що думка є «продуктом матерії» — отже здавалося б, що маємо до діла з дуалістичним інтеракціонізмом. Але водночас довідуємося, що «мозок думає», з чого знову виникає, що думка є не продуктом, але функцією тіла (паралелізм); врешті появляється у большевиків також монізм, згідно з яким усі явища є проявами одної матерії. Як із цим погодити факти, що «матерія відбивається (копіюється) в думці», і що тут належить назвати «матерією» а що думкою, — не відомо. Ціла теорія знову безнадійно каламутна і примітивна.

Я навів тільки три приклади большевицького примітивізму, — але *ціла* їх філософія така сама. Подібно як у проблематиці, так і тут ця філософія є прямо насміхом із наукових засад.

3. Щогірше, большевицькі тези не здійснюють навіть найбільш підставового наукового постуляту і є взаємно суперечні.

Я згадав вже двократно про ті суперечності і намагався їх висвітлити з історичної точки зору. Я сказав, що вони походять із нелогічного сполучення в большевицькій системі двох цілковито різних чинників: матеріалізму природників XIX століття з гегелівською діалектикою. Але зрозуміння походження суперечності не є рівнозначне з її усуненням, а найповерховніша навіть аналіза системи виказує абсурдальність сполучення тез, якими система оперує.

Перша така суперечність виникає між реалістичним і прагматичним розумінням правди. Згідно з реалізмом теза є правдива тоді й тільки тоді, коли стверджує такий стан речей, який предметно існує; так, наприклад, теза «ентропія* постійно зростає» є в тому значенні слова правдивою тоді й тільки тоді, коли ентропія насправді постійно росте. Звідси виникає, що дана теза залишається правдивою без уваги на те, чи факт, який стверджує, є для когонебудь корисний чи шкідливий, так, наприклад, наша теза про ентропію є, згідно з реалізмом, правдивою навіть тоді, коли зріст ентропії спричинює поразки для нас, а свідомість цього стану речей стає причиною послаблення нашої енергії. Натомість з прагматичного становища теза є правдива тоді і тільки тоді, коли це, що вона стверджує, згідне з людськими потребами. Так, наприклад, наша теза «ентропія постійно росте» є зі становища прагматизму правдива тоді і тільки тоді, коли визнання постійного зростання ентропії корисне для розвитку чи то одиниці, чи то даної суспільної групи.

Звідси виникає, що правда тези змінюється незалежно від цього, як представляється фактичний стан, а залежить цілковито від стану потреб: разом із потребами змінюється правда тези, навіть, коли предметна дійсність не підпала жадній зміні. Отже, з прагматичного становища, є зрозумілим, що «кожна наука і кожна філософія є партійна», та, що становить «вираз матеріальних умовин життя» (С/1955 — 358, С/1963 — 338). Звідси виникає теж, що кожна кляса має іншу правду.

Повинно бути ясною річчю, що тільки перше, або тільки друге становище може бути правдиве: бо коли якась теза є правдива в залежності від фактичного стану (реалізм), то не може бути правдива в залежності від потреб (прагматизм). Інакше могло б трапитися, що ця сама теза є рівночасно правдива (бо згоджується з фактичним станом) і фальшива (бо не відповідає потребам), що є очевидною суперечністю. Отже, большевики визнають рівночасно і одне й друге поняття правди: реалістичне, якщо людське пізнання має бути «копією, фотографією, відбиттям» дійсності — і прагматистичне, якщо воно має бути правдивим в залежності

*) Ентропія: ця частина внутрішньої енергії тіла, яка не здібна вже до дальшої переміни на працю.

від кляси, до якої той, що його виголошує, належить, і становити вираз матеріяльних умовин суспільного життя. Будучи з'єднанням «копій, фотографій, відбиток» дійсности, наука не може бути партійною; водночас, будучи вислідом боротьби клас і продукційних стосунків, мусить бути партійною. Суперечність разюча.

Ця суперечність є навіть така велика, що важко опертися спокіс пробувати, чи не вдалося б її усунути шляхом відрізнєння суспільних наук, у яких обов'язувало б прагматичне поняття правди, від природничих наук, що оперують реалістичним поняттям. На жаль, і ця дорога є замкнена для оборонця большевицької філософії. Найперше, сам Сталін підкреслює, що також суспільні науки можуть досягнути предметну правду і стати нарівно стислими, як, наприклад, біологія — учить, отже, виразно, що до них стосується реалістичне поняття правди. Опісля, теза про партійність науки, голошена цілковито загально, охоплює також природничі науки. Врешті на тлі монізму і большевицького сцієнтизму немає підстави вважати суспільні науки науками аж так різного типу, щоб було вільно стосувати в них інше поняття правди, ніж у природничих науках — навіть, якщо б така двоїстість поняття правди була взагалі допускальна в рамках тієї самої системи.

Я подав раніше історичне вияснення походження тієї суперечности. Може бути, що в большевицькій системі можна знайти також елементи, які вможливають витлумачення її генези з систематичної точки зору. Постає її поняття «віддзеркалювання» (пригадуємо, що «теорія віддзеркалювання» (теорія отраження) заступає у большевиків європейську «теорію пізнання»), а саме її двозначність.

Пізнання може бути «копією матерії» в двоякому значенні слова: чи то копією пізаного предмету, — а чи копією процесів, що виникають у тілі пізнаючого під впливом оточення. Виглядає так, що большевики поміщали ті два значення слова, так як багато інших речей, і раз вважають пізнання відбиттям пізаного предмету, — то знову в іншому випадку відбиткою умовин життя, — очевидно посередньою, почерез продукційні стосунки і т. д., але завжди відбиткою підметних умовин буття. В цьому останньому випадку правда буде мати характер зовсім підметний і прагматичне становище стане логічною консеквенцією заложень.

Щобільше, можна не без слушности твердити, що обидва поняття правди, крайньо реалістичне й прагматичне, виникають рівно логічно з матеріялістичних заложень большевицької філософії. Бо сам матеріялізм є нелогічним заложєнням, яке мусить вести до таких суперечностей. Не є нашим завданням аналізувати цю справу — тут вистачить ствердити, що існує суперечність і її не дасться усунути з системи.

Другу подібну суперечність констатуємо в ділянці етики. Большевицька філософія стоїть на ґрунті чисто природничого розу-

міння людини. Вона учить, зокрема, що думка і людська воля цілковито підлягають детерміністичним законам природи. Отже, коли так є, то не можна говорити про жодні вартості, зокрема про жодні обов'язки: природа не знає ані вартостей, ані повинностей, але тільки виключно факти.

Отже з природничого становища не може бути й мови про етику. Можна щонайвище описувати так звані етичні факти, себто стверджувати, що дані люди, в даній епосі й в даному колі, вважали такі чи інші чини етичними, а інші неетичними; натомість не можна жадати від людини, щоб щось чинила, бо все, що учинить є згори, залежне від детерміністичних законів. Це правда, що большевики бороняться перед закидом «фаталізму», але я виказав уже раніше, що спір іде за слова, тоді як доктрина без сумніву виразно крайньо детерміністична.

Отже, мало є філософічних систем, які були б в рівному ступені так сповнені етичних вартостей і моральних норм. Цими вартостями й оцінюваннями большевики деколи заміщують прямо теорію і це в найживотніших справах: так, наприклад, є в них цілковитий брак психології суспільної групи — отже науки, яка з їх становища повинна бути найважливішою — а замість неї дають оцінювання «буржуазних», «відсталих», «назадницьких», «гнобительських» клас і т. п. Щобільше, етика є прямо визнана, здефінійована і подано теоретичні зформулювання її норм. Отже, нічого дивного, що большевизм виступає в пропаганді як етичний рух, який закликає до боротьби, героїзму, посвяти, що апелює до почуття справедливості і т. п.

Маємо тут, отже, до діла з другою різною суперечністю, яку можна витлумачити генетично — походженням большевизму з двох джерел, які не можна погодити, — але усунути цю суперечність із системи неможливо.

Ці два приклади свідчать вимовно, що також під оглядом зціленості система большевицької філософії представляється дуже зле. Побіч них можна б було навести ряд інших неконсеквенцій. Так, наприклад, є брак консеквентного застосування релятивізму до мистецтва, релігії і т. п.

Большевицька філософія, що оперує хибною проблематикою, що формулює свої тези примітивно й каламутно, водночас обтяжена різкими суперечностями і внутрішніми неконсеквенціями.

4. Переходимо врешті до справи узасаднювання тез большевиками. Не зважаючи на те, що проблематика, формулювання тез і зцілення їх філософії, представляють, як ми бачили раніше, жалюгідний стан, — узасаднювання большевицьких тез становить чи не темнішу ще сторінку тієї системи.

Першою річчю, яка мусить вдарити й насторожити кожного європейського читача большевицьких творів, — є неправдоподібний догматизм стилю, в якому вони писані. Цей догматизм полягає на цьому, що тези є — в більшості випадків — виголошувані без

жодного взагалі узаasadнення. Так, наприклад, у Сталіна — отже, в підставовій праці, яка надає напрям усій большевицькій мислі — з монізмом, еволюціонізмом, тезою про скоки, твердженням про розвиток шляхом боротьби, ідеалізмом, матеріалізмом, — отже з найважливішими тезами системи. Вони є подані попросту до вірування. Цілком подібно представляється справа у цього самого автора з другорядними тезами. Так, наприклад, оптимістичне розуміння еволюції подане у нього як рід дописки, втручене речення, без сліду якогонебудь узаasadнення. Аналогічно поступає, в більшості випадків, коли йдеться про основні твердження, ціла большевицька філософська література.

Натомість у большевицькій філософській літературі виступає ряд доказів, давно вже закинений в європейській філософії, а саме з авторитету, покликування на авторитети. Таких авторитетів є, як знаємо, чотири: Маркс, Енгельс, Ленін і Сталін. Їх погляди цитується при кожній нагоді, як докази тез. Сам Сталін, на перших десятих сторінках свого викладу діалектичного матеріалізму дає в тексті 3 цитати з Маркса, 9 з Енгельса і 6 з Леніна, разом 18 — переважно замість доказів.

В філософському словнику («Краткий философский словарь» — под редакцией М. Розенталя и П. Юдина — Государственное издательство политической литературы, Москва 1955 і 1966 р.) немає майже уступу без цитат. Йдучи по черзі від початку, маємо: в гаслі — «Абсолютна і відносна правда» — цитату з Маркса, Енгельса й три цитати з Леніна, в гаслі «Наукова абстракція» — дві цитати з Енгельса, по одній з Маркса, Сталіна і Леніна; в гаслі «Агностицизм» — 3 цитати з Леніна, 1 з Енгельса; в гаслі «Авенаріус» — покликання на твір Леніна; в гаслі «Аналіза і синтеза» — цитата з Енгельса, Маркса, 3 цитати з Леніна, 2 цитати з Сталіна. Немає в Советському Союзі філософських книжок, автори яких не покликувалися б постійно на авторитети. Погляди цих авторитетів цитується як докази тез, докладно таким способом, яким роблено це в ранньому середньовіччі, перед Абеляром, а особливо св. Томою з Аквіну, який остаточно перевів у XIII сторіччі засаду, що авторитет не є джерелом (locus) до аргументації в філософії. Як бачимо, большевики мають на цю справу інший погляд і цитати їх авторитетів відіграють з правила ролю головних доказів у діалектичному матеріалізмі.

Тут і там появляються однак докази, що заслуговують на цю назву, а саме емпіричні, або розумові. На жаль і одні й другі представляються незвичайно слабо.

Коли йдеться про емпіричні докази, — в большевицьких філософських писаннях вдаряє нас брак відкликувань до наукової літератури, в якій можемо знайти узаasadнення даної тези. Це тим більше вдаряє, бо, як знаємо, большевицька філософія категорично відкидає всякий апіоризм і вважається певним родом емпіричної системи. В Європі й Америці, всі філософи емпі-

ристи (наприклад, Бергсон, томісти, позитивісти), вважають своїм обов'язком вказувати на таку літературу. Натомість більшовики вважають себе цілковито звільненими від цього обов'язку.

Не краще є з розумовими доказами. Приклад такого більшовицького розумування ми бачили в обговорюваному вже тексті Енгельса, цитованому Сталіном, про річ саму в собі. Поминаючи вже, що йде про *ignoratio elenchi**, а саме, що більшовики зовсім не аргументують проти тези, яку мають повалити, саме розумування є у високому ступені блудне й помилкове. Так, наприклад, з факту, що зуміли узасаднити теорію Коперніка, зовсім не виникає, щоб не було в світі непізнавальних предметів і щоб ми завжди могли досягнути певності, про що більшовикам йдеться. Аджеж могло б досконалим бути так, що саме в ділянці астрономії, стисліше, коли йдеться про соняшний уклад, така певність є можлива — тоді коли в інших ділянках могло б бути зовсім інакше. А втім зачудовує самовпевненість, з якою наведений нами текст твердить, що теорія Коперніка була доказана: в світлі логіки, факт справдження одної тези, з неї видрукованої, не дає до такого твердження жодної підстави.

В зв'язку зі справою доказування в більшовицькій філософії варто ще звернути увагу на певний аргумент, постійно повторюваний більшовицькими письменниками, коли мають відбивати закиди, ставлені їм противниками. Вони тоді найчастіше закриваються твердженням, що погляди противників є неправдиві, бо становлять частину буржуазної ідеології, отже відсталі, назадняцької, отже фальшиві. Саме так виступають вже Маркс і Енгельс у своєму маніфесті (стор. 120), а за ними, на кожному майже кроці, сучасні більшовики. З уваги на те, що цей «аргумент» так часто вживається, є доконче потрібно пригадуватися над його вартістю.

Отже, цей «аргумент» не має жодної вартості. Бо навіть, коли приймемо, що противник більшовизму є дійсно назадником, реакціонером, що більшовицька теорія, яка узалежнює зміст філософії від класової приналежності, є правдивою — можемо ствердити на тій підставі щонайвище *чому* цей противник саме таке твердження виголошує, а не що воно є науково варте, наприклад, *чи* воно є *правдиве*. Можна б було також стати на становищі, що все, що голосять не-більшовики є фальшиве, але саме це треба доказати, виказуючи вищість більшовицької системи, а в доказі не вільно спиратися на цьому, що саме маєть доказати. Щогірше, більшовики не можуть зайняти таке становище з тієї простої причини, що багато мислителів, яких більшовики вважають реакціонерами й назадниками, а саме томістів, репрезентантів «клерикального обскурантизму», голосили і голосять реалізм, який власне обороняють більшовики, — і що такий типово буржуазний філософ, як Гегель, голосив еволюцію скоками і т. д.

*) Ignoratio elenchi — загублення провідної думки в розумуванні.

Отже «аргумент» є ще менше вартий ніж звичайні большевицькі розумування.

Підрядної ваги прикметою большевицьких філософічних писань є вживання як аргументу лайки й наклепу. Так, наприклад, Ленін, у своєму творі «Матеріалізм і емпіріокритицизм», називає позитивістів «звироднілими бовтунами, що називають себе філософами» (т. 14, стор. 193), а позитивізм «вульгарним буржуазним шарлатанством» (т. 14, стор. 208); це має бути, згідно з «Філософічним словом», — «розторощуюча критика позитивізму» (С. 377). Таких місць можна зачитувати сотні. Є це справа настільки цікава, що уникання лайки поручає європейська методологія наук не з уваги на ввічливість, але, щоб уникнути непотрібних слів, бо лайка й наклепи не можуть бути науково придатними. Але большевики мають на це, як бачимо, інший погляд.

У висліді філософічні праці большевиків, які я взяв тут за підставу, становлять не наукові студії — бо від таких студій вимагається узаasadнення тез — але певного роду катехизми большевицької віри. Вони різняться від християнських катехизмів, під формальним оглядом, тільки тим, що писані незвичайно неясно. каламутно, і що сповнені суперечностей. Поза тим у працях большевиків виступають усі ціхи катехизмів: брак проблематики, брак доказів, догматизм, покликування на авторитети.

Загальна відповідь на перше питання, яке ми поставили собі на початку цього розділу («науковість большевицької філософії») — мусить бути, отже, для большевицької філософії вповні негативна: ця філософія не має майже жодних прикмет наукової системи. Коли вона й є навіть філософією (про що можна сумніватися, з уваги на її догматичний характер), немає жодних підстав, щоб називати її науковою філософією. В Європі й Америці немає ні одного філософа, не зважаючи на напрям і переконання, який писав би таким способом, як це роблять большевики. Матеріалісти і спіритуалісти, реалісти й ідеалісти, детерміністи й індетерміністи обороняють деякі большевицькі тези, — насправді немає ані одної тези, з обговорюваних вище, яка не мала б своїх прихильників у «буржуазній» філософії — але немає ані одного, який оборонив би їх таким способом, як це роблять большевики.

Треба звернути на це увагу, що большевицька філософія є обов'язковим предметом навчання в усіх школах Советського Союзу. Наслідки монополію і популяризації такої системи мусять бути катастрофічні для рівня думки й культури мас, приневолених студіювати цей каламутний збір суперечних і зле передуманих тез, подаваних у найпримітивнішій формі на віру.

Далі обговоримо проблему новочасности большевицької філософії.

КРИТИКА Й ОГЛЯДИ

Іван СИДОРУК

ПОСТАТЬ МАЗЕПИ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ
ТА В ПОЕЗІЇ ЯРА СЛАВУТИЧА

У своїх болюче реалістичних роздумуваннях про трагічну долю Мазепи, поет-історіософ Євген Маланюк чітко сформулював давню істину: »Вироки історії часто-густо бувають помилкові, але завжди неблаганні. І ще римляни дали на це вічну формулу: *vae victis* — горе переможеним!«¹. Переможений, разом із Карлом XII під Полтавою 1709 р., Мазепа однак живе в серцях своїх земляків, як символ збройної боротьби за волю України, і також у мистецтві, бо музи були ласкавіші до нього, ніж бог війни, Марс. Доказ на це — також і Трофеї (1963) Яра Славутича.

Великий гетьман України, Іван Мазепа-Колединський (народився бл. 1639 р., гетьманував від 1687 до 1709) — це єдина постать української історії, що в світовій літературі та мистецтві здобула таку популярність, як безсмертні теми Прометея, Фавста, Дон-Жуана...

Мистець-творець витає у сфері уяви, у царині інтуїції, правдоподібності, не обмежений історичними фактами, і тому мистецтво не завжди рахується з історією. З такої ж причини й постать Мазепи в мистецтві й поезії часто окутана серпанком легендарності, загадковости, фантазії, далека від історичної правди. Чужинців майже не цікавив час, місце, історичний Мазепа, його боротьба за волю України. Більше від правди промовляла їм до уяви романтична легенда, на тлі якої вони могли снувати золоте прядиво власної фантазії. Тому то й Мазепа в чужинецьких творах переважно тратив українські риси, прибирав універсальний характер, утілюючи в собі загальнолюдські прагнення та ідеали.

Де початок такої великої популярності імені Мазепи? Українці не мають сумніву, що до розголосу імені Мазепи причинилась сама грандіозна постать великого гетьмана. Між іншим, Маланюк думає, що »культурне будівництво Мазепи було — так би сказати — лише псевдонімом його будівництва державного, обмеженого обставинами, але, тим не менше, реального...«

1) Є. Маланюк: *Illustrissimus Dominus Mazepa* тло і постать (Нью-Йорк: Вісник ООЧСУ), 1960, стор. 6.

І тільки з такої точки погляду ми зможемо оцінити і далекосяглість замірів Мазепи, і велич його в історії нашої Батьківщини, велич, що є — для нашого національного інстинкту — безсумнівною... мимо полтавської катастрофи. Так само, як та велич Мазепи — інтуїтивно-мистецько — була безсумнівною для Байрона, Гюго, Словацького, Ліста чи Вернета, ба й ворога; мимо ретельного й поспішного виконувannya царського замовлення, О. Пушкін, будучи все ж поетом, не міг тієї Мазепиної величі — всупереч завданню — цілком приховати, хоча б поміж рядками своєї славнозвісної поеми, що залишається вікопомним зразком коктейлю брехні й майстерства, таланту й плазування, надхнення й самогвалту².

Децо інакше думають чужинці... Напр., французький академік літератури, віконт Е. М. де Воґюе (1848-1910) гадає, що славний поет, лорд Байрон (1788-1824), відкривши одного дня Вольте-рову історію Карла XII та зосередивши свою творчу увагу на романтичних пригодах Мазепи, обрамував його ім'я золотом і самоцвітами. Відтак Мазепа, зодягнений промінням слави, стає живою постаттю для всіх прийдешніх поколінь, для яких магичні склади його імени завжди будуть вимовлятися із пошаною. «По-езія, — каже далі де Воґюе, — це друга мати, що притуляє мертві постаті до своїх грудей і оживляє їх принагідно так, як тільки божественна фантазія дозволить їй³. Зі славної поеми англійського Байрона черпають своє надхнення Гюго для орієнтальної поеми і Пушкін «для свого шедевр». Мистці спопуляризували його у світі так, що тепер «нема школяра, який не знав би цього імени».

Мазепа, — продовжує де Воґюе, — персоніфікує славу країну, Україну, та історичний нарід — козаків. Кожного літа, твердить далі віконт де Воґюе, — коли я виїжджав у ті землі, мої друзі не забували вигукнути: «Ах так, Україна, країна Мазепи, де козаки бороздять степи, прив'язані до диких коней!»⁴.

За Байроном, Гюго і Пушкіном⁵ славне ім'я Мазепи підхопили малярі (Вернет, Шасерьо, Булянге, Бодмер, Міє)⁶ і композитори (Ліст, Педротти, Чайковський, Неріні, Гіппс, Придаткевич)⁷, які

2) Там же, стор. 22. М.ін. на це натякає також (обережно) і радянський вчений, Н. В. Богословський: «Перемир'я Пушкіна з урядом показано до певної міри в „Полтаві“», в книжці *Пушкін о літературі* (Москва, Академія, 1934), стор. 511.

3) V-te E. M. de Vogüé: "Mazepa: La legende et l'histoire", *Le fils de Pierre le Grand* (Paris, 1889), 204.

4) Там же, стор. 205.

5) A. Jensen: "Mazepa in der modernen europaischen Dichtung", *Ukrainische Rundschau* (Wien, 1909), No. 7; L. and J. P. Pauls: "Mazepa in World Literature", *Ukrainian Review* (London, 1971), No. 4, 62-69; No. 2 (1972), 78-80. Богдан Романенчук: «Іван Мазепа в європейській літературі», *Вісник*, кн. 5 (Львів, 1934), стор. 366.

6) J. P. Pauls: "Great Maecenas of the Arts Glorified by Painters", *Ukrainian Review* Vol. XIII (1966), No. 4, 17-32.

7) J. P. Pauls: "Musical Works Based on the Legend of Mazepa", *Ukrainian Review*, Vol. X (1964), No. 4, 57-65.

перенесли його романтичні пригоди та трагічні події з його життя на полотно й ноти. Як уже згадано, чужинців цікавив не історичний Мазепа, а лише романтична любовна легенда про нього, на тлі якої вони могли давати волю своїй фантазії. Українського кольориту, української музики ми там майже не знайдемо. Все ж таки, українці можуть бути гордими, що на тему легенди Мазепи — борця за вільну й незалежну Україну — написано так багато різних творів. Деякі з них безсмертні. На жаль, самі українці мало потрудилися у ділянці відтворення великого гетьмана.

Щоб показати красу й поезію чужинецьких творів про Мазепу, подаю тут кілька прикладів. Ось як Байрон у своїй поемі «Мазепа» (1819) малює шалену їзду прив'язаного до коня голого Мазепи в Україну (в перекладі Дмитра Загула). Тут майстерно передана безодня страждань, пластика і гармонія слова, колорит безмежного степу, рух і неймовірний темп:

Вперед, вперед! — мій кінь і я
Помчали, мов на крилах вітру;
Міста і села, і поля...
Неначе в ніч морозну світлу
На небі метеор між зір,
Так ми черкаємо простір...
А на шляху ні міст, ні сіл —
Крім степу, дикої країни
У чорнім обводі лісів...

Наприкінці поеми Мазепа робить філософічний підсумок своєї омаль не душегубної кавалькади:

Безумний, що в гніву палкому
Помстивсь так люто на мені,
І в'язня голого із дому
В пустиню вигнав на коні,
Він путь проклав мені до трону.
Хіба ж ту долю нам збагнуть?

Байрон надхнув великого французького письменника Віктора Гюго написати майстерно свого «Мазепу» (1828):

— І ось нараз без стриму,
Людина й кінь летять у далечинь незриму
Крізь вибалки пісків,
Самі, у гомоні та куряві пустари,
Мов блискавка зміїна ріже чорні хмари
У здогоні вітрів!

У Гюго Мазепа падає з конем майже мертвий:

... цей труп живий, що, повзаючи, гине,
Колись іще буде народом України
Звеличений як князь ...
Страхітна його велич з його мук повстане.
Колись керею вдягне прадідних гетьманів
У сяєві зіниць;
А як у ній з'явиться — степові народи
Пішлють йому назустріч фанфар хороводи
І падатимуть ниць! ..

У другій частині своєї поеми Гюго оспівує нестримні пориви людського генія, що на шляхах життя, мов той степовий вершник, несе »в шамотні скаженій« фавстівську, допитливу людину кудись »за овиди світів«, щоб на безмежжі космосу напитися знання »із вічної ріки...« В тім апокаліптичнім змаганні, не раз упадеш на краю могили, але коли ти востаннє збереш свої сили і встанеш, »ти — володар!«⁸

В байронівському дусі оспівав Мазепу у славній поемі »Война-ровський« (1825), співець повстання російських »декабристів«, Кіндрат Рилєєв, що радив російському народові наслідувати козаків⁹.

Рилєєв представив Мазепу як щирого патріота, що, »спасаючи Україну від оков, готов був жертвувати своєю честю« і що так як і цар Петро жив тільки »для блага своєї Батьківщини«. В записках до трагедії »Мазепа« Рилєєв полишив кілька незакінчених віршів великої краси:

Пусть гремющей быстрой славой
Разнесет везде молва,
Что мечом в битвах кровавых
Приобрел казак права! ..
Смело, дружно за Мазепой,
На мечи и на огонь!¹⁰

Це уривки з »Пісні сторонників Мазепи« (1825), де використані також слова вірша самого Мазепи: »Нехай вічна буде слава, же през шаблі маєм права!«

Як протест проти представлення Рилєєвим Мазепи в почесній ролі »героя свободи« Пушкін написав, — каже Маланюк, — свою »славнозвісну« поему — »Полтаву« (1828-29), де наш гетьман показаний »зрадником царя Петра«, і тим, хто »клопоче стратити

8) І. Сидорук: »Мазепа в чужій літературі«, Календар »Свободи« на 1959 рік (Джерсі Сіті, 1959), стор. 81-82.

9) Там же, стор. 87.

10) К. Ф. Рилєєв: Полное собрание сочинений (Москва, Академия, 1934), стор. 261.

батька зведеної ним дівчини» — Мотрі. Найгірший опис Мазепи, як доказав де Воґюе, Пушкін зачерпнув зі споминів про Мазепу українця Теофана Прокоповича. («Но чем Мазепа злей...»)¹¹

Особистий приятель Пушкіна, М. Максимович — також українець — ствердив у *Атенеї* (1829) «історичність» його поеми. Проте сам Пушкін у передмові до «Полтави», між рядками, визнає, що: «Мазепа есть одно из самых замечательных лиц той эпохи». В його талановитій поемі є прекрасні місця, що зогрівали серця української молоді, як писав у своїх споминах великий український діяч, міністер УНР, Олександр Лотоцький:

Першу відому, хоча й загальну й неясну думку ширшого національного змісту накинув мені так улюблений у мої дитячі літа російський поет, що в «Полтаві» вкладає в уста Мазепи такі недвозначні слова:

Давно без вольности и славы
Склоняли долго мы главы
Под покровительством Варшавы,
Под самовластием Москвы.
Но независимой державой
Украине быть уже пора...¹²

Недаром «Полтава» Пушкіна переважно і не згадується в радянських підручниках літератури середніх неросійських шкіл¹³.

Українські критики лають Пушкінове спотворення постаті Мазепи, але ні словом не згадують джерело його — проповіді Теофана Прокоповича, що спершу присвячував свої панегірики та трагікомедію «Владимир» (1705) Мазепі, а по полтавській трагедії (1709) перевершив самого царя Петра в оплюгавленні колишнього свого добродія:

Скверное лицо, мерзкая маскара, струп и стыд твой, Мала Россия, измена Мазепина. О врага нечаянного! О изверга матери своея! О Иуды новаго!¹⁴

Подібно відгукувались інші, напр., Степан Яворський.

Погано відгукнулись про Мазепу і «посполиті люди», що після конфлікту «аристократа» Мазепи з «демократом» Палієм стали по боці останнього, співаючи:

Ой не знав, не знав проклятий Мазепа, як Палія назвати;
Ой став же, став проклятий Мазепа на бенкет запрошати.

11) Е. М. де Воґюе: *цит. праця*, стор. 254-55. Також: J. P. Pauls, *Pushkin's "Poltava"* (НТШ, 1962), стор. 25-26.

12) О. Лотоцький: *Сторінки минулого*, ч. 1, Варшава (Праці УНІ), 1932, стор. 98.

13) П. Д. Краевский: *Русская литература для нерусской средней школы* (Москва, Госучпед Изд., 1956), стор. 165-260.

14) А. И. Кузьмин: *Героическая тема в русской литературе* (Москва, 1974), стор. 33.

— Ой приїдь, приїдь, Палію Семене,
Да на бенкет до мене!
Ой скоро Палієнко Семен зі своїм військом приїжджає,
Ой так скоро проклятий Мазепа чашу меду висилає.
Ой п'є Палій, ой п'є Семен, да головоньку клонить,
А Мазепин чура Палію Семену кайдани готувить...¹⁵

Доля Палія, його заслання на Сибір, — znana всім з історії. Нарід обдарував Палія легендарними рисами як безкорисного борця за свободу і створив про нього багато пісень і дум, як ось ця наприклад:

Шведського року нещасливого літа
Не одна то душа християнська
Безневинно пішла з сього світа....¹⁶

Ближче до Запоріжжя, в селі Багатому колишньої Єкатеринославської губернії, І. Манжура записав ось таку ворожу пісню про москалів:

Та-же не світ, та-же не світ, та-же не світає,
Та хитрий москаль запорозьку землю та кругом об'їжджає.
Та об'їхавши запорозьку землю, став степ межувати,
Ой став городи, панські слободи, по річках сажати.
Ой, обсадивши панські слободи, та не буде владити,
Ой очисте Кроль (Карло XII) сюю Україну аж по саму лінію...¹⁷

Батько нової української літератури, Іван Котляревський, у своїй перелицьованій «Енеїді» (1798) так згадує настрої в Україні після полтавської трагедії:

Полтавську славили шведчину,
І неня як свою дитину
З двора проводила в поход;
Як під Бендер'ю воювали...¹⁸

Ще на допиті в справі Кирило-Методіївського братства (1847) виявилось, що Тарас Шевченко з усіх гетьманів найбільше «під-носив Мазепу»¹⁹. Великий український Кобзар збирав пісні про

15) М. Максимович: *Украинские народные песни*, ч. I (Москва, 1834), стор. 58-59.

16) М. С. Родіна: «Полтавський бій в українській народній творчості», *Полтавська битва*, ред. С. М. Белоусова і О. П. Оглобліна (Київ, АН УРСР), 1940, стор. 179-195. Тут очевидно відзеркалений радянський ворожий погляд на Мазепу. Та нарід у піснях називає Мазепу «проклятим» і мабуть не лише тому, що церква з наказу царя викляла його.

17) *Киевская старина*, т. I (1882), стор. 435-6.

18) М. Т. Яценко: В. М. Гнатюк (Київ, «Наукова думка», 1966), стор. 39.

19) П. Зайцев: *Життя Тараса Шевченка* (Нью-Йорк, НТШ, 1955), стор. 175.

Мазепу, а у своїх археологічних нотатках (1845-46) залюбки записував про кожну церкву, євангеліє, чашу, уфундовану «знаменитим анафемою Іваном Мазепою». Своє ставлення до великого гетьмана Шевченко засвідчив у малярських (напр., «Умираючий Мазепа», «Марія» (Мотря) тощо) та поетичних творах, як містерія «Великий льох» (1845) і поема «Іржавець» (1847). У містерії душа дівчини карається, що напоїла коня цареві Петрові після полтавської перемоги²⁰. У поемі «Іржавець» геніяльний поет вказав на головну причину поразки Мазепи під Полтавою 1709 р., а саме на його сумний, хоч політично можливо і виправданий конфлікт із Хвастівським полковником, Семеном Палієм, якого 1704 р. Мазепа підступно заарештував на бенкеті в Бердичеві і потім «намовив царя» заслати його на Сибір^{*}. Нарід осудив гетьмана за це, тому-то в піснях Мазепа — «проклятий», а Палій — «великий лицар», що безкорисно бореться за свій край, за нарід.

Поет в «Іржавці» вказує на те, що лише єдність може привести нарід до перемоги — «пшеницю пожати»:

Ой, пожали б, якби були
Одностайно стали,
Та з Хвастовським полковником
Гетьмана єднали²¹.

У своєму вірші «Бували воїни і військові свари» (1860) Шевченко за три місяці до своєї смерті ще раз нагадав своїм землякам про зрадників, таких як «Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї», що занепастили Україну. «Єдиномисліє і братолюбіє» — це найбільша надія безсмертного Кобзаря для досягнення волі своїй Батьківщині.

Під впливом *Історії русів* і «Полтави» Пушкіна та головно під впливом народних пісень Степан Руданський скомпонував свою мелодійну історичну поему: «Мазепа, гетьман український» (1860), де його вірш звучить прекрасно, мов козацька пісня:

Не орел то сивокрилий
Квилить серед степу:
В Білій Церкві свою гадку
Гадає Мазепа.
Він гадає, поглядає:
Тиха Україна,
А далеко на півночі
Встала хуртовина.
Встала страшна хуртовина,
Світу не видати,
Хоче Москва із Ляхами
Шведа воювати.

²⁰) С. Смаль-Стоцький: *Т. Шевченко: Інтерпретації* (Нью-Йорк, НТШ, 1965), стор. 52-62 («Великий льох»).

^{*}) П. Заярський, «Шевченко і Мазепа», *Овід*, ч. 3 (101), Чикаго, 1959, стор. 7.

²¹) Т. Шевченко: *Повне зібрання творів*, т. II (Київ, АН УРСР, 1963), стор. 46; J. P. Pauls: «Shevchenko on Mazepa», *Ukrainian Review*, Vol. 14, 1968).

На вістку про страшну поразку царя Петра «коло Нарви» (1700) заклопотаний гетьман рішає, що пора встати йому за волю України:

Він гадає, промовляє:
»Чого ж іще ждати?
Та лучшого тепер часу
Нічого чекати.
І нічого похилятись,
Бити головою
Перед вражою Ляхвою
Та перед Москвою...«

Останні чотири рядки — це відгомін славної заяви Мазепи із «Полтави» Пушкіна, заяви, що запалювала серця молодих українців, таких як Лотоцький, вічною любов'ю до України:

Но независимой державой
Украине быть уже пора!..

Руданський підхоплює це рішуче «пора» і, як типовий український пасічник, творить прекрасну картину:

Україна ціла
Надоокола Мазепи
Роєм загуділа:
»Пора, пора!..«

Як було в історії — кінець Мазепи у поемі трагічний. Гетьман несподівано помер у Бендерах:

Не сипали над гетьманом
Пишної могили...
Ніхто її не покаже,
Ніхто не згадає;
Їден чумаки, як в Бендерах
Солі набирає
Та ночує із волами
Серед того степу,
Мимоволі спогадає
Гетьмана Мазепу...²²

Ми подали коротко зарис постаті гетьмана Мазепи у світовій поезії та в українській. Це дає нам тло та історичну перспективу для аналізу поеми Яра Славутича на обговорювану тему. Мазепині роковини завжди спонукували українських поетів, малярів,

²² С. Руданський: *Твори*, т. II (Львів, «Просвіта», 1913), стор. 62-87, та І. Пільгук: *Степан Руданський: Нарис життя і творчості* (Київ, 1956), стор. 80.

композиторів патріотичними творами звеличати визначного володаря України. Один склав навіть віршовану біографію великого гетьмана, що в дечому нагадує Пушкінову «Полтаву», як колись влучно хтось уже відзначив. Трагедія однак у тому, що злободенні зусилля майже всіх наших поетів безслідно гинуть у тіні великого першовзору. Більшість патріотичних віршів лишається призабута в ювілейних календарях.

Інакше стоїть справа з патріотичною поезією Яра Славутича: з його глибоко-рефлексійної книжки *Трофеї*, 1938-1963, на тему збройного чину Мазепи «встає маєстат золотавий лункої в віках булави»²³. Приємна його патріотична наснага ще й тим, що Славутич народився на історично-запорозьких землях, виростав у вбивчій антиукраїнській радянській дійсності, де «партійні» поети вважають наших гетьманів за «найгірших гнобителів», а царя Петра, за наказом із Москви, величають. Напр., вислужник Натан Рибак ганьбить навіть Богдана Хмельницького, хоч його як «воссоединителя» офіційно там згадують добрим словом. Микола Терещенко тільки й міг сказати українцям таке:

Встають споруди Дніпрельстану,
чекають синю далечінь;
а їм — ввижаються гетьмани,
кричать: «Затримайте розгін!»
І агітують за барокко,
обстоюють церковний стиль...
Щоб відродить свою епоху,
здіймаючи ворожий пил²⁴.

Славутичів *Маєстат* (1962), що увійшов до *Трофеїв*, має для нашої теми всього п'ять віршів (80 рядків) і розділи з поеми «Мазепа» — тільки 172 рядки. Тож розглянемо їх за порядком.

1. Вступний вірш першої частини збірки *Маєстат* має заголовок «Маєстат Булави», який дає ключ до розуміння історичних міркувань поета, до його «вірую», а рівночасно з'являється поетичним заспівом до поеми «Мазепа». Для Славутича булава є символом «звитяжної слави», яка віками представляла собою «маєстат золотавий». В його очах вона має майже містичну силу:

Під нею змагалися вої,
Вітаючи владу берла.
Із надер землі січової
Для неї наснага текла.

(Далі буде)

23) Яр Славутич: *Зібрані твори, 1938-1978* (Едмонтон, Славута, 1978). Далі цитуємо з цього видання, в якому тексти, наново переглянуті автором, іноді відрізняються від тих, що вміщені у *Трофеях* (1963).

24) Яр. Гординський: «Мазепа в поезії Советської України», *Життя і знамя*, Львів («Просвіта»), 1937, річник X, стодр. 230.

О. д-р Іван ТИЛЯВСЬКИЙ

ДО 25-ЛІТТЯ ПАПСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ СЕМІНАРІЇ В РИМІ (Закінчення, 2)

Невеликий гурток студентів, кандидатів до УМС в Люрі, що їх зібрав з доручення Кир Івана Бучка його Генеральний Вікарій на Францію, о. митрат Я. Перрідон, ще до приїзду укр. отців салезіян до Люрі, знайшов тимчасово приміщення у французькій Малій Семінарії в Орлеані, бо будинок в Люрі, призначений на приміщення МС, був у кепському стані і потребував основних ремонтів і перебудови, щоб міг бути відповідним для школи. У дні, вільні від навчання, учні доїжджали з Орлеану до Люрі (19 км віддалі) помагати дещо у порядкуванні будинків. На початку (1951-1952) було вписаних 17-ох студентів: усі з терену Франції. Офіційна назва школи, затверджена місцевою владою була: »Institut Ukrainien St. Jean Bosko à Loury« (Український Інститут ім. св. Івана Боско в Люрі). Найбільше число студентів досягнула МС в Люрі у шкільному році 1953-54: 52-ох учнів. Навчання відбувалося у французькій мові з доповненням українознавчих предметів українською мовою. Але скоро, вже від першого року навчання (1952-1953), показалося, що МС не може обмежуватися лише до кандидатів із терену Франції, бо наша еміграція в цій країні нечисленна і не є в силі дати вистачаюче число кандидатів, щоб можна було вести школу на гімназійному рівні з повною програмою навчання. А проти можливостей збирати учнів з інших європейських країн — Англії, Німеччини — де було більше нашої еміграції, висувалась проблема практичного характеру: для учнів з інших країн справляла трудність французька мова, в якій велось навчання, і учнів із терену Франції, які добре володіли французькою мовою, не можна було ставити по клясах разом з іншими, що не посідали знання тієї мови. Та все таки було по кількох учнів, і з Англії, і з Німеччини. До тих згодом долучилася група хлопців, що прибули із Трієсту — діти наших переселенців з Югославії, які в таборі біженців у Трієсті вичікували на виїзд на еміграцію до позаокеанських країн, здебільша до Австралії.

До цих мовних проблем, що утруднювали набір кандидатів, із часом додалися ще інші нові: директором школи мусів бути французький громадянин. Упродовж порівняльно короткого періоду існування МС в Люрі (1952-1956) було їх трьох по черзі: Д'Егр, Леконт, Мазе. Французькі отці не розуміли нашої проблеми і все більше наголошували потребу асиміляції наших учнів, а ми, укра-

їнські священики, мали б бути їм лише допомогою в тому процесі асиміляції. *Така була їх опінія.* Це все творило певні непорозуміння в педагогічній праці, розбіжності у вихованні семінаристів та у веденні установи, бо ми не могли піти на співпрацю для асиміляції українських дітей до чужого середовища.

Але остаточно долю УМС в Люрі вирішило створення окремого Ординаріату для вірних Східних Обрядів, включно з українцями-католиками. Ординарієм став Паризький Архієпископ Кардинал Фельтен, тим-то Апостольський Візитатор для українців у Західній Європі, Архієпископ Кир Іван Бучко, був позбавлений юрисдикції над своїми вірними у Франції. Таким чином і УМС в Люрі з усією посілістю *перейшла під заряд Паризького Ординаріату*, який не був дуже зацікавлений утримувати школу для українців, яка не діяла по їх лінії асиміляції. І весною 1956 року до Дирекції УМС в Люрі, як рівно ж і до Отців Душпастирів на терені Франції, прийшло зарядження з Ординаріату, затверджене Кардиналом Фельтеном, *що з кінцем шкільного року 1955-1956 школа ліквідується.* Генеральний Вікарій для українців, о. Маврикій Ван де Малє, ЧНІ, та українські Отці Душпастирі прийняли рішення, як доконаний факт, а дехто навіть із вдовolenням, бо мав у плянах організувати дещо при своїй парафії. Після закінчення шкільного року учнів відіслано на вакації із заявою, що наступного шкільного року вони вже не вертають до Люрі. Якщо хтось із них хочє продовжувати свої студії в українській школі, може внести подання до нової МС, що мала організуватися в Італії в Кастельгандольфо біля Риму. Українські Отці-Салезіяни повернули до Італії, за вийнятком о. Івана Тилявського, що його призначено на професора в салезіянському Богословському Інституті в Лювені, в Бельгії.

Не враховуючи перших кількох місяців (від грудня 1951 до червня 1952 р.) — коли велись ремонти й перебудова будинку із пристосуванням до вимог школи, *УМС в Люрі проіснувала повних чотири шкільні роки: 1952-1956.* Визначними подіями в житті МС в Люрі були щорічні офіційні візити Апостольського Візитатора Кир Івана Бучка, який присвятив стільки уваги цій установі, що весь час вважав її «дитиною свого серця». Величаво пройшли також відвідини Генерального Настоятеля Салезіянського Чину, о. Рената Дзджотті, 4-го березня 1953 року. Цій події присвячений майже цілий випуск коротенького бюлетеня «З життя УМС в Люрі», ч. 3, лютий-березень 1953 р., що появлявся час до часу циклостилем, призначений зокрема для родин наших студентів, бо інформував їх про життя і діяльність малих семінаристів. В Люрі одержали з рук Кир Івана Бучка дияконські чи ієрейські свячення кілька українських Отців-Салезіян. Деякі з них працюють тепер в УМС у Римі. Відійшов уже у вічність (14-го грудня 1976 р.) о. Кость Лихач, який теж у Люрі одержав ієрейські свячення (26-го червня 1955) і довгі роки працював в УМС.

Мабуть найбільш імпонуючою подією в Люрі було посвячення УМС 29-го червня 1952 року. Присутність високих церковних достойників: Кардинала Є. Тіссерана, префекта Східньої Конгрегації; Апостольського Нунція в Парижі, Архiepіскопа Д. А. Ронкаллі (пізніше Папа Іван XXIII); єпископа Рюппа, Генерального Вікарія Паризької Архидієцезії; єпископа Орлеану, представника мелхїтського патріярха, монс. Насалля, ректора Мелхїтської Місії в Парижі; ректора коледжу Сен Еверт в Орлеані, о. Деляге; Генерального Вікарія Орлеанської дієцезії, монс. Гует; директора харитативної установи для Сходу, монс. Дю Меніль; провінціяла Отців-Салезіян та декого із представників місцевих адміністративних установ. Українські еміграційні кола з терену Франції були численно заступлені на цьому святі.

Архiereйську св. Літургію відслужив Кир Іван Бучко у парку на головній алеї перед входом до замку у тіні високих дубів, з ним співслужили — о. митрат Малиновський, Генеральний Вікарій з Англії, Генеральний Вікарій з Німеччини, о. П. Голинський, ректор Колегії св. Йосафата в Римі, о. Микола Когут, і о. Маврикій Ван де Мале з Бельгії. Було також кількох українських отців-душпастирів із Франції, Німеччини та Англії. З Італії прибуло кількох українських Отців-Салезіян, щоб взяти участь у цьому святі. Прибуло також чимало вірних з Парижу, Ліону, Орлеану, Жієну, Монтаржі. Численно були також заступлені наші громадські та наукові установи.

Після св. Літургії відбувся чин посвячення будинків МС, що його довершив Кир Іван Бучко. В міжчасі прибув Апостольський Нунцій із Парижу, Архiep. Д. А. Ронкаллі в товаристві Орлеанського єпископа Піка де ля Вакрі. Під час прийняття склали привіти: Кардинал Є. Тіссеран — від Апостольської Столиці, Архiepіскоп Кир Іван Бучко — від української Ієрархії, П. Вольф — від Міністерства Освіти, професори Борщак і Шульгин — від наукових установ. Присутність на посвяченні УМС у Люрі Апостольського Нунція Д. А. Ронкаллі, який пізніше став Папою (Іван XXIII), була важлива для цієї установи тим, що Нунцій зацікавився зблизька МС і пізніше, ставши Папою, він пам'ятав про неї. Коли УМС перенесено з Кастельгандольфо до Риму вже до нового будинку на Віа Боччеа, Папа Іван XXIII приобіцяв відвідати нас, і хоча не встиг здійснити цього свого бажання задля перепон ватиканської етикетки, він залишив для неї свій великий подарунок: надав їй титул «Понтифікальної Семінарії» за посередництвом Їх Блаженства Кир Йосифа. Цей факт — юридичний статус школи — як Папської Гімназії, став дуже важливим для УМС, бо учні після закінчення студій виходять зі школи з матуральним свідоцтвом Папської Гімназії, а це дає їм змогу вступати на університетські студії, що не було б можливе, коли б МС залишлася зовсім приватним закладом. Це передусім завдяки передбачливості Їх Блаженства Патріярха Йосифа, який уже в остан-

ніх місяцях життя Папи Івана XXIII встиг виеднати від нього це визнання.

Кастельгандольфо біля Риму (1956-1959)

Чотирирічний досвід МС в Люрі показав, що не можна обмежуватися до учнів лише з одної країни. А це з різних важливих причин: можливості набору кандидатів, мовні проблеми, можливість селекції, а що найважливіше — втримання школи. І тому що головним джерелом утримання школи мала бути Апостольська Столиця, то найвідповіднішим місцем для дальшої праці МС таки став Рим. Головний чинник, який вказував на Італію, як країну найбільш відповідну на дальший розвиток МС, було те, що тут навчання в українській мові могло відбуватися без жодних труднощів, бо італійських громадян між кандидатами не було.

В міжчасі українські Отці-Салезіяни покінчили богословські та університетські студії, і чин міг диспонувати більшим числом отців, які могли б включитися до праці в МС. На пропозицію Кир Івана Бучка — перенести МС до Італії до Риму, Священна Конгрегація для Східніх Церков, поставилася прихильно до справи, тим більше, що Префектом Конгрегації тоді був Кардинал Тіссеран, і Асесором — о. Г. А. Кусса, обидва знавці проблем Східніх Церков і прихильні нашій Церкві. Генеральний Провід Отців-Салезіян погодився теж провадити й надалі діло, розпочате у Франції.

На тимчасове приміщення МС в Італії вибрано вакаційну оселю питомців Папської Колерії св. Йосафата в Римі. Вона знаходиться в Кастельгандольфо біля Риму в прегарній околиці над Албанським озером. Цю оселю придбав для питомців Слуга Божий Митрополит Андрей, і вона носить його ім'я: «Вілля Андрея». Тут прийшлося організувати вдруге УМС. На директора Чин назначив о. А. Сапеляка, що є тепер Екзархом для українців в Аргентині. Він сконтактувався негайно з отцями-душпастирями у країнах Західньої Європи — Німеччини, Франції, Англії. Відвідав особисто деякі молодечі організації, як СУМ, ПЛАСТ в їх вакаційних оселях, і деякі активніші душпастирські осередки, щоб придбати кандидатів на найближчий шкільний 1956-1957 рік.

До приміщення у «Вілля Андрея» в Кастельгандольфо перевезено частину устаткування з Люрі — шкільні лавки, книжки та інше шкільне приладдя: усе, що могло придатися в новому приміщенні. Прибуло також кількох семінаристів з Люрі, щоб продовжувати свої студії тут, на новому місці. До них долучилися нові кандидати з Німеччини й Англії, і можна було, хоча з великим спізненням і з невеликим числом студентів, починати шкільний 1956/57 рік. Було всього 23 студентів; їх поділено на три класи, відповідно до їх шкільної підготовки і до рівня української

мови. Початково в Кастельгандольфо було чотири отці: о. А. Сапеляк — директор, о. Г. Гарасимович — економ, о. Т. Кудла — духовник, о. К. Лихат — керівник програми навчання.

Підготовка і пристосування будинку до вимог закладу для молодих семінаристів вимагали довшої праці, і щойно у грудні 1956 року можна було розпочати шкільний рік. *Інавгурація й торжественне посвячення* нового приміщення для МС відбулось 16-го грудня 1956 р. і найменовано школу: *Український Інститут ім. св. Івана Боско*. Посвячення довершив Архiepіскоп Кир Іван Бучко з участю Кардинала Є. Тіссерана в оточенні гостей, запрошених на цю урочистість. Таким чином, діло, започатковане перед чотирма роками в Люрі, знайшло своє продовження тут, у Кастельгандольфо в новій переорганізованій формі, а найголовніше — виключно в українських руках, і це надало УМС її властивий характер українського навчального закладу. Хай хтось скаже, — що не дуже в досконалій формі, — це правда. Але зроблено те, що тоді було в наших можливостях.

У «Вілля Андреа» в Кастельгандольфо УМС перебула три роки: 1956-1959. Педагогічні сили зростали щороку, бо до помочі чотирьом отцям, які починали працю в Кастельгандольфо, згодом прибули ще інші: о. Лев Гайдуківський, о. Володимир Гринишин і о. Роман Саба. Доплив молодих свіжих сил збагатив професорський склад і давав змогу організувати краще програму навчання, бо кожний з отців вносив у професорський склад свою спеціалізацію і педагогічний досвід.

Але конечність відступати будинок щороку для питомців Великої Семінарії, бо тут вони проводили свої літні ферії, примушувала Настоятелів МС шукати щороку якесь приміщення для малих семінаристів на час вакацій, вони мусіли емігрувати, як перелетні птиці. Так приміщувались або в котромусь із салезіянських шкільних інститутів, що під час вакацій були порожні, або десь в горах Альпах, щоб там провести приємно частину вакацій. У цьому початковому періоді у пригоді стала літня оселя в Альпах біля швайцарської границі, що її вели литовські Отці-Салезіяни для своїх учнів. І ця початкова конечність створила справжню традицію, бо через кілька літ УМС проводила частину літніх ферій у литовській оселі в Альпах, а на другу частину ферій учні виїжджали до своїх родин.

Повертаючи з ферій до Кастельгандольфо, перед початком шкільного року, учні ще мали деякий вільний час, і вони брали участь на загальних авдієнціях у Папи Пія XII разом із прочанами з різних країн, відвідували довколишні місцевості, багаті на історичні пам'ятки, брали участь разом із громадськими та церковними установами міста у прощанні Святішого Отця, коли він після ферій повертався з Кастельгандольфо до Риму. Осінню 1958 року брали участь у похоронах Пія XII.

Присутність Папи в цій місцевості в часі вакацій, прегарне положення над Албанським озером, прогулянки до історичних місцевостей, родинна атмосфера між учнями й настоятелями, — число учнів було ще не велике, все це створило таку приємну атмосферу, що учні, вже в новому приміщенні в Римі, з носталгією ще довго згадували роки, проведені в Кастельгандольфо.

Рим (Вія Боччеа, від 1959 року)

Цю незвичайно позитивну і багатонадійну педагогічну працю, розвинену в УМС в Кастельгандольфо для придбання священничих покликань для нашої Церкви, з великим признанням і вдовolenням подивляв Кир Іван Бучко. Зблизька цій праці приглядались також дотичні чинники Східньої Конгрегації, яка давала засоби на удержання школи, і вона погодилась придбати на свій кошт відповідне приміщення для МС у Римі. Тим більше що напливали все нові зголошення кандидатів із різних країн Європи. Коли після свого приїзду з каторги до Риму Блаженніший Кир Йосиф вперше відвідав МС на Вія Боччеа, із захопленням сказав: «Я не знав, що ви тут, на еміграції, маєте таку семінарію». Тут же обжеу з посілістю УМС він пізніше закупив терен, де сьогодні стоїть величавий Собор св. Софії та будинки Українського Католицького Університету. Це все творить не лише архітектонічну цілість, але й духово-моральний центр, бо тут Глава нашої УКЦ.

Ще сьогодні УМС знаходиться у цьому модерному приміщенні, з повним устаткуванням і фінансовим щомісячним забезпеченням від Апостольської Столиці для удержання учнів. Це треба завдячувати її основникові й батькові Кир Івану Бучкові, який зумів здобути собі прихильність Кардинала Є. Тіссерана, Префекта свящ. Конгрегації для Східніх Церков, і Асесора тієї ж Конгрегації, о. Г. А. Кусси, які дали повну підтримку для установи. Реалізаторами цих плянів від самих початків, а зокрема вже пізніше в Кастельгандольфо і відтак на Вія Боччеа, був гурток молодих українських Отців-Салезіян, які не зневірилися початковими труднощами і повели це діло до все кращого розвитку.

Коли у вересні 1959 р. МС переходила з «Вілля Андреа» в Кастельгандольфо до нового приміщення на Вія Боччеа в Римі, учні повернули з вакацій децго пізніше: щойно 15-го вересня. І прибули таки прямо до Риму, до нового будинку. Тут уже скоріше, з початком вересня, прибув із малим гуртком студентів о. Г. Гарасимович, і приготовляли мешкання на приїзд цілої спільноти. В порівнянні з попередніми приміщеннями в Люрі й Кастельгандольфо — нове приміщення представлялось величаво: новий пре-

гарний будинок, великі залі, каплиця, кляси для викладів, спальні — усе нове. По сімох роках мандрівки нарешті сталий осідок!

Цілий місяць ішла наполеглива праця приготування до посвячення нового будинку, що відбулося величаво 14-го жовтня 1959 року, в день Покрови Пресвятої Богородиці, з участю українського Єпископату на еміграції, який саме з цієї нагоди відбував тоді в Римі свою чергову Єпископську Конференцію. Архиєрейську св. Літургію відслужив Архієпископ Кир Іван Бучко в сослуженні наших Владик, і він провів обряд посвячення будинку. Співав Візантійський хор з Утрехту під диригентурою проф. М. Антоновича. Прийняття гостей відбулось у двох окремих залах. По полудні була влаштована святочна академія для вшанування гостей і для відзначення цієї важливої події. Присутність 5-ох кардиналів, усього нашого еміграційного Єпископату, численного представництва українських та чужинецьких установ у Римі, зокрема тих, що є під опікою Східньої Конгрегації, звеличили той святочний момент. Малі семінаристи виступали вперше в Римі із програмою танців і пісень перед святочною громадою.

Наступного дня ще величаві події: Архиєрейська св. Літургія Кир Івана Бучка і кількох українських Владик, авдієнція в Папі Івана XXIII, в якій брав участь також Візантійський хор. Українську спільноту разом із Владиками представив Папі Архієпископ Кир Іван Бучко, як сеньйор нашого Єпископату. Так у Вічному Місті під Покровом Богоматері УМС розпочала третій етап своєї історії, найбільш плідний, без сумніву, із широковідкритими надіями на майбутнє. З переходом до нового осідку в Римі змінено також назву установи на *»Українська Мала Семінарія ім. св. Йосафата в Римі«*, замість *»Український Інститут ім. св. Івана Боско«*, як це було в Лжурі й Кастельгандольфо.

Причина зміни назви інституції була адміністративного характеру, бо Східня Конгрегація вважала Малу й Велику Українські Семінарії як одну адміністративну цілість, *яка творила одну юридичну особу*. Це пов'язання двох семінарій в одну юридичну цілість мало ще й чисто практичні адміністративні причини, бо Велика Семінарія є *»екстратериторіальна«* й підлягає безпосередньо ватиканській адміністрації, а не італійським державним чинникам.

Після святкувань посвячення МС шкільний рік 1959/60 пішов своїм нормальним ритмом. Збільшилося значно число студентів, прибули також нові сили до професорського складу: о. Роман Мазяр, о. Іван Тилявський. А в наступні роки прибуло ще кількох Отців-Салезіян: прибув з Аргентини о. Степан Чміль, о. Василь Сапеляк; дещо пізніше — о. Михайло Пришляк, о. Роман Самотий, о. Василь Тиндало, бр. Іван Харовський і бр. Іван Ортинський, який пару літ пізніше, закінчивши богословські студії, став священиком. Виклади велися з повною гімназійною програмою українською мовою, очевидно, бо учні були з різних країн Європи

і їх спільним мовним знаменником була українська мова, якою вони сям-так володіли і нею мусіли порозуміватися із своїми товаришами в щоденному житті. Це давало змогу вести шкільну програму на доброму рівні, а також корисне для нашої еміграції, бо учні, закінчивши студії в МС, володіють досить добре українською мовою і можуть активно включатися до праці в молодечих організаціях у країнах свого поселення. Під цим оглядом УМС дала і дає великий вклад для нашої еміграції, бо на еміграції покищо вона є одинока середня школа з повною програмою навчання в українській мові.

Під проводом першого ректора, о. А. Сапеляка, УМС на Вія Боччеа провела два шкільні роки. Десь із початком грудня 1961 р. він виїхав на новий пост праці до Аргентини. Новим ректором на провід УМС був іменований о. Степан Чміль, перший український салезіянин; як ректор, він очолював УМС повних шість літ (1961-1967). Третім ректором був о. Василь Сапеляк (1967-1976), а тепер знову вдруге від 1976 року — о. С. Чміль, якого Блаженніший Патріярх Йосиф наділив гідністю Архимандрита.

В новому приміщенні на Вія Боччеа життя УМС розвивалося все в повнішому ритмі. Число учнів коливалося між 90 і 100, а часом переходило й сотню. У хроніці МС за 1963 рік під датою 16-го вересня на початку шкільного року 1963/64 нотується, що учнів є 93, розподілені на 6 клас. Кандидати є з кількох країн Європи: Англії, Бельгії, Німеччини, Франції, Австрії та Австралії, а навіть деякі одиниці з Канади і США. Ще більше збагачується професорський склад: якийсь час в МС працює еспанський священник салезіянин о. П. Фагоага, який опісля виїхав до Аргентини. З Югославії прибув до праці в МС укр. салезіянин о. Данило Новак, який тепер теж працює між нашими вірними в Аргентині. Хорватський священник о. Дзвонко Ухернік приходив з Салезіянського Атенею вчити учнів музики і був диригентом хору малих семінаристів, а від 1967 по 1970 рік перебрав диригентуру хору УМС о. Іван Кротець і водночас працював тут як професор-викладач.

Шкільне щоденне життя МС перепліталось постійно великими й визначними подіями: посвячення нового будинку МС на Вія Боччеа (1959), Хіротонія Кир Андрія Сапеляка і святкування в МС для відзначення цієї події (1961), величава святочна академія на честь новоіменованого кардинала Г. А. Кусси (1962), великого приятеля українців і захопленого прихильника нашої Семінарії, так що він сам вибрав нашу УМС, де мали відбутися святкування з нагоди наділення його кардинальською гідністю, приїзд до Риму Патріярха УКЦ Блаженнішого Кир Йосифа і перші його відвідини в МС (10-го березня 1963 р.); відтак незвичайно важливий момент в житті МС — за посередництва Блаженнішого Кир Йосифа проголошення їй *»Понтифікальною«*. Був великим торжеством в УМС день, коли Папським Бreve надано їй юридичний

статус Понтифікальної Семінарії. Було це 14-го жовтня 1963 р. на Покров Пресвятої Богородиці, у четверту річницю посвячення МС.

Очолені Первоієрархом Блаженнішим Кир Йосифом прибули всі наші Владики, присутні в Римі на Вселенському Соборі; прибув Кардинал Г. Теста, Префект свящ. Конгрегації для Східніх Церков, в товаристві Асесора тієї ж Конгрегації, Архiepіскопа Д. Б. Скапінеллі, та інших членів Конгрегації. Численна участь українських спільнот у Римі: Папської Колегії св. Йосафата настоятелів і питомців, представництва Сестер-Служебниць і Василіанок та гостей із різних церковних установ Риму.

Святочну академію відкрив ректор МС о. С. Чміль і привітав гостей. А відтак — найважливіша точка програми: *промова Блаженнішого Кир Йосифа і відчитання Папського Бреве «Церква, дбайлива Мати» Папи Івана XXIII.* Наш Первоієрарх висловив подяку Апостольській Столиці за її щедрий дар і особливу опіку Семінарією, Кардиналові Тесті за те, що причинився до його визволення з каторги, Кир Іванові Бучкові, основникові МС у Львові, за те, що відновив її тут, на еміграції. Він почав: «Глибоким переконанням і гарячим почуванням вдячності наповнює наші серця нинішня хвилина, а історія нашої Церкви і народу запише її нестертими буквами. Цю хвилину справив нам великодушний і понад усе прихильний Папа Іван XXIII...» Після промови Блаженніший Кир Йосиф прочитав Папське Бреве, текст якого в перекладі подано у «Вістях з Риму» (ч. 5, 1963).

В наступних роках даліші великі події: торжества на честь Блаженнішого Патріярха Йосифа з нагоди вивищення його до кардинальської гідности (25-го січня 1965 р.) і незабутньо величава академія в УМС на його честь (28-го лютого 1965 р.). Зустрічі з нашими Владиками під час Вселенського Собору, а зокрема зустріч з цілим українським Єпископатом, очоленим Їх Блаженством Кир Йосифом 5-го грудня 1965 року в МС при спільній трапезі і при спільній фотографії, якою задокументовано цю подію. Пізніше — відзначення 10-ліття посвячення МС на Вія Боччеа (13-го листопада 1969 р.), ієрейські свячення перших священиків, колишніх семінаристів; культурні імпрези малих семінаристів: академії, театральні вистави, поїздки по різних околицях Італії із Блаженнішим Кир Йосифом, прогулянки, концертні виступи з оркестрою, хором і танцювальною групою по різних установах Риму, спортові змагання — все це доповнювало й урізноманітнювало життя студентів і збагачувало їх культуру. Про життя й діяльність питомців УПМС в Римі, їх родини та прихильників нашої установи інформував журналік «Малий Семінарист», що його видає МС час до часу, хоч не із стислим періодичним означенням.

З часом УМС почала видавати перші плоди своєї праці: перших священиків для УКЦ. З нагоди відзначення 10-ліття (1969 р.) перебування в новому приміщенні в Римі на Віа Боччеа у Хроніці Малої Семінарії подано ряд молодих священиків, що приготувались в МС: о. Йосиф Андрійшин (Франція), о. Зенон Хоркавий (Австралія), о. Василь Рожик (Австралія), о. Ярослав Салевич (Франція), о. Дмитро Сенів (Австралія); пізніше були висвячені: о. Іван Дацько (Рим), о. Рафаїл Турконяк (Рим, Обитель Отців-Студитів), о. Іван Хома (Англія), о. Степан Солтис (Англія) — а інші пригтовляються у Великій Семінарії на Джанікольо і в Колегії св. Софії при УКУ.

Із завершенням цього першого 25-ліття, упродовж якого УМС все більше і більше росла і міцніла, на порозі нового 25-ліття ми щиро їй бажаємо, щоб її праця цвіла надалі і приносила плоди для нашої Помісної Української Католицької Церкви й Народу, стократно більші, ніж у минулому.

Увага!

ЦІННЕ ВИДАННЯ

Увага!

Роки тотального терору в ССРСР, а зокрема в УССР, увійшли в історію під назвою Єжовщини.

З нагоди 30-річчя тієї кривавої доби (1937-1967) Українське Видавнича Спілка в Лондоні (УВС) вшановує пам'ять тих мільйонів українців, що загинули смертю мучеників-рабів, виданням двотомової документальної повісти О. Звичайної та М. Млакового під назвою

БОРОГ НАРОДУ

Це широко розгорнене полотно і щодо часу, і щодо просторів (Україна, Сибір, Далека Північ ССРСР, советська «воля», в'язниці, етапи морями й суходолом і... Колима — планета див), і щодо кількості рельєфно змальованих дієвих осіб, які вирвалися живими з тогочасної дійсности. Хоч зміст твору не з веселих, але «споживається» він легко, бо побудовано його за принципом кінофільму.

В грудні 1967 р. повість «Ворог народу» на конкурсі Українського Літературного Фонду ім. І. Франка в Чикаго (США) відзначено першою нагородою. Повість має 939 стор. малої вісімки в обох томах; віньєти роботи мистця М. Дмитренка.

Ціна — по 5 дол. за кожний том у США та Канаді; в Австралії по 4 дол.; у Великобританії — по 1 ф. 25 п.; а в інших країнах — рівногартість англійського фунта.

Замовлення разом з готівкою просимо слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.
200, Liverpool Road.
London, N.1. Great Britain.

О. ПИТЛЯР

ЖИТТЯ МАЛОГО МІСТЕЧКА

Вступ. Залізці — «столиця» одного з чотирьох районів Зборівського повіту (інші три були: Озірна, Поморяни й сам Зборів) — були дійсно малим містечком. Населення в них було не більше як три тисячі. Вони одні тільки з усіх чотирьох районів осередків були положені далеко від залізниці і тому вважалися «провінційною дірою». Щобільше, після розвалу Австрії 1918 року Залізці пережили період занепаду. Їх центр був знищений воєнними діями, суд перенесено до поблизького Підкаменя, жидівські купці, які раніше жили великою мірою з нелегальної торгівлі через кордон, тепер, із пересуненням кордонів на схід, втратили можливість заробітку й частково вимандрували.

Щойно при кінці 20-их років, коли «городський» суд у Залізцях почав діяти знову, тут з'явилася громадка інтелігенції, пов'язаної з судівництвом, пожвавилася жидівська приватна торгівля, а разом із цим розвинула живу діяльність складниці Зборівського Союзу Кооператив. Власне тоді, під час цього залозецького «ренесансу», мені довелося пережити там два роки і я хочу описати життя містечка таким, як я його бачив тоді.

Трохи географії. Залізці лежать 23 кілометри на північний схід від Зборова, близько давнього «Сокальського кордону». Положені вони в досить мальовничій околиці, над річкою Серетом і велетенським ставом, серед невеликих горбів, піскуватих і скелястих (романтичний «Шведів Камінь»). Залізці ділились тоді на дві часті, з двома окремими церквами й парафіями: На правім боці Серета — «Старі Залізці», з вигляду типове галицьке село, з сільськими хатами й досить заможними господарствами, майже чисто українське. На лівім боці — «Нові Залізці», жидівські вулички, міщанські домики, суд, Народній Дім і польський «Сокіл», барокова церква з XVIII віку й костеол. В «Нових Залізцях» жили разом усі три галицькі національності — українці (їх найбільше), жида й поляки. Українці й тут займалися здебільша рільництвом, жида — купці, поляки — бюрократи й деякі ремісники. Інтелігенція — мішана, українсько-польсько-жидівська.

Гімназії в Залізцях не було, лиш семи-класова школа. Єдиною «поверховою» будівлею був польський «Сокіл». Навіть суд приміщувався в старовинній партеровій жидівській кам'яниці, там же в льоху був місцевий арешт. «Народній Дім» — колишня резиденція заможного українського нотаря Мойсейовича, у великому садку над ставом, приміщував складницю Повітового Союзу Кооператив і Філію «Просвіти» з її досить великою імпрезовою залєю.

Літо, зима і осінь. Життя містечка, де хідників зовсім не було, а вулиці були ледь-ледь вимощені каменем, а зверху вкриті верствою пилу чи грязюки, було дуже пов'язане з природою, цебто залежне від пори року — і погоди. Пізньою весною й літом, коли всі поля, кущі, дерева зеленіли, а залозецький став блистів на сонці величезним дзеркалом, приємно було жити в містечку. Жиди «шварґотіли», сидючи на ганках старих будинків, молоді люди ходили на далекі прогулянки, плавали в ставі й грали у відбиванку. Старші також перебували здебільша надворі — хто працюючи в полі й садку, а хто проходжуючись поза містом у вільний час, інтелігенти вечером, жиди по суботах.

Гарно було й зимою — навколо білі поля й пагорби, вулиці тверді, морозом скуті. Приємно було тоді ходити в гості, чи колядувати під Різдво, а ще приємніше — ховзатися по блискучому, гладкому мов скло льоду ставу, або сунутись лещатами крізь засніжені поля, горби й ліси.

Зате пізною осінню страх погано було. Дощ і дощ, грязюка з хати вийти не дає. Люди здебільша сиділи дома, ледве до сусіда зайшли часом. Коли роботи не було, то грали в карти, або перечитували ту саму книжку в третій раз. З великою радістю стрічали листоношу з його газетою — інтелігентським «Ділом», міщанським «Новим Часом» (чи «Народньою Справою»), революційним «Українським Голосом».

Господарське життя. У Залізцях, як у цілій галицькій «провінції» (поза межами Львова), вражала велика господарська відсталість і вбогість. Це й зрозуміло, бо Галичина була, побіч Закарпаття, найубогішою й найбільш перелюдненою областю України і щойно большевицьке господарювання понизило життєвий стандарт на Сході ще нижче ніж на Заході. Крім того Галицька Волость була на протязі століть експлуатованою й занедбаною, як прикордонний «беренлянд», далека провінція імперії.

Містечко мало лиш одну модерну «благодать» — електричне світло (якого не мав, наприклад, сусідній Підкамінь). Електрику продукував приватний жидівський турбіновий млин на ставі. Зате не було в нім ані вуличних хідників, ні потужних вулиць, ні водопроводів, ані бібліотеки, кінотеатру, ні хоч би... лазні.

Люди жили вбогим і простим, хоч аж ніяк не нещасливим, бо близьким до природи, життям. Це особливо відносилось до українських міщан, яких тиск і дискримінація чужої державної системи обмежили до прадідної професії — рільництва. Їх життя не багато відрізнялося від побуту селянства в довколишніх селах, хіба лиш тим, що вбиралися вони «по-панськи», а не в традиційний селянський одяг.

Дещо заможніше, хоч мабуть не щасливіше, жили місцеві й зайшли польські «підпанки». Заможніше — бо чимало з них діставало державні й громадські платні, було дорожниками, поліца-

ями, судовими возьними, тюремними сторожами тощо. На початку 30-их років, коли рільництво було зруйноване світовою господарською кризою, постійна місячна платня, навіть 100 чи 200 злотих, була предметом подиву й заздрости. Але ж ці самі «підпанки», живучи в чужому, українському оточенні, почувалися непевно й загрожено і вилаadowували власний страх у зоологічному шовінізмі.

Заможнішими були також, у цілості, жидівські купці, хоч і між ними було чимало бідняків, які ледве кінці з кінцями в'язали в добі економічної депресії.

Місцева інтелігенція, зокрема українська, намагалася втримати фасонний і цивілізований життєвий стандарт, але це було досить трудно в убогому, відсталому малому містечку. Звичайне інтелігентське мешкання складалося з одної-двох кімнат і кухні, очевидно без ванни і з (спільною з господарями) примітивною туалетною будкою надворі. Меблі були поставлені тісно-тісно в кімнаті, яка була водночас вітальнею, їдальнею й спальнею. Стіни були прибрані традиційними олеодруками («В'їзд Хмельницького до Києва» тощо), або незугарними олійними образами «Калішської» школи.

Назagal маломістечковим «Стейтус сімбол» були тоді: для чоловіка — золотий чи тільки срібний годинник, для дружини його — кримське хутро. У найкращому випадку можна було мріяти про власну невелику хату, але в Залізцях мав її з-поміж інтелігентів тільки один адвокат. І на все містечко було тільки одно приватне авто — маленька «Скода», власність жидівського лікаря (зрештою приятеля українців) Шора.

Культура й дозвілля. У відсутності нині такої популярної «масової культури» (радіо, телевізії, кіно) всі жителі містечка мусіли творити собі власну розвагу, власне духове й культурне життя самотужки. У міщан це було найлегше й найприродніше, бо вони не були відірвані від традиційного духового життя села. Довгі осінні й зимові вечорі їм виповнювала балачка, жарти, пісні, товариські забави; міжсусідське товариське життя було в них дуже живе й розвинуте, їм не було ніколи особливо нудно. В інтелігентів було більш ніж тепер розвинуте мистецтво конверсації й гостювали одні в одних часто, свobodно й весело, хоч не так виславно, як наші емігрантські багатії. Коли порівняти тодішнє товариське життя з теперішнім життям на еміграції, то тоді куди меншу роллю грав алькоголь (ми всі переживали тоді період романтичної й патріотичної абстиненції, Пласту, «Відродження» тощо), а більше часу займали карти. Це мабуть тому, що й часу того було більше і приємно було провести його на веселій, не-газардовій товариській грі.

На вищому рівні самодіяльної культури в нас була насамперед «Просвіта», свого роду самоосвітній і товариський клуб. Був непоганий хор із молодих міщан і студентів під проводом В. Павло-

вича. Був аматорський театр, влаштовувалися традиційні щорічні національні свята й поминки, влітку — фестини. А особливою подією для містечка був приїзд українського професійного «мандрівного театру» — Стадника, Когутяка, чи Карабіневича. Тоді на протязі декількох вечорів зала «Народнього Дому» виповнялася вщерть не лиш українською, а частково й жидівською й польською публікою. Нам не перешкоджали вбогі декорації, погане освітлення, ми переживали, як ніколи пізніше, всією душею, драми, трагедії й оперети традиційного українського театрального репертуару.

Міщанство. Географічно Залозецький район належав радше до Волині ніж до Поділля і племінно його мешканці мало відрізнялися від сусідніх Волинян. Може тому й у характері залозецьких міщан був помітний якийсь особливий «східний» елемент, гордовитий і непокірний, інакший від звичайного типу галицького міщанина з його гладкими й увічливими манерами на польський лад.

На початку 30-их років були в цьому містечку досить помітні «ліві» симпатії поміж міщанством. Інтелігентний і рухливий адвокатський писар М. Бурава і службовик кооперативної складниці В. Булавський вважалися прихильниками чи членами КПЗУ. А й представники старшої міщанської генерації, як наприклад Білецький і Гетьман, нераз висловлювали радикальні й на той час еретичні погляди — критичні у відношенні до Церкви, інтелігенції й націоналістичного підпілля.

Все таки, в Залізцях, як і в усіх інших галицьких містах і селах, не було соціальної прірви поміж масою й проводом, міщанами й інтелігентами, які й самі були здебільша селянського роду. Одні й другі належали до тих самих організацій, ходили на танкові вечірки, грали в м'яч і співали в хорі — все разом.

Крім того, треба зазначити, що навіть найрадикальніші міщанські діячі були «лівими» лиш на подобу волинського «Сельроб-Правиці», цебто самі вважали себе добрими українськими патріотами. В пізніших роках вони всі розчарувалися сталінською ліквідацією українзації, а ще більше — побачивши на власні очі советський режим у 1939 році.

Інтелігенція. Інтелігенти тоді вважалися сіллю землі і громадським проводом, але ж у містечку велика більшість їх була громадсько неактивна. Це було так — раз тому, що були вони здебільша «зайшлими» й чужими для містечка й околиці, а друге тому, що в добу Пілсудчини всі ті, що мали якунебудь офіційну чи півофіційну функцію, судді, вчителі, нотарі, навіть деякі адвокати, намагалися не надто маніфестувати власні національні почуття. В Залізцях були два українські судді: Форостина — спокійний, культурний чоловік, закоханий у музику, в громадське життя не вміщувався — і Калинович, гіперльоальний елегант, член урядового польського «Безпартійного Бльоку». Були й два

адвокати — С. Голубович, колишній міністер ЗУНР, в той час уже людина стара й громадсько неактивна і І. Саламаха, метушливий і роботящий, але здебільша лиш у власній канцелярії. Нотар — Ю. Левицький, син видатного галицького політичного діяча, був аж ніяк не подібний до великого батька. Його заступник — М. Питляр, людина місцевого роду, колись — політичний і громадський організатор, у той час лиш ізрідка заходив до «Просвіти». Парох Нових Залозець, о. Бутринський, поважний і тихий чоловік, займався виключно лиш релігійною й церковною роботою. В громадській житті містечка більш активним був ішвагер о. Бутринського, старий парубок і постійний мешканець приходуства, інж. Глібовицький. У Старих Залізцях парохом був о. Скляпкович, людина розумна й амбітна, громадсько активна (голова Філії «Просвіти»).

Дуже активними в громадському житті містечка й району були директор Складниці Повітового Союзу В. Павлович і організатор Філії «Просвіти» С. Купчик — але обидва вони творили вже переходове звено між «опортуністичною» старшою інтелігенцією і революційною молоддю, про яку мова буде в наступному розділі.

Революція іде. Як і вся Західня Україна, так і Залозеччина переходила тоді добу великої ідейної напруги, революційного піднесення. Ненависть до чужого, національно ворожого, господарсько пригнітливого режиму була спонтанна й масова, а форму й провід цій масовій революційності дала тоді Організація Українських Націоналістів.

У Залізцях, як і в більшості інших галицьких районів, провід ОУН перебував здебільша в руках студентської молоді, а організаційна сітка була переважно селянська. Провідна «п'ятка» Залозецького району складалася з провідника О. Питляра й пропагандивного референта Г. Бакуменка (обидва живуть тепер у Нью-Йорку), ідеологічного референта Е. Дзюбинського (тепер у Голлівуді, Флоріда), організаційного — В. Павловича (помер у США) і боевого — Н. Н. Провід був молодечий, трохи недосвідчений (хоч усі члени його вже перейшли «вишкіл» польської тюрми), сам провідник мав, мабуть, занадто аналітичну й раціональну вдачу, щоб бути твердим і рішучим революційним командиром. Але ж усі члени провідної «п'ятки» і низових «п'яток» по селах були майже без винятку люди глибоко ідейні, відважні й захоплені революційною романтикою. В той час — у 1931-1933 роках у Галичині не було великих, масових революційних акцій. Але був трагічний інцидент Городка і процес і героїчна смерть Данилишина й Біласа, події, які потрясли всією Західньою Україною. Зрештою Організація перебувала тоді в стані переходу й новостворіння. Після масової й здебільша спонтанної саботажної акції 1930 року й після жорстокої «Паціфікації» творився новий тип революційної дійсності. Замість елітарної УВО — творилася організація масова, з новим, із революції вирощеним і клясово не

обмеженням проводом, організація, що в майбутньому довела до спроби нового державного відродження й до збройної боротьби УПА.

Частина й цілість. «Парс про тото» («часть за цілість») — говорили колись римляни, коли опис одної тільки частини давав докладну уяву про цілість. З цього погляду, наш опис Залозець — лиш одного малого й начебто нецікавого містечка на межі Галичини й Волині — може бути досить докладною характеристикою цілої Західньої України в 30-ті роки нашого сторіччя. Населення національно змішане, але з виразною перевагою Українства, господарство відстале, посереднє між старою сільською автаркією й початками модерного капіталізму. Люди, що жили досить щасливо й вдоволено, без поспіху, близько до природи й до традиційної народньої культури. Інтелігенція, залякана й пригнічена режимом ворожої диктатури, міщани — горді й бунтарські, хоч деякі з них заблукані на манівцях радянофілства. Молодь, що у власному недосвідченні і юному запалі станула, все таки, на єдино правильний шлях — визвольного націоналізму, який пізніше, в наш час таки, розбив уже всі колоніяльні імперії — крім одної. Всі ці групи разом — міцно об'єднані в найбільше демократичному й безкласовому суспільстві тогочасної Європи — суспільстві поневоленої України.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ !

тижневик

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи.

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу.

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайти в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road,
London, N1 1LF

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67
Germany

Богдан КОРИНТ

З НОВИХ ВИДАНЬ

Harry Rositzke — THE CIA's SECRET OPERATIONS. Introduction: Arthur M. Schlesinger Jr., Reader's Digest Press, New York, 1977, стор. 286.

Від Редакції: Окремо від рецензії ми отримали від п. Богдана Коринта дописку, в якій він бере до уваги можливість, що хтось з Шановних Читачів міг би висловлювати сумнів, чи варто пригадувати справу співпраці УПА з західним альянтом, бо, мовляв, московська пропаганда використає це проти УПА.

Подаємо зміст думок автора щодо цієї справи: а) московська пропаганда вже використала усі можливі вигадки за останні 35 років, тож нічого нового не подасть...

б) незалежало воно від нас, ані від Англії, але від світової ситуації, що ця співпраця не увінчалася повним успіхом.

Автор далі покликається на приклад поляків, які про таку співпрацю багато написали й не лякалися ворожої пропаганди...

*

Автор цієї праці (книжки) закінчив Гарвардський університет, відбув військову службу у II-й світовій війні, опісля ж працював у Бюрі стратегічної служби в Лондоні, Парижі й Німеччині. Він з черги перейшов до СіАйЕй, де керував операціями проти ССРСР і сателітних країн. Від 1962-го року його перевели на працю до централі у Вашингтоні, тобто на керівне становище для таємних операцій проти комуністичних держав та комуністичних партій поза США.

У рецензованій праці автор з'ясовує політичні взаємини з комуністичними країнами, а зокрема з ССРСР, розглядає питання вербування агентів для розвідки і контррозвідки серед чужинців і американських громадян, описує таємні акції (коверт акшене) у ділянках: політики, пропаганди й згадує про парамілітарні проблеми (повстання, партизанські дії, підпілля тощо).

Автор не входить у подробиці, але подає читачеві загальні інформації, які віддзеркалюють не тільки діяльність, але і зміни тактики СіАйЕй аж по сьогодні. Відповідне місце займає Україна.

Автор книжки твердить, що навесні 1948-го року Білий Дім був переконаний, що війна з Москвою неминуха. Советсько-американське напруження зростало постійно від конференції у Ялті 1945-го року. Зрештою, не чекаючи закінчення війни, росіяни з поспіхом інтегрували держави Східньої Європи в один комуністичний бльок. Уже в перших днях окупації Східня Європа попала під brutальну русифі-

кацію, а згодом її було комунізовано. В Західній Європі комунізм почав рости в силу. В Греції Москва викликала комуністичне повстання 1947-го року, та скріпила натиск на Туреччину з вимогою «віддати» деякі турецькі провінції. В березні 1947 р. президент США Труман на сесії Конгресу подав до відома, що в політиці Америки заіснував тепер пункт звороту, від протестів до акції проти советсько-російської ініціативи. Це була доктрина Трумана, яку він проголосив словами: «Я вірю, що США мусять підтримати вільні народи, які протиставляться плянам поневолення шляхом збройного наступу, або зовнішнім тиском».

Ці слова відносилися в тому часі до Греції і Туреччини, але вони спричинилися до здійснювання пляну Маршала. Проте в лютому 1948 року комуністи за інспірацією Москви знищили незалежність останньої ще незалежної у Східній Європі держави, тобто ЧСР. У відповідь на те американці рішили загострити військове поготівля своїх сил у Німеччині та вислали ескадри бомбовиків до Англії. Генерал Клей вислав із Берліну телеграму до Вашингтону з осторогою, що війна може вибухнути нагло. У Вашингтоні політики попали в гістерію, а створена перед півроком Сі-Ай-Ей повідомила, що війна є можлива не скоріше, як за 60 днів.

Таке напруження якоюсь мірою вплинуло й на еміграції (не тільки на українську), хоч конкретні причини не були відомі. Отже, коли цілими роками наші люди надіялися, вірили, що скоро повернуться додому, то це не були такі позбавлені підстав бажання, але вони віддзеркалювали опінію американських політиків (а може й не виключно американських), та Пентагону, який вимагав від розвідки прецизної інформації про наміри советських мілітарних штабів. А тим часом в організації американської розвідки існував відділ для Європи, Далекого Сходу, хоч не мав нічого відносно ССРСР поза паперовим бажанням такий відділ зорганізувати.

Підкреслюючи важливість розвідки, автор розповідає про відомого агента Річарда Зорге, німецького комуніста, який з Японії передавав Сталінові важливі інформації. Він запевняв, що Японія не має наміру йти війною проти ССРСР, що дало Москві можливість перекинути поважні сили з Далекого Сходу на фронт проти німців. Існувала в Європі теж шпигунська організація «Червона Оркестра», що оперувала проти Німеччини і мала своїх агентів у найвищих партійних і військових кругах. Шеф тієї організації, галицький жид Леопольд Треппере, діяв під самим боком Гештапа й передавав докладні звітлення до Москви.

Навесні 1945-го року в Америці було відкрито, що советська мілітарна розвідка здобула таємницю американської атомової бомби. Виявилося при конгресових переслухуваннях 1948-го року, що советська розвідка діяла у Вашингтоні ще перед війною, під час війни й після неї. Британські й американські шпигуни доставили таємницю атомової бомби Москві. Рівнож розкрито в тому часі широко розгалужену сітку комуністичної пропаганди.

Аж тепер американські політики переконалися, що віддавна ворогом ч. 1 для Америки був — російський імперіялізм — себто Советський Союз. Як воно не дивно, але американці не мали даних про советські збройні сили й наміри Кремля у закордонній політиці. А зокрема було доконче потрібно негайно провірювати рухи советських дивізій, щоб війна не заскочила нагло й несподівано. Сі-Ай-Ей приступило до виконання свого завдання: зібрати інформації про советські дивізії, та про інші військові ділянки.

На сторінці 18-ій автор описує перший парашутний скид двох українців на українські терени внутрі Советського Союзу:

»Вночі 5-го вересня 1949-го року літак без знаків державної принадлежности вилетів з американської зони Німеччини в східньому напрямку. Пілотами були два чехи, летуни британської повітряної фльоти з часу боїв за Британію. Під ними у корпусі літака присіли два молоді українці з парашутами. Кожний із них мав причеплену до пояса невелику коробку.

Піднявшись на 5000 стіп, літак перелетів Східню Німеччину та польську границю і взяв курс на Західню Україну. Американський радар слідив літак, але його монітори перехопили повідомлення советських радарних станцій, вислані до їхніх командних централей, що незідентифікований літак є в повітрі. Відповіді із землі не було. Коли літак наближався до цілі, чеський пілот подав знак обидвом пасажирам. Вони співали сильними голосами рефрен української партизанської пісні:

Лента за лентою
набої подавай!..

Літак обнизив свій лет до висоти 600 стіп. На знак пілота обидва українці, один за одним, скочили у темряву. Літак піднісся і завернув на південний шлях, назад до своєї бази.

Це були два українці, які рік тому покинули свої повстанські з'єднання, та перемаршували суходільною дорогою із своїх кривок на Захід. Їх вислав Провід Визвольного Руху, який боровся проти російського окупанта. Завданням обидвох повстанців було висунути справу незалежності України на Заході та дістати від американців підтримку для борців. Після десяти місяців інтенсивного тренінгу (вишколу) як радіооператори і т. п. ті два повстанці верталися тепер до своїх товаришів в Україні.

Чотири дні пізніше вони повідомили радіом, що вони щасливо прибули на місце. Сі-Ай-Ей мало тепер двонапрямну сполуку з найсильнішим націоналістичним рухом у Советському Союзі.

Українські націоналісти ще чотири роки після війни були потужною силою проти советського режиму. Автор пише (стор. 19), що Хрущов, якого перенесено з України до Москви, є вимовним свідком того часу: »Карпатські гори були дослівно недоступні для нас, бо з-поза кожного куща, кожного дерева, на кожному закруті дороги — кожний представник влади жив у небезпеці терористичного нападу на нього«¹.

1) Khrushchev — Remembers, Little Brown, Boston, 1974, p. 95.

Український «скид» був першим глибоким проникненням Советського Союзу у програмі Сі-Ай-Ей, завданням якої було передати Білому Домові вчасну остерогу перед советським мілітарним нападом. Продовж дальших п'яти років аж до смерти Сталіна і ступневого відкриття для чужинців теренів СССР — висланники Сі-Ай-Ей продіставались у СССР суходолом, морем і повітрям із Скандинавії, Західньої Німеччини, Греції, Туреччини, Ірану і Японії. В тих операціях, — пише автор, — ми мали великі труднощі: дістатися до СССР і скиненими кур'єрами одержати потрібні вістки. Це вдалося перший раз, коли було вирішено повернути обидвох українців у Карпати. Відтоді ми мали вже багато літаків, з чеськими й мадярськими залогами для коротших завдань у Східній Європі. Для довших летів у СССР ми мусіли мати кращі умови осідку й відлету, та приготовані компетентні пляни (стор. 22).

В чотирьох роках тих нелегальних летів ми не мали дипломатичних труднощів, — пише автор. — Советські наземні команди стверджували кожний лет, від Балтики до Балканів, від Балканів через Центральну Європу, від Західньої Німеччини в Україну і з поворотом до американської зони (стор. 23). Москва навіть не протестувала. Сталін, мабуть, визнав ці лети нормальним складником холодної війни.

Важливим у тих перелетах була не механіка, а людина, висланник, який погодився брати в тому участь, старшина, який вишколював і приготавляв акцію. На щастя, Сі-Ай-Ей мала досвідчених і висококваліфікованих американців, які плинно розмовляли російською, українською, литовською та іншими мовами. Були теж натуралізовані американці, народжені в СССР, привезені російськими й українськими родичами до США. Дехто вивчав мови в коледжах і військових школах, дехто був перекладачем у Берліні, Відні і в Корей.

Кандидати на висланників підшукувались в Ді-Пі таборах в Німеччині, з-поміж найновіших советських військових перебіжчиків в Європі, Туреччині, Ірані, Південній Корей і серед людей з емігрантських груп. Тих осіб, що погодилися, переносили з таборів до безпечних місць до дальшого досліду і згоди або відкинення кандидата (стор. 27).

Декілька успішних кандидатів були росіянами, але більшість належала до національних груп: балтійці, українці, вірмени, грузини. Мотиви добровільности були різні. Литовці й латвійці вважали росіян окупантами їхніх країн. Українці — з-поміж найсильніших в СССР націоналістів — бажали боротися проти росіян (як росіян, не як комуністів), за незалежну Україну. Інші народи були проти росіян із причини комуністичної диктатури, чи з особистих мотивів (знищення родин і сіл росіянами, або загально проти окупантів (стор. 27-28).

Завданням висланників було звітувати про рухи військ, а пізніше передавати вістки про советські атомові споруди та інші мілітарні інсталяції. Одного дня в Москві проголосили, що впіймали »двох агентів«, які зізнали, що мали завдання саботажів, зрадили прізвиська-псевдоніми інструкторів та місця тренінгу. І більше нічого. Амери-

канці дискутували, де їх могли зловити, в місці скинення — на залізничній станції чи в цілі? І в чому була помилка?

Через цілий час висланники не звітували про рухи дивізій, не було від них жодної остороги, щодо концентрації військ, для офензиви на Західню Європу. Не літали теж стратегічні бомбовози. Позатим висланники доставляли більш кваліфіковані інформації, наприклад про копальні уранових руд, про зразки нікльових дротяних сіток, уживаних Москвою при перерібці урану, про бактеріологічну війну, зокрема з острова Рюген, де відбувалися випробовання. Звітували теж про зв'язки з німецькими фахівцями ракет, які працювали для росіян.

Був теж випадок, коли одного з українських націоналістів відвідала німецька дівчина із Східньої Німеччини з листом ніби від родини. В листі була пропозиція співпрацювати з КГБ. Українець зголосив це в Сі-Ай-Ей і там рішено, щоб він прийняв пропозицію. Українця завезли до Москви й до Києва, до його родини. Коли вернувся до Мюнхену, привіз багато цікавого матеріялу.

Від 1954 року такі операції були припинені, а зате використовувався легальний доступ на територію ССРСР. Тепер попередні завдання виконували вже туристи, дипломати, спортсменці. КГБ знало про це, але від 1960-го року гляділо на те крізь пальці, якщо така діяльність не йшла задалеко (стор. 60).

Крім цього вживались літаки «У2» від грудня 1954-го року. Вони мали завдання фотографувати вистріли ракет, військові й індустриальні об'єкти в ССРСР і т. п. Москва знала про «У2», але тоді ще не була спроможна зістрілити літака. У квітні 1960-го року вилетів перший шпигунський сателіт, а в травні наступні, вдосконалені зі завданням обсервації мілітарних рухів та підготовки до війни, врешті для контролю, чи Москва дотримується умов роззброєння в кількості і якості ракет. Це є дуже успішні й корисні апарати, але ними все таки не можна перевірити, що діється у дослідних інституціях, та про що розмовляють у бюрох найвищого степеня, у Політбюрі чи в мілітарних штабах. Такі завдання вимагають намістити своїх людей на найвищих становищах у Москві, а росіян у Вашингтоні.

Нині КГБ є першим противником для Сі-Ай-Ей. Від 1959 року ціллю КГБ є проникнути до таємних і висококваліфікованих устаткувань США (стор. 120).

У 10-му розділі автор обговорює парамілітарні операції (повстання, партизанські війни, підпілля), як змістовний елемент політики. Вони для США показалися постійною невдачею.

Коли йдеться про можливість війни ССРСР проти Європи, то від місяців — пише автор — включено до плянів контрофензиви Бюро для координації політики. Досі існують два важливі пляни. Перший, це вмістити в Європі групи борців, які могли б пережити російську окупацію і діяти проти неї, та другий, — спізнити советський наступ, помагаючи визвольним організаціям у сателітах і в ССРСР. Такі групи резистансу були б у Польщі і в Україні. Для створення і підтримки такого протиросійського резистансу необхідним інструментом були б

українські і польські емігрантські організації на Заході. Між українськими групами були б прихильні до пляну різні асоціації, комітети визволення й тимчасові уряди, які можуть розраховувати на основну підтримку своїх земляків в ССРСР, а теж і Стейт Департаменту.

В книжці є окремий розділ «Україна» (стор. 168-169):

»З кінцем війни в Європі найактивніші протисовєтські або проти-комуністичні сили діяли в балтійських державах і в Україні. В Литві одного часу партизани нараховували 30.000 людей. Вони були діяльні в 1944-52 рр. і мали деякі зв'язки з Сі-Ай-Ей. 1952-го року були повністю знищені советами.

Найбільш протисовєтські сили числом 30-40.000 людей були зорганізовані в Українській Повстанській Армії в ССРСР і в колишній під-польській Україні. Зорганізовані у мілітарні з'єднання, вони оперували з лісів і з гір, вели партизанську війну проти окупаційних сил, напали на військові і поліційні пости, збирали вістки про ворога, і розповсюджували самостійницьку пропаганду. Спротив заломився вперше в Польщі, де у квітні 1947 р. почали акцію великі військові й поліційні сили... По українській стороні партизани не були так сильні і втрималися довше. Їхньою головною проблемою було пережити зиму. Тому до своїх мілітарних завдань вони витрачали багато часу влітку на збирання харчів. Серед снігів вони жили цілу зиму у підземних бункерах, старанно затираючи сліди на снігу. Життя взимку було важке.

Коли в 1950-му році Бюро для координації політики почало досліджувати потенціал спротиву України як чинник проти російського мілітарного наступу на Західню Європу, виявилось, що українські партизани не можуть уже відіграти серйозної парамілітарної ролі (стор. 169).

Сі-Ай-Ей зорганізувало перший контакт з українським резистансом — як уже було сказано — восени 1949-го року, коли було скинено в Карпатах двох кур'єрів. Ця акція продовжувалася радіом і кур'єрами, які приходили з України в нерегулярних відтинках часу з актуальними звітами про ситуацію спротиву, що погіршувалась. Тільки велика розмірами допомога в амуніції і тяжкій зброї могла бути корисною для спротиву, але до такого вантажу малі літаки не були пристосовані.

Резистанс в Україні ставав щораз слабшим, але перетривав до 1953-го року, коли почали офензивні дії великі сили безпеки в полкових з'єднаннях при важких танкових боях з артилерією і летунством. Обидва треновані радіооператори були в контакті до листопада 1953-го року.

Ані в балтійських державах, ані в Україні американська допомога не дала ніякого значущого успіху. Вона допомогла тільки у двох аспектах: дала їм зв'язок із світом і вдержала її мораль в людській, якщо не політичній висоті».

Артур Шлезінгер Юн. пише, що книжка подає матеріал про холодну війну, якого досі не було. А коли йдеться про Україну, американська політика не була здібна дати реальну допомогу Україні, хоч були добрі наміри, але тільки на випадок війни. Це уточнення може стати тільки матеріалом для нас.

ЯК ПОСТАЮТЬ ПРИКРОЩІ

Трапляються не раз дрібні події, які творять поважні ситуації й ускладнюють хід справ, витворюють та поглиблюють конфлікти. Такою була неадвно справа привіту-послання на інтронізацію Митрополита Йосифа Шмондюка у Філядельфії. Для ілюстрації подаємо повне вияснення і опис подій, як через недбальство чи нетакт осіб постають непотрібні гіркості.

В часі Ювілейних святкувань Блаженнішого у вересні й жовтні минулого року тодішній єпископ Кир Йосиф Шмондюк усно запросив Блаженнішого на свою митрополичу інтронізацію на день 1 грудня 1977 р. Блаженніший сказав йому, щоб у цій справі написав листа до Державного Секретаря кард. Ж. Війо і теж, щоб своє запрошення до Блаженнішого написав в окремому листі.

Преосв. Шмондюк написав листа до кард. Війо й одержав відповідь, де, м. ін., кажеться, що «це може справляти поважні труднощі» (Див. «Свобода», 4. 12. 1977). Не зважаючи на те, Блаженніший виготовив окреме Послання-привіт і ждав на письмове запрошення Митрополитаноміната. На жаль, воно не надійшло, а в той самий час з Америки приходили запевнення від різних людей, що запрошення вислано. Воно не прийшло перед інтронізацією, не прийшло і зразу по інтронізації. Прийшло воно щойно 4-го лютого 1978 р. із поштовою печаткою 28 жовтня 1977 в Америці і 4 лютого у Ватикані, із оплатою на звичайну пошту 24 центи — не летунською, і цим пояснюється спізнення. В листі було друковане запрошення, яке вислано всім, кого Митрополича канцелярія бажала запросити, із різними картками про деталі церемоній. Повторяємо: все те прийшло 4 лютого 1978 р. . . .

З уваги на те, що до Патріяршої Канцелярії не прийшло, як домовлено, особисте письмове запрошення для Блаженнішого від єп. Шмондюка, а загальне, друковане запрошення з Митрополичої Канцелярії надійшло три місяці після інтронізації єп. Шмондюка на Митрополичий Престіл у Філядельфії, Патріяршого Послання-привіту не вислано. Багато вірних стали перед загадкою. Поширились поговірки та обвинувачення. Не беремось шукати причини такого феномену, чи це тільки брак такту, чи недбальство? Жалюгідним було б, якщо б виявилось, що це свідомо, підривна, на шкоду нашої Страдної Помісної Церкви скерована дія.

СЛОВА ЩИРОСТИ З-ПОЗА ЗАЛІЗНОЇ КУРТИНИ

Серед різних побажань для Блаженнішого Патріярха Йосифа є й побажання осіб з-поза залізної куртини. Ось одне таке: «Отче народа, живите! Будьте смолоскипом, будьте світлом, щоби ми нашли шлях до справедливости».

(За «Вісті з Риму», ч. 1-3, 1978 р.)

ПІД ОСУД УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ

(Скорочений Комунікат Центральної Управи СУМ)

Центральна Управа Спілки Української Молоді на своєму засіданні у днях 4-5. 3. 1978 р. розглядала справу гасла СВУ і СУМ в Енциклопедії Українознавства під редакцією проф. В. Кубійовича, що її видає Наукове Товариство ім. Шевченка.

Справа в тому, що, не зважаючи на заходи ЦУ СУМ і еміграційної СВУ запобігти тенденційним інсинуаціям про СВУ-СУМ 20-их років в Україні, редакція ЕУ відкинула слушні вимоги коректив даного гасла й наперекір історичній правді та нашим доказам не виправила ці гасла в дусі науки та перевірених фактів. На листа Голови ЦУ СУМ, О. Ковалья до проф. В. Кубійовича з дати 19. 9. 1977 р. не одержано відповіді. Поінформовані про це Управи Відділів НТШ в Америці й Канаді обіцяли полагодити справу позитивно, про що Голова Відділу НТШ у США д-р Я. Паддох сповістив ЦУ СУМ листом від 13. 1. 1978 р. На листа АДУК (США) в тій же справі прийшла від проф. В. Кубійовича негативна відповідь із дати 27. 12. 1977 р. У цьому листі головний редактор ЕУ ствердив наступне: »Про СВУ-СУМ (на Рідних Землях) є різні погляди й обов'язком Редакційної Колегії і моїм, як головного редактора, є зафіксувати ці погляди в гаслах; так і зробив проф. Білінський«.

... »На зміну нашої постанови не можуть вплинути нетактовні листи управ еміграційної СВУ і СУМ« — на закінчення додав проф. В. Кубійович.

Перебуваючи в Америці в міс. листопаді 1977 р., Голова ЦУ СУМ О. Коваль мав 20-хвилинну телефонічну розмову з автором гасел СВУ-СУМ Я. Білінським, який признався, що, крім писань д-ра В. Плюща і Н. Павлушкової, які писали про існування СУМ-СВУ, він ніяких інших того роду авторів ні документів не читав, що-більше, не бачив навіть стенограм запису процесу СВУ-СУМ, які знаходяться в деяких державних бібліотеках на Заході. Не читав також ні писань на цю тему проф. Г. Ващенко, ні проф. М. Курінного, ані історика проф. Н. Полонської-Василенко. Натомість основно простудіював ворожих до СВУ-СУМ авторів і на тій підставі прийшов до заключення, що СВУ-СУМ не існували в Україні, а були вигадкою ГПУ для того, щоб винищувати українську інтелектуальну верству. Таким чином, усі зізнання академіка С. Єфремова, В. Чехівського, В. Дурдуківського, письменниці Старицької-Черняхівської, М. Павлушкова і сорока інших учасників процесу в Харкові — чільних діячів СВУ-СУМ — про програму й дію СВУ-СУМ — це, на думку автора, гасла — вигадка ГПУ, вимушена у слідстві й потверджена на процесі. На пропозицію Го-

лови ЦУ СУМ, щоб автор, перевібив зміст свого гасла у світлі не використаних ним документів і поробив зміни, він категорично відмовив, мовляв, він цілий рік працював над тим гаслом і дійшов до таких висновків, які подав до ЕУ. Якщо, однак, пізніше виявиться, що написані в ЕУ дані не відповідають дійсності, то він готовий дати доповнення чи спростування, але аж тоді, коли теперішнє гасло буде поміщене й надруковане в ЕУ.

Центральна Управа вичерпала в цей спосіб усі можливі засоби, щоб рятувати ЕУ перед закидом ненауковості у справі гасла СВУ-СУМ. Звертаємося в цій справі до широкої української громадськості, обвинувачуючи Редакцію ЕУ й автора гасла процесу СВУ-СУМ в науковій необ'єктивності і в тенденційності по відношенні до організацій СВУ-СУМ, що мають своє місце в історії боротьби за незалежність України.

Ненауковість даного гасла полягає в тому, що автор оперує виключно офіційними советськими джерелами, а з них переходить до гіпотез, на основі яких робить «наукові» висновки.

Для автора не мають значення навіть ті джерела, які він мав до диспозиції про існування СВУ-СУМ (проф. В. Плющ і Н. Павлушкова), а вистачає зацитована характеристика ворога, що СУМ був *»бойовою фашистського типу організацією молоді«*. Для нього важливим є дати характеристику й поставити ярлик, який має правити за класифікацію для наукових чи інших шукачів, що бажають довідатися про СУМ. Ніякої найменшої спроби аналізу чи протиставлення інших окреслень, чи дійових фактів. І це має пряме відношення до Спілки Української Молоді, що існує тепер на еміграції, яка на кожному кроці підкреслює, що вона є спадкоємницею першої Спілки Української Молоді, що постала у 20-их роках в Україні. Я. Білінський мав ціль затаврувати СУМ, як *»фашистівську«* організацію молоді, й залишити це без коментарів, щоб можна було кому захочеться, пов'язувати минуле із сучасним. Тут ми бачимо виразну тенденційність автора й тому вважаємо, що подібні гасла не повинні мати місця в Енциклопедії Українознавства, яка має бути стислою наукою, а не середником фальшивої інформації, зачерпнутої з чужих джерел і з неперевіраних тверджень та гіпотез противників історичної правди.

Постає запитання, чому Редакція ЕУ не помістила гасла про СУМ в Україні авторства проф. д-ра Г. Васьковича, який дуже старанно й після консультації із живими свідками існування СВУ-СУМ, вислав був його до Редакції для поміщення, й то на замовлення головного редактора.

Знову ж бачимо ненауковість підходу в поміщуванні гасел в Енциклопедії. Хто бачив, щоб у якійнебудь Енциклопедії, що має якесь пов'язання з наукою, бралися до уваги *погляди, а не факти?* А якщо такі трапляються, то вони є предметом нищівної критики й спростувань, а коли це є у тракті самого редагування, як у нашому випадку, тоді така контроверсійна річ не піде до Енцикло-

педії, аж поки не будуть перевірені джерела й факти. Тому ненауковість методи редагування ЕУ в даному випадку є недопустимим актом безвідповідальності у такій важливій ділянці, як українська наука.

А вже вершком ненауковости й тенденційности є наступний відтинок гасла, де автор дає волю своїм гіпотезам і спекуляціям:

»У літературі *переважає думка, що СВУ й СУМ не існували*, як орг-ції, а скорше *були провокаційною вигадкою ДПУ* (В. Голубничий, В. Гришко, М. Ковалевський, Г. Костюк, Ю. Лавриненко, Р. Саллівант, К. Туркало, П. Феденко), *але дехто визнає існування СВУ* (Н. Павлушкова, В. Плющ). *Гіпотезу* про те, що СВУ-СУМ як орг-ції *були вигадкою ДПУ*, підтримує факт інших показових процесів всесоюзного масштабу (Шахтинський процес у 1928 або Промпартії у грудні 1930 р.), які мали суто політичне завдання. Найправдоподібніше буде *припустити*, що підсудні на процесі СВУ — були українські патріоти й активно працювали для укр. нац.-культ. відродження 1920-их рр., але вони *це робили більше спонтанно*, не творячи якоїсь антисовєтської політичної орг-ції, тим більше такої, яка діставала директиви від укр. еміграції» (всі підкреслення СПС).

Тут знову виявляється наукова абсурдність і яскрава тенденційність автора гасла й редакції ЕУ. Твердити, що в «літературі переважає думка» і не сказати в якій літературі (белетристиці, полемічній, публіцистичній, а чи науковій), вичисляючи тільки більше прізвищ у протизвагу двом прізвищам, що пишуть інакше, а промовчуючи інших, це грубе натягання дійсности. Для науки повинно бути важливіше не те, що хтось *думає* про певні історичні явища, чи про осіб, які творили історію, але *факти і свідчення*. Ні одних, ні других у зацитованому розділі немає, бо ремінісценції К. Туркала, на якого покликається автор, як на одного з учасників процесу, не можуть бути достовірними свідченнями з уваги на самозаперечення в писаннях із різних років. Більшість зацитованих авторів, крім одного американця і двох еміграційних українських політичних діячів, не повинні братися до уваги, бо вони висловлюють тільки *погляди* осіб, що стояли в ідеологічній протилежності до СВУ-СУМ, будучи в той час у комсомолі, чи в комуністичній партії, з позицій яких засуджували тоді діяльність СВУ-СУМ.

Така «наука» може служити ворогові українства, а не правді й українській справі. Слід додати, що опрацювання цього гасла збігається часово з новими «відкриттями» Г. Снегірьова про те, що СВУ-СУМ були вигадкою ГПУ, які появилися рівночасно аж у трьох місцях на еміграції («Смолоскип», «Пролог» і «Континент»). Але й Снегірьов не міг оминати протиріччя, коли від свого дядька В. Собка довідався, що його сестра, тобто мати Снегірьова, зробила донос на провідників СУМ (Павлушкова й Матушевського та ін-

ших), бо вони займалися ворожою діяльністю проти окупантського режиму в Україні. Значить ГПУ не потребувало вигадувати СВУ-СУМ, бо вони існували й діяли, інакше не було б підстави робити доносів.

Не одержавши від Редакції ЕУ і від автора гасла вияву доброї волі для ревізії гасла в дусі наукової правди, спертої на фактах і на автентичних свідченнях, ЦУ СУМ виносить справу на осуд української громадськості, а наукових співробітників ЕУ, а особливо українських істориків, просить провести основні студії періоду існування й дії СВУ-СУМ, щоб на майбутнє не допустити до цього роду скандальних і несовісних інтерпретацій історичних явищ та осіб, на шкоду українській науці й визвольній справі.

За Центральну Управу СУМ:

Мір Омелян Коваль
Голова

Мір Андрій Гайдамата
Ген. Секретар

У НЬЮ-ЙОРКУ ПОМЕР Д-Р ВОЛОДИМИР НЕСТЕРЧУК

Д-р Володимир Нестерчук народився 14. 6. 1909 р. в Тернополі, де й закінчив гімназію. В університеті ім. Яна Казімержа у Львові здобув ступінь магістра права, а в рр. 1945-46 — науковий ступінь доктора права й суспільних наук в Українському Вільному Університеті в Мюнхені. Не переривав студіювати після приїзду із Франції до США, де в Нью-Йоркському університеті закінчив Школу Торгівлі, вищі студії. Спеціалізувався в банківництві й міжнародній торгівлі.

Дуже здібний, надзвичайно тактовний, глибокий патріот, надзвичайно працьовитий, щиро дружній, займав ряд відповідальних громадських постів і належав до провідних членів ОУНр.

Тільки коротко назвемо деякі відповідальні становища, що їх займав незабутній наш Друг, який також був читачем і прихильником «Визвольного Шляху». І так в рр. 1938-44 був головним книговодом Центрального банку у Львові, в рр. 1946-47 викладав на УВУ в Мюнхені церковне право, в рр. 1950-54 був головним книговодом Федерації Християнських Трудівників-емігрантів і генеральним секретарем Міжнародної Федерації тієї установи в Парижі, виконував обов'язки голови Об'єднання Українців у Франції, був керівником В-ва «Українець-Час» у Парижі.

В Америці, як згадано, після студій на Нью-Йоркському університеті працював як заступник книговодського відділу «Мануфактур Ганновер траст компанії». Осиротив Дружину Марію і двох синів із рідинами. Обидва сини є українськими патріотами та досягають високих наукових ступенів.

Українська громада втратила великого суспільника, визначного фахівця банкового діла та надзвичайно шляхетну людину.

ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

7-ий музичний фестиваль — 3-го, 4-го і 5-го лютого 1978 р. відбувся в Торонті сьомий конкурс української музики, що його кожнорічно влаштовує зареєстроване Т-во п. н. Український музичний фестиваль. Найбільше зусиль й фаховий провід здійснило невтомна Марта Кравців-Барабаш. Заступлені були: фортепіано, фортепіановий дует, скрипка, бандура, вокальні ансамблі (квінтет, вокально-інструментальний ансамбль), сольоспів, хори, дитячий спів і т. п.

*

Правописний словник. — Як повідомляє Інститут Української мови в США, має появитись 3-томовий Правописний словник української мови, що матиме 1.200 сторін й 120.000 слів.

*

Лекції Миколи Зерова. — Канадський інститут українських студій повідомляє, що вже опубліковані перші два томи в їхній серії. Перший том — це «Лекції з історії української літератури (1798-1870)» Миколи Зерова. Другий — це «Валіт'янський збірник», що його відредагував проф. Юрій Луцький. Також вийшов третій номер «Журнал-у вищих українознавчих студій».

*

Писання Симона Петлюри. — На початку 1979 р. вийде II-ий том писань Симона Петлюри п. н. «Статті, листи й документи». Про це інформує видавничий комітет УВАН в США.

*

Літературний конкурс ім. Лесі і Петра Ковалевих — До журі запрошені: Богдан Бойчук, Ася Гумецька та Ляриса Онишкевич.

*

Пам'ятники підгір'я українських Карпат. — Л. Вакуленко написав книжку на підставі багаторічних археологічних розкопок пам'яток підгір'я Українських Карпат. В ній досліджено історію прикарпатського населення I-ої половини I-го тисячоліття н. е. Книжку, що називається: «Пам'ятники підгір'я Українських Карпат першої половини I-го тисячоліття н. е.» видала «Наукова думка».

*

Дні культури Фінляндії в Харкові. — Фінський театр «Аха-А» з Тампере дав виставку в цьому другому за величиною місті України. В днях культури Фінляндії брали участь також інструментальні ансамблі «Пунав'єсті» і «Пунайнен». Відбулася зустріч з членами творчих спілок Харкова.

*

200-річчя Г. Квітки-Основ'яненка. — На засіданні «уряду» Української ССР покликано до життя ювілейний комітет для відзначення 200-річчя з дня народження клясика (там для зближення з «братньою російською» мовою пишуть «класика» — ред.) української літератури. Головою призначено відомого російського вислужника В. Козаченка.

*

»Український календар« УСКТ на 1978 рік. Невтомна редакційна Колегія вмістила понад 60 статей, присвячених Польщі, УСКТ, Україні, та польсько-українським взаємовідносинам. Українсько-польському творчому співробітництву присвячена стаття М. Вербового п. н. »Літопис творчости зростання«. (В Україні така »співпраця« з росіянами веде не до творчого зростання, але, навпаки, до творчої смерті — ред.). В календарі є також статті про князя Володимира Великого, про Олеса Гончара, про Олександра Олеса, а далі М. Запорожця п. н. »Дбаймо про красу і чистоту рідної мови«, про сільське господарство й дещо для дітей.

*

Словник стародавньої мови. — Мовознавці Інституту суспільних наук у Львові уклали »Словник староукраїнської мови XIV-XV століть«. Над словником вони працювали в значній мірі під керівництвом доктора філологічних наук Лукії Гуменної і перший том випустило видавництво »Наукова Думка«, а другий має ще вийти. Це вислід 15 років праці науковців. Побачимо скільки там русизмів...

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ

Через коректорський недогляд у В.Ш. ч. 11, 1977 р., на стор. 1299 під висловами співчуття помилково надруковано Ілько Гожак, а повинно бути Ілько РОЖАК. За цю прикру помилку перепрошуємо.

*

В статті »Панорама«, В.Ш. кн. 2, 1978 р., стор. 141, рядок п'ятий з гори треба читати: »все це буде ефемерне, доки суті справи не схопить, тобто вирішного значення визвольної боротьби поневолених націй, хоча він (Вашінгтон) має три роди зброї, якою перевищує Варшавський пакт...«

БІБЛІОГРАФІЯ

БОГОСЛОВІЯ — том 40, кн. 1-4, 1976 р. Видає Українське Богословське Наукове Товариство. Рим, Італія, 1976 р. Стор. 227, м'яка обкла. Отець А. Г. Великий, ЧСВВ: З ЛІТОПІСУ ХРИСТІЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ, том IX-ий, XX-те століття. Видавництво оо. Василіян, Рим, Італія, 1977 р., стор. 304, м'яка обкладинка.

Степан Любомирський: ПРОМЕТЕЇВ ВОГОНЬ — Роман. Проект со-рочинки — Данусі Казанівської. В-во Українська Видавнича Спілка в Лондоні, Вел. Британія, 1977 р. Стор. 544, тверда обкл. з сорочинкою.

Степан Федорівський: У СМЕРТЕЛЬНОМУ КОЛІ — Хроніка. Накладом Автора. Віньетний начерк роботи Ліди Китастої. Мовний редактор — В'ячеслав Давиденко. Друковано в друкарні Української Видавничої Спілки в Лондоні, Англія, 1977 р. Стор. 239, тверда обклад. з сорочинкою.

Павло Штепа: СЛОВНИК ЧУЖОСЛІВ. Видали Іван Гладун і Сини, Торонто, Канада, 1977 р. Стор. 452, тверда обкладинка.

Ю. Семенко: ПАМ'ЯТІ В. А. ДОЛЕНКА. Союз Земель Соборної України — Селянська Партія. Мюнхен, Німеччина, 1955 р. Стор. 416, м'яка обкладинка.

ІСТОРІЯ ООЧСУ (Нарис до 30-річчя діяльності 1946-1976 рр.). Наказом Головної Управи ООЧСУ, Нью-Йорк, 1977 р. Стор. 308, тверда обкладинка.

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК (Журнал Українського Історичного Товариства). Ч. 1-3 (41-43), рік одинадцятий. Нью-Йорк—Мюнхен, 1974 р. Стор. 256, м'яка обкладинка.

КАТАЛОГ 21-ої виставки Об'єднання Мистців Українців в Америці, від 22-го червня до 30-го липня, 1975 р. Знімки роботи Осипа Старостяка. Стор. 117, м'яка обкладинка.

УКРАЇНСЬКА КНИГА. Квартальник бібліографії й книгознавства Т-ва українських бібліофілів, Т-ва українських бібліотекарів і Бібліографічної комісії НТШ. Видавництво «Київ», Філадельфія, США, 1976 р. Ч. 1, стор. 32, м'яка обклад.; ч. 2-3, 1976, стор. 80, м'яка обкладинка.

ЖИТТЯ І ШКОЛА — незалежний орган Українських педагогів та Батьків у вільному світі. Листопад 1977 р., стор. 40, м'яка обкладинка.

ПЛАСТОВИЙ ШЛЯХ — кварталний орган Пластової Думки, Торонто, Канада.

НАШЕ ЖИТТЯ — Видає Союз Українок Америки, грудень, 1977 р.

НОВІ СКРИЖАЛІ — орган Ради Ініціаторів Соборного Храму Рідної Віри, кварталний. Вінніпег, Канада. Жовтень-грудень, 1977 р. Стор. 46, м'яка обклад.

КРИЛАТІ — Журнал українського юнацтва. Лютий, 1978 р. Стор. 24, м'яка обкладинка.

АВАНґАРД — двомісячник. Видання Центральної Управи СУМ. Ч. 6 (137), 1978.

НАШ ФРОНТ — Суспільно-політичний журнал в Австралії. Видання Ліги Визволення України в Австралії, ч. 12, 1977 р. Стор. 36, м'яка обкладинка.

ПІСЛАНЕЦЬ ПРАВДИ — орган Українського Місійно-Біблійного Товариства та Об'єднання Українських Євангельсько-Баптистських Церков у США. Вересень-жовтень, 1977 р. Стор. 30, м'яка обкладинка.

Анатоль Вярцінські: «ЗАОЗЕР'Я» — поема. Переклад з білоруської мови Лесніда Полтави. Накладом перекладача, Нью-Йорк, 1975 р. Стор. 24.

КУЛЬТУРА — січень-лютий, 1978 р. Видає Польський Літературний Інститут у Франції. Стор. 240, м'яка обкладинка.

THE UKRAINIAN REVIEW, No. IV, 1977. Published by Association of Ukrainians in Great Britain, Ltd., 49, Linden Gardens, Notting Hill Gate, London, W2 4HG. 96 pp., soft cover.

ABN-CORRESPONDENCE, No. 5/6, 1977. Published by The Antibilshchiv Bloc of Nations, 8 München 80, Zeppelinstrasse 67/0, West Germany.

DOCUMENTS & COMMENTS (Related to the struggle for the Patriarchal Rights of the Ukrainian Catholic Church). Collected & edited by I. Dmytriw, translated by W. Slez. Published by Central Committee for a Ukrainian Catholic Patriarchate in Great Britain. London, 1976, 72 pp., soft cover.

JOURNAL — of Ukrainian Graduate Studies, No. 1, 1976, 108 pp.

THE UKRAINIAN QUARTERLY — a journal of East European and Asian Affairs. Published by Ukrainian Congress Committee of America, Vol. 3, 1977.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Велика Британія:

Наш постійний Добродій *п. Лука Демчук* (Ковентрі) пожертвував черговий раз суму 50 ф.

Наш довголітний читач і передплатник з Манчестеру, *п. М. Дашко* з нагоди відзначення свого 60-ліття призначив на пресовий фонд «Шляху Перемоги» суму 25 ф. і таку ж суму на пресовий фонд «Визвольного Шляху».

На прийняттю з нагоди 65-ліття Василя Юзів (Лінц) призначено суму 8 ф. на прес. фонд «ШП» і таку ж суму на прес. фонд «ВШ».

Замість поминок по бл. п. *Пері Смачило* (Манчестер) Родина призначила суму 25 ф. на прес. фонд «ШП» і суму 25 ф. на пресфонд «ВШ».

М. Бачинський (Брадфорд) замість квітів на могилу дорогої дружини, *Анни Ярош-Бачинської*, і друга *Миколи Мохуна*, склав суму 5 ф. на пресфонд «Визвольного Шляху».

В. Романович (Воррінгтон) — 10 ф., *І. Гинда* (Ковентрі) — 10 ф., Відділ СУБ (Кардіфф) — 30 ф., Відділ СУБ (Лій) — 3 ф., *В. Грам'як* (Болтон) — 5 ф., *І. Сідельник* (Брадфорд) — 5 ф., *Я. Смола* (Ейлсбері) — 5 ф., *П. Яремко* (Фелікстов) — 5 ф., *І. Михальчук* (Гейнсборо) — 5 ф., *П. Смерека* (Карляйль) — 5 ф.; по 3 ф. — *І. Мудрий* (Глостер), *М. Прихідний* (Бедфорд); *М. Волошинович* (Волвергамптон) — 2 ф. 50 п.; по 2 ф. — *М. Душний* (Лій), *С. Стрільбицький* (Фелікстов), *І. Парубочий* (Фелікстов), *І. Циган* (Волвергамптон), *Т. Андрушко* (Едінбург), *П. Стасюк* (Челмсфорд), *Т. Непін* (Рабі), *П. Куцик* (Манчестер), *В. Ванчарський* (Ковентрі), *Г. Марків* (Брадфорд); по 1 ф. 90 п. — *П. Телев'як* (Лондон), *М. Миколишин* (Лестер), *М. Глушко* (Лій); по 1 ф. 50 п. — *О. Довбуш* (Лестер), *С. Ковалик* (Ілкестон); по 1 ф. — *В. Зварич* (Редінг), *В. Мандрика* (Едінбург), *М. Шеретюк* (Чешант), *М. Мадилюс* (Бедфорд), *Є. Баран* (Лідс), *Д. Бойко* (Едінбург); *І. О. Гой* (Довер) — 50 п.

Австралія:

Хвальна Дирекція Українського Культурно-Товариського Клубу в Лідкомбі, як кожного року, так і в цьому році, жертвувала суму 200 австр. доларів на пресовий фонд журналу «Визвольний Шлях».

Я. Петрикович (Карлтон) — 5 дол., *О. Гаврилів* (Фейрі Медов) — 5 дол., *А. Данилюк* (Бераля) — 3 дол., *С. Пирч* (Беналля) — 3 дол.; д-р *А. Гураль* (Бераля) — 2 дол.

М. Антонович (Голляндія) жертвував суму 5 фунтів.

США:

Є. Галушак (Денвер) — 25 дол.; д-р *Осип Ільків* (Чікаго) — 30 дол.; *Й. Маркуш* (Асторія) — 15 дол.; о. д-р *Іван Телявський* (Чікаго) — 12 дол. 50 ц.; *Петро Белей* (Кенійон) — 12 дол.; *Т. Свердан* (Йонгстаун) — 10 дол.; *В. Мудрак* (Бруклін) — 5 дол., *Гр. Луць* (Арізона) — 5 дол., *В. Голод* (Чікаго) — 5 дол.; *Осередок СУМА* (Клівленд) — 5 дол.; *С. Кріслатий* (Клівленд) — 3 дол. 50 ц.; *А. Гончарів* (Боунд Брук) — 2 дол.

Канада:

П. Дубас (Монтреаль) — 10 дол., д-р С. Гамула (Сарнія) — 10 дол.; В. Паїк (Едмонтон) — 8 дол.; Я. Головач (Торнгіл) — 5 дол., А. Завальницький (Едмонтон) — 5 дол., д-р Роман Шондра (Летцбрідж) — 5 дол.; І. Харина (Порт Кокюїтон) — 4 дол. 50 ц.; М. Клезор (Равдон) — 2 дол. 50 ц.; по 2 дол. — Д. Стецок (Торонто), В. Кахнич (Тундер Бей), М. Шанайда (Монтреаль).

Замість квітів на могилу сл. п. Григорія Драбата склали на пресовий фонд «Визвольного Шляху»:

Мистецькі Ансамблі СУМ (Торонто, Канада) «Прометей», «Діброва» та «Батурин» суму 80 доларів.

М. Романюк (Лондон, Канада) — 25 дол.; Люба Левицька (Монтреаль) — 25 дол.; Петро Шумський (Торонто, Канада) — 20 доларів.

Дир. Іван Равлюк (Лондон) — 25 фунтів.

Подруги і Друзі з Брадфорду склали суму 104 ф. 50 п.

Друзі з Кіхлі склали суму 30 фунтів.

Друзі з Лідс склали суму 57 ф.; Гурток ОУЖ (Лідс) — 7 фунтів.

Друзі з Галіфакс склали суму 102 фунти.

Друзі з Престону й околиць склали суму 20 фунтів.

Всім Шановним Жертводавцям складаємо щирю подяку.

УВАГА!**УВАГА!****КНИЖКА ПОЕЗІЙ З УКРАЇНИ****ВАСИЛЬ С Т У С**

(32-річний поет, літературний критик, публіцист — з Києва)

ЗИМОВІ ДЕРЕВА*перша книга поезій, 206 сторінок*

Книжка появилася вперше друком у Видавництві

«Література і Мистецтво».

Ціна в твердій, полотняній обкладинці й мистецькій обгортці, разом із поштовою пересилкою:

США і Канада — 6.00 дол.; Австралія — 5.00 дол.; Англія — 2.00 ф.; Німеччина — 14 н.м.; Бельгія — 200 б.фр.; Франція — 20 ф.фр.; Австрія — 100 шил.; Еспанія — 220 пез.; Бразилія — 7 нов. круз.; Аргентина — 1000 пез.

Замовлення слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.,
200, Liverpool Road,
London, N1 1LF.

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Folksham Library & Book Supply
16 a, Prospect Street,
GLENROY, Vic. 3046. Australia.

Mr. W. Lytwyn,
7, Borrowdale St.,
Red Hill, A.C.T. 2603
Australia

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES
Rep. ARGENTINA

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72. Bruxelles, 4.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., Canada M5V 2R3

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych
Casilla de Correo, 70,
Encarnation.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Bld. St. Germain
75—Paris, 9^a

США:

Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y. 10003,
U.S.A.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656

Дітройт і околиця:

Mr. Ilko Rozak
5051, Sobieski
Detroit, Mich. 48212

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 90 пенсів або 2,50 дол. Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.